

שניאור זלמן אש

דרך חיי

הוצאת מסדה בע"מ, רמת-גן

MY LIFE'S PATH

by

Shneur Zalman Ash

MASSADA LTD. — ISRAEL

© 1969 כל הזכויות שמורות

נדפס במפעלי דפוס פלאי בע"מ, גבעתיים

Printed in Israel

לרעיתי ליליאן אש תומכת-גורלי
ולזכרו חברוך של בנו יחיאל אריה אש
שנלקח מאתנו בשחר-ילדותו.

בספר "דרך חיי" מסיח המחבר לפי תומו ולפי חומו את קורותיו רבי הענין, את ענותו אשר צררתו מנעוריו ואת נדודיו במולדתו הרוֹ-סית ובארצות רבות אחרות, את תלאותיו אשר השיגוהו ואת קרני האורה אשר זרחו לו, את הראשית המצערה ואת האחרית הטובה, מע־שים כהויתם ושאִיפותיו לתורה ומעשי פגישוֹ-תיו עם רבי החזון ועם רבי המעש עם תלמידי החכמים ועם אילי הכסף — על הכל מסופר כאן בפשטות ובנאמנות. מר שניאור זלמן אש הוא עושה ומעשה, צופה ומסתכל וגם מעורה בחכמת החיים, מקורב לאהלי־תורה ומעורב עם הבריות, העוסקות בישובו של עולם המסחר. אהבתו לחכמה מלבישתו ענוה והאמונה תפע־מהו כי העולם בטוב נדון. הוא מוקיר רבנן ויד ושם לו גם בין אנשי המעשה. יש בנותן עניין בכלל סיפוריו ובאופן הרצאתו. הקורא יפיק רצון מקריאת הפרקים הכתובים מתוך נסיון אישי, ואולי גם ילמד מוסר השכל כי יש אשר גם פועלי הטוב יעשו חיל וכי נוצר תאנה יאכל פריה.

תוכן הענינים

9		נעורים
10		בית הורי
11		חנוך לנער
12		אמציילב וגדוליה
13		אומן פדגוג
14		בנפשו יביא לחמו
17		במרע פרעות
21		מנעורים לבחרות
22		בדרכים
24		על מזבת החרות
27		האפרוח שב אל קינו
31		נדודים
32		בסאמרה העיר
34		"מעבר להרי חושך"
38		מעשה ביהודי שחזר למוטב
40		פידגאנה
43		בבוכארה
44		יהודי בוכארה
46		על במת ישחק
47		סאמארקאנד
49		בגלגל החרור
50		ביקשתי לישב בשלוח
51		"אלהים, האדם והשטן"
53		בבית הודי המיותם
55		"הרב השחור" ו"הרב הצהוב"

59		עַת־דָּוָדִים הַגִּיעָה
60		בַּצַּבָּא ...
62		הַחֲטָא וְעַנְשׁוֹ .
65		עַל אֲדַמַּת גֵּרְמַנְיָה
66		בְּרַחֲתִי מֵהַצַּבָּא
73		"יְצִיאַת מִצְרַיִם" .
74		נְסִיעָה לְאוֹסְטְרִלְיָה
76		נְסִיִּם עַל הַיָּם
79		אוֹסְטְרִלְיָה
80		מִן הַפֶּחַ אֶל הַפַּחַת
85		בֶּן "אַחִים" אוֹכְלֵי אֲדָם...
87		בְּאֻמְרִיקָה
88		סֶךְ־רַנְצִיִּסְקוֹ .
88		בְּקַסֵּם "הַמְטִיף הַלְאוּמִי"
90		בְּחוּג מִשְׁפַּחְתִּי בְּנִירְיוֹרֶק
92		בְּכוֹר הַהִיתוּךְ .
99		בְּיָמֵי מֵהַסֵּכָה
100		מֵהַסֵּכָה וּמִלַּחַמַת אֲזֵרַחִים בְּרוֹסְיָה
103		מַעֲשֵׂה בִיהוּדֵי וִירֵשׁ־עֶצֶר .
105		בְּחֻצוֹת יִקְוָהמָה .
109		אֲנִי שׁוֹלַח יָדַי בְּעַסְקִים
110		מִוְרָה לְהוֹעִיל וִידֵד נֶפֶשׁ
111		אָבֵל אֵב .
113		אֲחִי בְּרוֹסְיָה בְּמִיֶּצֶר
114		לִיזָר אִיֶּצְיָה לוֹיֵת .
115		עַת לַעֲשׂוֹת לְבֵיתִי
117		עֲרִים בְּאֻמְרִיקָה .
118		בֶּן גִּירְיוֹרֶק וְשִׁקָּאגוֹ .

123		הנני נעשה אורח אמריקה .
124		חברה בחיים .
126		על מות לבן .
129		עם עסקני ציבור .
130		לואי מרשל .
133		המשבר בארצות-הברית .
134		החלומות שוא ידברו .
137		סידני הילמן .
140		"שלח לחמך" .
143		ידידים ורעים .
144		ר' שמחה זאב זלצמן .
146		יעקב צחמד רעי ומורי .
150		בית לחם גידהמפשיר .
156		עוד על בית-לחם גידהמפשיר .
159		במחיצת תלמידי חכמים וסופרים .
160		פרופסור חיים ששרנוביץ .
166		"קנה לך חבר" .
170		השואה .
173		בחברת סופרי ישראל .
174		פגישות עם המשורר יעקב כהן .
175		אגרות יעקב כהן אלי .
191		יעקב סיכמן .
199		עלינו ארצה .
200		בשנת 1959 .
204		במעונו של הנשיא בן-צבי .
206		הד"ר פנחס וייל .
207		בית ספר גאולים ג' בירושלים .
209		אליעזר שטיינמן .

213		סופרים מקרוב
214		שמעון הלקיז
216		במעונה של מניה ביאליק, בתל-אביב
217		דוד שמעוני — החלוץ והמשורר
222		פישל שניאורסון
227		ביקור שני
228		ביקור שני במדינת ישראל
230		משפחת סיבר
233		מסה
234		אפרים א. ליסיצקי — הערכה
239		שירים
240		נצחון ששת הימים
242		על העץ

נעורים

בית הורי

עיירת מולדתו של אבי היתה לאדי, ערש חב"ד. "העזר כנגדך", אמי-הורתי, היתה ילידת אמציסלב, סלך מהיי-לוב, בה קבע אבי את מושבו אחרי החתונה.

עם שינוי מקום-מגוריו לא שינה אבא מאורח-חיו החב"די. החסידות היתה מאורו ומעוזו כל ימיו עלי אדמות.

זכרונות משחר ילדותי הומים בלבי ומעוררים בי געגועים עזים על ימי-זוהר שחלפו ואינם עוד. עדין מהדהדים במוחי צלילי נגינתו של אבא, בליודי להקת הקולות העלזים של ששת ילדיו.

זכורתי, בשבתות הקיץ בשוב אבא מבית-הכנסת ובהסיכו בראש השולחן כשפניו קורנות מאושר, אך פרץ הזמר החסידי הניגון השתפך למרחוק, החלו השכנים נהרים אל חלק ביתנו הפתוח לרווחה, עמדו צפופים והקשיבו לצלילים הנעימים של זמירות "שבת מלכתא", צלילי עתג ומנוחה.

מי שלא ראה פני אבא בשעה זו, לא ראה פנים מאושרים מימיו. מתוך ניגונו של אבא עלתה באזני המיית סבל רב ותוגה על חלומות נעורים שלא נתגשמו ועל מועקות רדומות בלב.

כל ימות השבוע היה אבא עסוק במחסנה של סבתא, אליו נהרד עגלות איכרים טעותות שקי תבואה, מובאים בידי הכפריים. אחרי קבלת התשלום שמו האיכרים את פעמיהם לבתי-מרוח להיטיב את לבם "בטיפה המרה". עירנו אמציסלב לקחה ככל הערים והעיירות בתחום המושב בדלות. במיוחד היה קשה מצבם של הקצבים

היהודים בשל חוסר שוק למכור את בשר "גיד הנשה". האסור באכילה על פי דין ישראל. מנהג הוא שבא לנו בירושה מיעקב אבינו בעברו את נחל יבוק, שנאמר: "יותר יעקב לבדו, ויאבק איש עמו עד עלות השחר. וירא כי לא יכל לו ויגע בכף-ירכו, ותקע כף-ירך יעקב בהאבקו עמר" (בראשית, פרשה וישלח, ל"ב). היהודים לא אכלו ממנו על פי הדין ושאינם בני ברית הסתפקו באכילת חזיר ולא היה להם צורך בבשר "גיד הנשה". לישועתם ולרווחתם של הקצבים עמד אבי. הוא פנה אל רשות הצבא הרסי בסמולנסק, לקנות את הבשר האסור עלינו. העסק הוכתר בהצלחה, ולקצבים היהודים באמציסלב היתה הרווחה.

אמי בת מתגדים היתה, אף-על-פי-כן כמה כבת חב"ד לכל דבר. אשת חיל ויראת שמים, אשה נאה וחסודה, יודעת קרוא וכתוב, טובת-שכל ובעלת מידות טובות.

חנוך לנער...

אמציסלב היתה מקפח שדות ויערות עבותים של אשוח ולבנה. בעתת הקיץ אקלימה צח ונעים. בסתיו כולה ביצות עמוקות בחורף מושלגת ועגומה. עתים השלגים יורדים ימים רצופים. ערימות שלג מכסות אותה וגגות הבתים הופכים לובן. בקרה העצומה היתה אמא מוליכה אותנו בבוקר השכם ל"חדר" של מלמד הדרדקי. לאחר שצעדתי לבטח בשבילי הא"ב, התחלתי ללמוד חומש מפני משה-בערל, מלמד מצוין וכעסן גדול. כש-הגעתי בלימחי לפרשת-רצח האחים: "ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו", כשהאל בכבודו ובעצמו בא אל הרצח ושאל: "אי הבל אחיך? מיד החלה לנקר במוחי

השאלה: כלום שופט כל הארץ, היודע נסתרות, לא ידע היכן מקומו של הנרצח? אולם מפני אימת הרצועה שבידי הרבי, שנפלה עלי, נאלמתי דום והוקשיה נשארה תקועה בגרתי.

קשה כקריעת ים־סוף היה עמלה של אמנו "אשת החיל", לגדל חבורת ילדים שכמונו. אך על אף היסורים והתלאות הרבות בחייה, שפעה אהבה ומסירות ללא קץ. היא נהגה לפי הכלל:

"בסבר פנים ולא ברצועה

תחנך טיפוחיה בת ישראל צנרעה!"

בחדר היינו כלואים מן הבוקר עד הערב. שבנו הביתה לאור הפנס, שיותר משהאיר לנו את הדרך, הדגיש לנו את חשכת האימים השפוכה מסביב.

אך מה מתוקים היו ימי הילדות ומה נעימים זכרונותי על אחדותם. הם ניצבים לפני. חיים עד היום.

מה מאד חשקה נפשי להשתעשע גם כעת בזריקת כדורי שלג עם חברי הפרוחים, להחליק עמהם על פני הקרח; לנשום את האוויר הרענן והצונן שבא כשיקוי טוב בעצמותינו, כדברי פרשקין: "ימים של פז לאן הר־חקתם נדרד־?!"

א מ צ' י ס ל ב ו ג ד ו ל י ה

אמציסלב גידלה אישים יקרים, בני עליה, שכוכבים הזהירו בשמי התורה והספרות. אנשי־מניטין בעולם היהודי הכללי גם יחד. ר' הלל, הרב דמתא, היה מפורסם כגדול בתורה וקרוב למלכות. כשהלך לעולמו, הייתי עוד ילד רך בשנים.

יום פטירתו נחרת על לוח לבי כיום מר ותמהר בשביל

כל בני העיר. יהודים ונוצרים כאחד השתתפו בהלוויה הנפטרה הגדול והיו מבכים את האבידה הגדולה. בין ראשי המספידים היה אחד מתלמידיו של המנחם הגדול, ר' שמואל מוהילובר, העסקן הציוני המפורסם. כשהייתי כבר באמריקה, שיחקה לי השעה להתיידד עם אחד מגדולי הדור שלנו, ר' חיים טשרנוביץ המכונה "רב צעיר". אף הוא יצק מים על ידי ר' הלל זכרנו לברכה.

שמעון דובנוב, ההיסטוריון הגדול של עמנו, יליד אמציסלב היה. רב צעיר ייחד לו מקום כבוד בין חכמי אודיסה, ב"מסכת זכרונות" שלו.

דובנוב, כותב רב צעיר, היה לא רק חוקר והיסטוריון, הוא חתן גם בלב מרגיש. פרי חכמתו צמח לא על עץ הדעת, כי אם על עץ החיים. והוא מוסיף: "בפרצופו אנו יכולים לראות את ההתגלמות של ישראל סבא, עם כל גילגוליה, ליוותיו ונדודיו. מכל סופרי וחכמי ישראל של דורנו וחכמיה, לא ידעתי אף אחד שהלך מגולה אל גולה כמותו, ושעל גבו עברו כמהו כל כך הרבה משברים, בגוף ובנפש..."

דובנוב חי חיי עמו, חי נדודים וגלות, ומת מות בני עמו, מות קדושים!

אומן פדגוג

בעונת הקיץ, מפאת האוויר הצח והנעים הנרשם מהשדות והיערות המקיפים את עיירתנו, שימשה אמציסלב קייטנה ומקום הבראה לסטודנטים היהודים מבני העשירים. אותה עיר נידחת, שבימי הכסוף היא מושלגת ועומה ובסתיו סימטאותיה טיט היוון, נעשתה בהופעתם

של הסטודנטים בחורי-החמד לעיר הומיה ורועשת. מהסטודנטים בני הבית אצלנו, היה נחמן ראטנר, בחור חסון כאלון, משכמו ומעלה גבוה מכל יתר חבריו. הוא היה בריא בגופו וחסון ברוחו, נהרה חגיגית ושוק-ילד נתמזגו בפניו הקורנות מזיגה של חן-יקרות. אישיותו היתה נוגעת עד הלב.

בבת-צחוק חמה הסכים נחמן ראטנר, על פי בקשת אמי, להיות מורה שלי בשפה הרוסית.

במשך ימי ההוראה של אומן-פדגוג מעולה זה נעשתה הלשון הרוסית חיה בפי. את שירי פושקין, לרמונטוב ואחרים למדתי בעל פה; ספרי טשכוב, טולסטוי וטור-גניב, פתחו לפני שיערי הספרות.

ב נ פ ש ו י ב י א ל ח מ ו

בעירנו לא היתה מסילת-ברזל. כל התחבורה נעשתה בעגלות איכרים. בשר "גיד הנשה", שנמכר על-ידי אבא לצבא, הוסע בלילות החורף במזחלות, כדי שלא יתקלקל בדרך מחום היום...

המרחק לסמולנסק מאמציסלב היה תשעים וירסטאות בערך.

מדברות שלג פשטו על הארץ מסביב. רוחות קרות נושבות-נושכות את הגוף בלי רחם. מבעד לערפל, מפלס את מסלולו ירח חיוור ועגום. הכוכבים יהלו אורם על נקודה אחת של אורחה המתנהלת לאיטה בדרך המובילה לסמולנסק.

בראש השיירה נוסע אבא, עטוף סרוות-צמר-כבשים. הכפריים בעלי העגלות מהלכים ברגל. שריקת שלג מתחת צעדיהם הקצובים פולחת את דממת הליל.

פתאום נשמעה צהלת הסוסים, מושכי המגררות. הסוסים סומרים אזניהם ומזדקפים על רגליהם האחוריות. אבי והאיכרים ניחשו מיד את הסכנה הנשקפת להם ממארב היער.

יללת להקת זאבים מתקרבת. מוכנה להשתער על השירה. קול כעין יללת הן בוקע את הדומייה הזאבים צובאים מפנים ומאחור.

אבי והאיכרים הצליחו להשליך את הבשר לחיות הטרף ועל-ידי כך להימלט, בדרך נס, הם וסוסיהם בעוד מועד. מקרים כאלה חוזרים ונישנים.

היה זה בליל שבת קודש. גרות השבת מסיקים אורם וזיוחם. שלוות השקט מסביב. השולחן ערוך כיד המלך; מפה לבנה פרושה על השולחן, בקבוק יין מתנוצץ לתפארת וכל פינות הבית מביעות הוד והוד של שבת מלכתא. כולנו מצפים בחרדה לאבא שלא שב עדיין מן הדרך. בעד החלק נשקפת אמא ונפשה אבלה. סבתא, יושבת עם נכדיה-טיפוחיה ומדי פעם בפעם מתפרצת מגרונה אנחת-דאגה לגורל אבא.

אך הנה נשמעה נקישת מנעול. נפתחה הדלת ובפרוץ דור הופיע אבא שבור ורצוף מתלאות הדרך.

נרעשת-נרגשת חשה אמא לקראתו, בחיבוקים ונשי-קות, "מתרפקת על דודה" ואומרת: "בעלי יקירי, לא זה דרך איש חב"ד. שבת קודש לנו ובשבת צריך כל יהודי להסיר מעל לבו את דאגות החול".

דברי אמא נכנסו ללב אבא. הוא מתאושש, לובש בגדי שבת ומסב אתנו אל השולחן. מיד קרנו פניו בנשמה יתירה. האיש הרצוף והמדוכא נהפך לאיש אחר. כולו שלחה זמנודה. עם צלילי ה"זמירות" ירדה על המ-סובים חופת שבת וגילת-רינה השתפכה בכל פינות הבית. כל ימות השבוע עושה היהודי באמצייסלב כל עבודת-

סרך. בשבת הוא הולך לבית-הכנסת ושוכח את רישו ועמלו. הקשיב לרינה ולתפילה מפי החזן שאול הנפת, גם נהנה קצת משיחות חולין, בעסקי מדינה, או בעסקי העיר. בית-הכנסת הוא המקום בו מרגיש היהודי את עצמו בן חורין, שוכח את כל הצרות הצרורות, את לחץ ממשלת הזדון של רוסיה הארוכה.

לבית-הכנסת הלכו גם הנשים לנער מעליהן את אבק החולין ולשובב נפשן בתפילה על דפי "קרבן-מנחה". בשבתות היתה סבתא מתעוררת בדיקנות נמרצה משנתה הערבה, ניגשת אל ארון הספרים, לוקחת בידה את הספר "צאינה וראינה", יושבת אל השולחן ועוד טרם קראה בו, היו כבר דפי הספר רטובים מדמעותיה. היא ביקשה מלפני "רבנו של עולם", שיחיל על ראש אבי את טללי אורו, יקל מעליו את דאגות הפרנסה, שיוכל לפרנס את בני ביתו ברווח ולא בצמצום. גם ביקשה סבתא מאלהים שיתן בלב נכדיה-טיפוחיה את יצר הטוב ללכת בדרך הישר, דרך התורה.

מאורע מענין מימי ילדותי נחרת בזכרוני. ראוי הוא להביאו בכתובים למען יברך עליו הקורא ברכת הנהנין. ליל חורף קר, בחוץ יורד שלג ללא הפוגה שנצטבר לערימות שהזדקרו עד לגגות הבתים. בבית שלוחת-השקט, המשפחה ישנה שנת-ישרים. התגור המוסק מחמם את הגוף ואת הנפש. רק תיקתק של שזן הקיר מפריע את דומיית הליל. לפתע פתאום נשמעה נקישת מטה השמש על תריסי החלון. קולו הצרוד מהקור החזק הולך ונשנה: "ר' יחיאל אלטער, ר' יחיאל אלטער, בשורה טובה לי אליך. הזדרזו ובוא אל בית-הכנסת. שם מחכים לך תבריך, ברצונם להכתירך בתואר כבוד של "בורר" בחברת תהילים. (יחיאל היה השם הפרטי של אבא מיום היוולדו, עד שבאה אמו והוסיפה

לו שם לחאי — "אלטער", מתוך משאלה. שבנה הבכור, ברצון הבדוא, יגדל בריא ושלם ויגיע לאריכות ימים (ושנים). מובן, שהידיעה על כך, שאבא עומד לקבל פרס, עשתה לה מיד כנפיים. בן-רגע היה הבית כמרקחה. הקיצו לא רק אבא, אמא וסבתא, אלא גם אנחנו הזאטר-טים. במהירות הבזק קמנו, עמדנו על רגלינו, מוכנים להשתתף בשמחה של אבא. מי שלא ראה פניהם המקרי-נות של אמא וסבתא בליל זה, לא ראה מימיו שתי נשים מאושרות. לא "מלתא זוטרתא" לאיש-חב"ד, להיבחר בודר בחברה-תהילים של מתנגדים...

עם תיק הטלית התפלין תחת זרועו וצנצנת וזדקה בכיס הפרווה שלו, רץ אבא לבית-הכנסת לקבל מידי חבריו תואר-כבוד של "בורר".

בכליזן-עיניים ציפינו אנו הילדים לשובו של אבא הביתה. כמהים היינו לראות את הכתר בראש אבא... תלאות השבוע שעבר לא הרתיעו את אבי ה"בורר" מלסדר משלוח נוסף של בשר "גיד הנשה" לסמולנסק. הפעם שיחק לו המזל. הבשר הגיע לידי חייליו של הצאר ללא תקלה. כהכרת תודה סילק לאבא מפקד הצבא לא רק את המגיע לו, אלא גם העניק לו פרס שקל-זהב שעלו לסכום הגון. הקצבים קיבלו חלק מהפרס יחד עם המגיע להם בעד שבוע שעבר ואף המלמדים נהנו ממסע-ניצחון זה.

ב פ ר ו ע פ ר ע ו ת

בעיר מולדתי אמצ'יסלב התחילו מנסרות בראשית שנת 1905 שמועות רעות על תכונה חשודה בין הכפריים נגד האוכלוסיה היהודית.

המאה השחורה, שמררה את חייהם של היהודים בימי אלכסנדר השלישי, הרימה שוב את ראשה הטמא בימי שלטונו של בנו, ניקולאי השני. "הכו ביהודים, הצילו את רוסיה אמנר", חזרו ונישנו בערים ובעיירות, שבהם היו היהודים נחיתים.

הצאר הצורר גמר אומר להתנקם במהפכנים ולהטביע את תקוות הרבולוציונרים בדם עם ישראל.

שמועות-דמים הגיעו לאוזני הנוער היהודי באמצע-סב. לב. נתחייבנו לקום על נפשנו ולהתגונן מפני הסכנה הנשקפת מצד שונאי ישראל שבסביבה. היינו מוכנים לכל צרה שתבוא.

זכור לי הבוקר הסגרירי. אורחות-סוסים מושכי עגלות ריקות החלו זורמות העירה. בראש השיירות דהרים פרשים מזויינים למאות. פניהם מסיקים תאוות רצח ושוד, מגמת פניהם אל חנויות היהודים שבמרכז העיר.

הנוער היהודי אף הוא נתכנס ובא מכל קצווי העיר עשוי לבלי חת, איש וכול עץ, איש ומוט ברזל, מעטים היו מזוינים גם באקדחים.

עם עלות השחר החל האספסוף להתגרות ביהודים. וכשנודמן לקראתם יהודי זקן בדרכו לבית-הכנסת ושק הטלית ותפילין תחת בית שחיי, התנפלו עליו הצוררים ועשו שמות בזקנו.

ההגנה היהודית העצמית, ושמאל האפט בראשה, זינקה להציל את הקשיש. המערכה התחילה. ראש הפור-עים ירה בשמואל האפט. שמואל נפל ארצה מתבוסס בדמו. השמועה המרעידה פשטה בעיר והגיעה גם לאוזני אברם-אלקה, יהודי אוהב סוסים ורתחון. קפץ הבחור על סוס, דהר וזינק מרחוב צדדי והנחית על ראש הפור-עים מהלומה אחת אפים והפילו מעל סוסו. הצורר נבעת ממעשי גבורתו של היהודי ובלילת-כלב צנח מת. ראו

מפלתו של מפקדם, ונסלה עליהם אימה גדולה, והם נסו בבהלה. מפחד זה הגנה היהודית נאלצו הכפריים לחזור עם עגלותיהם הריקות אבלים וחפוי ראש.

יזכרו נא לטובה ולתהילה כמה מן האנשים בעלי שיעור-קומה הבנים היקרים בנאמנותם לעמם בעיר מולדתי. שמאל האפט היה ציוני נלהב, תלמיד-חכם, מורה לרבים מבני עירנו תורה והשכלה. שבילי העברית החדשה היו נהירים לו, נאה דורש ונאה מקיים. כאיש זהוראה הוא ידע נפש תלמידיו והשכיל להתהלך עמהם ברוך ובנעימות והיה אהוב עליהם, יהי זכרו ברוך ומבורך.

שמורה בלבי אהבה לבני "עמך" בעירנו, כגון: שאל הנסח ובניו, שהצטיינו בחזרתם וחכמתם ובעוז לבם, סרעות בעיר, דליקה התלקחה, שאל הנסח ובניו השליכו את נפשם מנגד וחשו להציל נפשות. מדי אהגה בשאל ובניו, עולים באזני צליל-ניגוניו בעברו לפני התיבה בשעת "הנעילה". ערבים היו לאזני קהל שולחיו ואל נכון גם לפני רבוננו של עולם היו לרצון. ר' שאל היה למדן ומשכיל ובעל מידות טובות, רצוי לכל אחיו.

מנעורים לבחרות

ב ד ר כ י ם

מורי נחמן ראטנר עזב את העיר אמצ'יסלב והלך לייקט-רינוסלב להשלים שם את חוק-לימדיו. נחמן התחבר ל"סוציאל-דימוקראטים" ונעשה מתבולל. היה אדוק בשיטת מארקס, ושוקד עליה בקנאות.

אני שגודלתי על ברכי הורים, שלומי אמוני היהדות, שמרתי אמונים לתנועת תחייתנו הלאומית, כפי שקיבלתי מהורי שהציגונית היתה משאת נפשם.

בית אבי היה פתוח לרווחה לציונים.

רוחות ההשכלה החלו מנשבות גם בעיר מולדתי. בהשפעתו של מורה להשכלה, התחלתי לקרוא ספרי הרצל, נורדאו ואחרים, שהלהיבו את רוחי, ופתחו לפני אופקים חדשים. המחזה "דוקטור כהן" משל נורדאו, היה לי למאור-עיניים.

נחמן ראטנר, לא היה תמים-דעה עמי בענין הציונות, בכל זאת תקפני רגש בדידות כשעזב את עירנו. ובהעדרו, נעשו סמטאותיה של עירנו בשבילי יותר צרות. נתברר לי שכאן לא יכירני עוד מקומי. נתעוררו בי כיסופים למעשים, לחיים שיש בהם דעת ובינה בהוויות העולם. אבל לאן? עמדתי על פרשת דרכים. אחרי שעשיתי חשבון נפשי, גמרתי אומר לעזוב את בית הורי ואת עיירת מולדתי וללכת לייקטרינוסלב, מקום-מגוריו של מורי מחמד נפשי, נחמן ראטנר.

אמי חשה, שאחד מאפרוחיה מתעתד לעזוב את ה"קן". החביאה את נעלי ואמרה: "רך אתה בשנים, בני. יציאתך לנכר מסחידה אותי. לאט-לאט, בני יקירי, אסור לפעול בחפזון. עודך ילד".

לא השגחתי בדבריה.

בבוקר לא עבות אחד השכמתי קום. יצאתי חרש את בית הורי, יחף בלי נעליים, בכיסי שתי קופיקות ותרמילי על שכמי.

לראשונה הרהבתי עת להרחיק נדוד מעיר מולדתי וממשפחתי היקרה.

היתה אז עונת הקציר. השמש הגיחה ברקיע הטהור כעין הברדלח.

העיר מאחורי, שדות בר ושדמות חיטה ושעורה השתרעו לפני בהדרם. צמרות שיטה וליבנה משני עברי הדרך, הטיפו על ראשי אגלי טל. חלל העולם לבש גלימת פאר של ארגמן ותכלת. צפרים התעופפו, כאילו מצפצפות לי שיר-פרידה. בשירת שחרית השתפך הזמיר. למקהלה נילח הקוצרים שבאו מן הכפרים הסמוכים לאלם אלומות ברננה. כל היקום אמר שירה והיה לסימ-פונייה אחת אשר העלתה בזכרוני את שירת הגעגועים של מ. צ. מאנה :

"אֵיךְ, אֵיךְ, אֵיךְ, אֲדַמֶּת קֶדְשׁ?

רוּחֵי לֵךְ הוֹמְיָה!

לוּ גַם אַתָּה, גַּם אֲנִי יַחְדָּו

נָשׁוּב עוֹד לְתַחִיָּה"...

שקשוק גלגלים הפסיק את חוט מחשבותי.

מרכבה רתומה לסוס דהר הדביקה אותי במסתיע. במרכבה ישב ידיד-ביתנו. חיים שניאורסון. הקרקע כאילו נשטט מתחת לרגלי... חושש הייתי שידידנו זה בא בפקודת אבי להחזירני לביתנו.

לשמחתי טעות היתה בידי. שניאורסון קראני לעלות על מרכבתו. הוא סיפר לי שהוא נוסע לסמולנסק לרגל

עסקים משותפים עם אבא שלי. אם רוצה אני, יסיע אותי לשם, אחרי כן אלך לי באשר אלך. הנסיעה במרכבה היתה לי לעונג. משהתקרבנו לסמו-לנסק הבירה, החרידתני שריקה אדירה, שמימי לא שמעתי דוגמתה. שניאורסון ראני במבוכתי, סרץ בצחוק ואמר: "שוטה שכמותך, מה לך כי גבהלת? הלא זה קולו של קטר הרכבת בה אתה עומד להמשיך את נסיעתך למחוז-חפצך. ואמנם, זו היתה הפעם הראשונה בחיי שראיתי מפלצת זו, מעשה ידי אדם שבכוח הקיטור הוא בא לכלל תנועה כ"אופן בתוך אופן" בבחינת: "בלכתה תלך ובעמדה תעמד ובהינשאה ינשאו האופנים לעומתה, כי רוח החיה באופנים, לא תסב בלכתה. עין מזהירה לה. המאירה את הגופים השונים שלפניה, כעץ הבדולח". הקטר שימש לי סמל הפרחדור לטרקלין של העולם הגדול.

ע ל מ ז ב ח ה ח ר ו ת

בסמולנסק עשיתי לילה אחד. למחרת עם הנץ החמה, נפרדתי ממיטיבי ואיש חסדי חיים שניאורסון. לפני פרידתנו הוא קיים בי מצוות: "וחי אחיך עמך". קנה לי מגפיים, תחב לידי שלושה רובלים להוצאות הדרך מסמולנסק להומל. בהומל התגורר אחי סבתא. בהיכנסי לביתו, נתן בי הדוד פנים לא מסבירות. נזדרזתי ואמרתי לו, שלא באתי לעירו להשתקע בה, אלא כאורח נטה ללון... למחרת בהשכמה עומד אני לצאת את העיר ברכבת לפרופולסק ומשם להפליג באניית סוחר לייקט-רינוסלב. "אם כן" אמר לי הדוד ושחוק-רצון השתפך על פניו: "אם כן ידוע תדע, בני, שהפעם שיחק לך

המזל. בפרופולסק קיימת עכשיו תחרות חריטה בין חברות האניות המהלכות בדניפר מפרופולסק לייקטרי-נוסלב. אם לא תתמהמה, בטוחני שתוכל להשיג כרטיסי נסיעה למחוז הפצך בחצי-חינם."

השכמתי למחרת היום, עליתי לרכבת אחת הנוסעת לפרופולסק. עם בואי לשם, נוכחתי לדעת שהדוד לא הולכני שולל... לא זו בלבד, שכרטיס הנסיעה ניתן לי בחצי-חינם, אלא שבעל האניה העניק לי גם לחמניות לאות הכרת-תודה על שבחתי לנסוע באנית הקיטור שלו ולא בספינת מתחרהו. חלילה...

ברדתי מן הספינה חיכה לי נחמן ראטנר, שקיבל אותי בבת-צחוקו המיוחדת לו. שש לקראתי, הזמינני לגור עמו לעת-עתה בדירתו, עד שאוכל להשיג חדר לעצמי. מה מאושר הייתי שוב להיות שרוי במחיצתו של מורי ומדריכי, בקרבתו לבש העולם בעיני צורת שמחה, נמוגו ענני היאוש, נעלמו כל הספיקות. הוא נהג בי ריעות כבאיש כגילו וכערכו, לא גבה לבו עלי. חיבת התלמיד למורה גברה הלכה. אך רבות מחשבות בלב איש. אולם האכזבה לא איחרה לבוא.

ביום השלישי לבואי לייקטרינוסלב, עלה בגורלי להיות עד-ראייה להתפרצות הפרעות האיומות בעיר זו. עם עלות השחר התחיל האספסוף להשתולל במרכז העיר, לשדוד את החנויות ולהתנפל על היהודים. הסטודנטים היהודים אירגנו גדוד של הגנה עצמית, שבראשה עמד המורה שלי, נחמן ראטנר. הצטרפתי אף אני להגנה.

בהתנגשותנו הראשונה עם הפורעים היתה יד ההגנה על העליונה. הכינו את הרוצחים שוק על ירך. הם נסוגו. פתאום נשמעה שעטת סוסים דוהרים. הקוזאקים באו. לראשונה חשבנו, שהקוזאקים נשלחו על ידי המשטרה להשכין סדר בעיר, אך אחרי רגעים מספר נוכחנו

שטעינו. הקחאקים לא יכלו להשלים עם תבוסתם של אחיהם הפרבוסלאבים החליטו לנקום ביהודים. השתערו על הסטודנטים והרגו שבעים נפש מן הנוער היהודי. רבים היו הנפצעים האסירים, שנשפטו לתקופות שונות ולגלות סיביר. גם נחמן ראטנר היה בין המוגלים. עקבר תיו נעלמו ממני עד היום. היכן הוא, היכן חונה ידידי אהוב נפשי ומורי היקר? מי ידע, אולי עורר דם אחיו השפוך בידי הצוררים והשיב את לבו על גורל עמו הנרדף. אולי כרבבות ממשכילי דורנו שב גם הוא אל עמו אחרי הפרעות? אפשר שברח מסיביר לסיק ומשם עלה לארץ-ישראל, ונחמן מורי ורעי נמצא בין בוני הארץ ומחונני עפרה.

התקה תשעשעני שמדריכי מנוער לקח מוסר ועיניו נפקחו לראות שיהודי הרועה בשדות זרים אינו בן-חורין, וההתבוללות אינה סם חיים לעם הסגולה. נכדי צ'ינגיו-חאן אינם מסוגלים להפוך את עורם, בין שהם משועבדים לניקולאי השני ובין שהם משועבדים למהפכנים הבול-שביקים יורשי הצאר המופיעים כגואלים. אני, מכל מקום, למדתי מייד את הלקח, ששנאת הגויים לעם עולם היא שנאת עולם.

טלטולי בעולם הגדול הביאוני במגע עם אישים רבים בארצות שונות, בני הדת הנוצרית, המוסלמית וכדומה, ונוכחתי שרובם ככולם נגועים במחלת הקנאה השנאה לישראל. רובם ככולם ספוגים רעל וארס ביחסם לעמנו. אפילו אלה הנחזים כבני תרבות ואנשי-שלום עומדים מנגד כשדם אחינו נשפך כמים.

האפרוח שב אל קינו

אחרי הפוגרום בייקטרינוסלב, נתן בי שר העיר את עינו. בדק ומצא: היות שהתגודרתי עם אחד מהמורדים במלכות ושמנו נחמן ראסנר, הנני חשוד על מרדנות. בשל חשד זה "כיבדני" השר בגזירת גלות, היינו: לעזוב את העיר תוך עשרים וארבע שעות.

נשארתי מיותם ובוחד, בלי רע ומכר. נדמה היה לי שהגורל כרת ברית עם השטן כנגדי ואומרים להכריחני מארץ החיים. העיר הגדולה, אליה נכספה נפשי, צוחקת למשכתי. באו מים עד נפש. למי אפנה ומאן יבוא עזרי? הרהרתי בשירו של לרמונטוב:

"לְבִדִי אֵצֶא לְדֶרֶךְ!"

הפרוטה בכיסי כמעט אזלה ובעל הבית דוחק. החלטתי לנסוע לבחמוט, עיר לא רחוקה מייקטרינוסלב. בבחמוט שיחקה לי השעה למצוא עבודה בבית-חרושת לסוכריות. עבדתי בלילות, ביום למדתי. עבדתי בשקידה. מעבידי הודיע לי חיבה רבה, נתן לי חדר מיוחד בביתו, רעייתו השגיחה עלי כאם. ילדיה הצעירים ממני זקוקים היו לעזרתי בלימוד השפה הרוסית. אך גם ימי אשרי אלה לא ארכו.

פרצה שביתה בבית-החרושת ונחשדתי שידי עם השר בתים. מעבידי פיטרני מעבודה. באו עלי ימי רעב ומחסור. חליתי בטיפוס המעיים, בעל הבית שלי לא ריחם עלי החולה, הושיבני בקרון הרכבת ההולכת לתחנה פוצ'ינוק, שהיתה לא רחוקה מעיר מולדתי אמצ'יסלב. בדרך תקפה עלי המחלה. תומי עלה. אמרתי בחפזי: לא אגיע אל בית הורי חי.

כשעמדה הרכבת בתחנה יוזבקה, נזכרתי שבעיירה זו מתגוררים האחים אדלין בני עירי, שכנים יקרים שלנו. ירדתי מהרכבת הודעתי להם במברק על מצבי הקשה. האחים נזדרזו ובאו, לקחוני אל ביתם, הזמינו רופא, שהסיעני לבית-החולים. רחוק למיטתי שכבתי כשישה שבועות, מרחף בין החיים ובין המוות.

בוקר אחד, עם הנץ החמה, ראיתי את מיטיבי ואנשי חסדי, האחים אדלין עומדים על יד מיטתי ועיניהם זולגות דמעות. הדמעות הללו של שני האחים הנעימים היו דמעות-גיל. כנראה הודיע להם הרופא שהמשבר במחלתי חלף. מבוקר זה ואילך נתחזק גופי ובמשך שבועות מספר שבתי לאיתני. שהיתי בבית-החולים בהשגחתו של הרופא עוד כשבועיים. אחרי כן הביאוני האדלינים לביתם. בצל קורתם ישבתי שלושה חדשים עד שיכולתי לעמוד על רגלי.

הורי ביקשו ממני לשוב הביתה. במברק אחד הודיעוני אבי שהוא מתכוון לבוא ליוזבקה, אך האדלינים מנעוהו מבוא ובכתב-ידם הבטיחוהו, שמצבי הוטב ומסוגל אני לנסוע ברכבת בעצמי. האדלינים הלבשוני הנעילוני. הנשים מילאו את אמתחתי צידה לדרך כידן הטובה עליהן והושיבוני ברכבת ההולכת לתחנת "פוצינוק".

הנסיעה מפוצינוק לאמצ'יסלב נמשכה יממה שלמה, ניטלטלתי בעגלתו של ר' יוסל-בער העגלון. למחרת, עם אור השחר, עצר העגלון את סוסיו ליד פתח ביתי. שעטת פרסות "אביריר" ושריקת השוט של העגלון עוררו משנתם את בני ביתנו. קפצתי מן העגלה לתוך זרוער-תיהם של אמא, סבתא והילדים. אבא טרם שב מבית-הכנסת. אמא התרפקה עלי בפנים קורנות מאושר. נסו צללי התלאות אשר מצאוני בנכר. נזכרתי בדברי הינריך היינה :

כָּכָה בְּעוֹלָם, נִדְדָתִי, תַּעֲיִתִי
אֵךְ מֵצֵא הָאֲהָבָה, הֵה, לֹא זָכִיתִי
יְחֻלָּה מִדְּבַר לְבֵית אִמִּי שְׁבַתִּי..."

נחת היה לי לשוב אל בית אבי ואמי. הכול מסביב לבבני, אהבני. אפילו הפרזה השחורה זכרה לי חסד ילדותי, הצליפה עלי בזנבה ממלמלת בלשונה האילמת: "שלום שובך, בן בית שלי היקר". על השולחן זימוס המיחם בשקידה רבה, הזמינני לכוס חמין השולחן הערוך ביקשני לסעד את לבי החלש מעמל הדרך. בצל קורתן של אמא וסבתא שבתי במהרה לאיתני.

קודרים היו שמי עיר מולדתי בשלהי דקייטא הללו. העיר היתה שרויה באבלות. הכפתורים המבריקים על בגדי השרד והכובעים של הסטודנטים היהודים שוב לא האירו את סימטאותיה בשלל צבעים ומפי בחורי-חמד לא נשמע זמר ושיר. רבים היו כלואים בבתי-הסוהר או נידונו לגלות סיביר. בין המבוגרים היו שעזבו את בני ביתם לזמן-מה והיגרו לאמריקה.

שבת אחת אחרי הצהריים בשעת טיולנו, אבא ואני, מחוץ לעיר, סח אלי אבי כדבר איש אל רעהו:

"רואה אני בפניך, בני, כי צר לך המקום בעיר מולדתך. חש ומרגיש אני שהעולם הגדול קוסם לך שוב. לך לך, בני יקירי, היחלץ נא ממיצר זה. אולי הפעם תאיר לך ההשגחה פנים. סול לך מסילה משלך. נסה שוב, אולי תצליח להשיג משאת נפשך ולעשות חיל בלימודים."

את הצעת אבי מורי קיבלתי באהבה רבה. אמא, שענתה אמן אחרי אבא, ציידה אותי בבגדים, מגפיים ומעט מהמעט מחסכונותיה המצומצמים. עם תרמיל האמונה על שכמי ומקל הבטחון בידי עליתי על עגלתו

של יוסל-בער העגלון, נסעתי לפוצ'ינק ומשם אמרתי
 בלבי: "לאשר יובילני הקטר, אלך."
 דרכם של "האכסטרנים" — לומדי חוץ, שנסתפחתי על
 קהלם, היתה בימים ההם סוגה בתלאות וסבל רב. אלפים
 מהנוער היהודי היו מתדפקים על דלתות הגימנאסיות,
 כדי לעמוד בבחינות. הרשות חסמה את הדרך בעדם.
 אפילו אלה שהצליחו לקנות ידיעות כל צרכם, נכשלו
 על ידי המורים-הבוחנים, צוררי ישראל.
 נודתי מעיר לעיר ומפלך אל פלך, מחפש נקודת-
 אחיזה אחת בכל מרחבי רוסיה ולא מצאתיה.

נדודים

ב ס א מ ר ה ה ע י ר

אחרי גילגולים ונדודים בקרונות הרכבת, הביאני הקטר לסאמרה שעל גדות הוולגה, כי נסוצה השמועה שבעיר זו הבוחנים אינם צוררים את הנבחנים היהודיים.

עייף מעמל הנסיעה ישבתי לפוש קצת בתחנת הרכבת — מעשה מסוכן לנער יהודי מחוסר-דרכון המקנה לו זכות לגור מחוץ לתחום המושב. הייתי נתון בסכנה גדולה שבלשי הרשות יתנו עיניהם בי.

אוי ואבוי לך בן-ברית, אם תיפול בידי אחד מן הז'אנדרמים, ואתה בן-בלי זכויות ורשיון...

עיר מולדתי אמצ'יסלב מרוחקה מסאמרה, למעלה מאלפיים פרסאות. צא ולמד קורא נחמד, לו חשדני הז'אנדרם בתחנה, שאני אחד מזרעו של אברהם אבינו, עלול היה לחייבני תובת-גלות "עטאפאס", יחד עם אסירים אחרים המגורשים במסע ממושך ומייגע, מכפר לכפר, מעיר לעיר, דרך הרים ובקעות, עד שהחיים נעשים למשא ואתה רצוף ושבור מבקש את נפשך למות. אך הפעם הופיע אלי המלאך הגואל בדמותו של סטדנט יהודי לבוש בגדי-שרד. הבחור, שחן יהודי היה נסוך על פניו המאירות, הסתכל בי בריחוק כל שהוא, כאילו אומר לי: "את אחי אני מבקש". הוא הכיר בי כי הנני נער יהודי גלמוד. ניגש אלי בזהירות כדי לא לעורר חשדו של השוטר ובפנים מסבירות הציג את עצמו לפני: "שמי שמואל קונין, יהודי כמוך כמוני".

"רואה אני שבאת הנה מדרך רועקה ומייגעת. קום, לך אתי ואביאך אל בית הורי. אמא שלי תפרוש כנפיה

עליך ובצל קורתנו תנוח לך מהתלאות שמצאוך בדרך מיום עזבך בית אביך ואמר".

נענית לך. הלכתי אחריו בלב נפעם אך שמת. ואמנם, בבית קונין מצאתי סעד ומנוחה ללבי העייף והיגע. עקרת הבית היתה בעלת מידות נעלות וכולה אומרת טוב-לב.

לא חלפו ימים מרובים, ונחשבתי אצל אשת-חיל זו כבן-בית גמור. בצל קורתה הרגשתי עידוד ומקלט כאחד. שמאל קונין, המלאך הגואל שלי, היה למורי ומדריכי בשבילי השפה הרוסית ותרבותה. האב ר' קרפיאל קונין, מהאמידים שבעיר, עסקו במסחר יערות. היה לו ולבניו מחסן גדול של עצים כרותים, שהפועלים היו מסייעים אותם בדברות על פני גלי החלגה ישר מהיער אל המחסן. לאחר זמן נודע שאותו ר' קרפיאל, עבד שכס אחד עם דודי זקני משה מירר בסמולנסק בשילוח דוברות על פני הדניפר.

ברם, העשירות לא פגמה בספירת היושר של משפחת קונין. כולם היו אנשים טובים וישרים, נדיבי-לב ויקרי-רוח. ביתם היה פתוח לרווחה לעניים. וידם היתה פתוחה לכל מבקש עזרה. את כל משתריהם קיבלו בסבר פנים יפות, כמו שנאמר: "פחוח תפתח את ירך לאחיך לענייך ולאביוך בארצך". נעימה היתה שיחתו של האב קונין, שאף הוא היה לי תומך וגואל ברוח ובתומר. בן נאמן היה ר' קרפיאל לעמו. התנועה הציונית היתה מאד חייו. לעתים תכופות היינו משוחחים על מצב אחינו בני ישראל.

יום אחד, כשטיילנו להנאתנו בין עצי הגן, ביקש ממני מארחי, ר' קרפיאל, שאספר לו על הודי, על אחי ואחותי היחידה. תיארתי לו את העוני והמחסור השוררים בעירנו והעתים הרעות שעברו על בית הודי, וכן תיארתי את

עתידנו בצבעים שחורים. כלו כל הקיצין ממש. סיפרתי לו על הכשרונות שבהם מחונן אחי יעקב הבכור. מומחה למתמטיקה, שולט בשפה הרוסית, בחור חסן כארו, רב מרץ ובעל מידות טובות. אם תינתן האפשרות לאחי יעקב למלט נפשו מחיי הדלות, עתיד הוא להשלים חוק לימודיו ולקבל תעודת בגרות, שתפתח לפניו את שערי החיים כראוי לו לפי כשרונותיו. לעת עתה אין לו שום תקנה לעשות חיל, מפני הדחק המצוקה השרויים בבית. ראיתי לשמחתי שדברי הכמירו רחמיו של איש-חסדי. ללא כל היסוס נענה לי ר' קרפיאל קונין ואמר: "זלמינ-קה, לך בכוחך זה וכתוב לאחיך הגדול, יעקב, שלא יתמהמה ויבוא אל ביתי. אני מוכן לקבל אותו בזרועות פתוחות. אציע לו מקום קבוע בבית מסחרי במשכורת חדשית הגונה".

מובן מאליו שהודיתי לו מעומק לבי על חיבתו אלי ועל החסד שהוא עומד לגמול לאחי הבכור. קורת-רוח מרובה גרם לי דבר בואו של יעקב לסאמרה.

"מעבר להרי חושך"

משחר-ילדותי קסמה לי אסיה המרכזית והוליכה את דמיוני בשבי. אגדות רבות על ארץ פלאים זו סופרו לי בפי סבתא בלשון זו: "לפני ימים ושנים, חי בה גיבור אדיר כנמרוד בשעחו. אביר זה היה רוכב על סוס קל-כנפיים. הוא הגביה עוף מעל לרוכסי הרים הממריאים לשחקים, ותוך כדי טיסה הגיע גיבור אדיר זה לסמבטיון הסוער והרוגז כל ששת ימי המעשה, אך ביום שבת-קודש הוא נח מזעפו". אגדותיה של סבתא ואלה שבאו אלי מספרי הגיאוגרפיה, והם סיפורי-מסעות שונים עוררו

בי תשוקות שונות ומשונות. התקוה שעשעתיני כי כש-
 אגדל אלך גם אני לתור בארץ-פלאים זו.
 פעם אחת, אחרי סעודת הערב, גיליתי ליעקב אחי
 הגדול ממני בחמש שנים, את תכניתי להעתיק מושבי
 מסאמרה לטאשקנט, שיצא לה מוניטין בעולם כ"אסם
 הלחם". נדהם עמד אחי לשמע דברי, פניו החווירו.
 תגובתו לא הפתיעה אותי. היטיב הכרתי אותו ואת אפיו
 הרך, הטוב והמיטיב. רחוק היה מכל הרפתקנות.
 היתכן — סח אחי כמתרעם — לעזוב את סאמרה?
 להשאירני בודד בעיר זרה זאת ואני עודני גר בה?
 הרי כפוי-טובה אתה לאיש-חסדך, שלך ושלי, למשפחת
 קונין שקיבלה אותך כבן ממש. העמידוך על רגליך
 וסעדוך בימי מחסור ורעב וגם אתי גמלו חסד בעבורך!
 כלום כל זה קל בעיניך? ועוד, מה תעשה שם באסיה
 הרחוקה והיא כמעט מעבר להרי חושך? חדל לך אחי
 מחלום-הבל זה. לנסיעה הרחוקה דרוש ממתן רב ולך אין
 פרוטה לפורטה.

האזנתי יפה לדברי אחי. ראיתי אהבתו וחרדתו לי
 וכמעט שהרהרתי חרטה. ידעתי שקשה תהא הפרידה
 ממנו ומהקונינים מיטיבינו. ברם, לאחר שעיינתי בדבר
 אמרתי: "ידעתי גם ידעתי את מחסורי ודלותי, אך
 לדלפות כמוני אין הכרח לנסוע במחלקה השלישית של
 הרכבת. דיי במחלקה הרביעית הנקראת: "מרכבתו של
 מאקסים גורקי" המיועדת לעניים ומתנהלת לאיטה. השם
 יהיה בעזרי ומקוה אני שלא יאונה לי כל רע. הריני
 להרגיע את רוחך, אחי היקר, וכשאגיע למחוז חפצי
 ומקום חלומתי בשלום ויאיר מזלי, אשלח לך כסף
 ותבוא אלי כ"בן-מלך" במחלקה הראשונה. כי מי ידע
 מה ילד יום? אולי יקרה לי ולך כמקרהו של יוסף הצדיק
 בבחינת: "כי למחיה שלחני אלהים לפניכם". אולי אחר

שנראה בטוב הארץ, נוכל להועיל גם לאחינו ואחותנו היחידה. לחלץ גם אותם מכור העוני של אמציסלב ולהביאם אל ארץ זו העשירה במזונות, כותנה, עורות וכיוצא בהם". סוף-סוף ניאות אחי יעקב הסכים לעזור לי בביצוע תכניתי, ועל כולם להיות לי למליץ ישר לפני משפחת קונין.

בוקר לא עבות אחד השכמנו יעקב ואני עם עלות השחר, אמרתי שלום לבית קונין היקר. החייתי להם על כל הטוב שעשו עמדי ועם אחי יעקב. הסברתי להם שהחלטתי לצאת מן העיר סאמרה מפני השמועה הרעה שקלטו אזני: דלתות הגימנאסיה עלולות להיסגר על מסגר — דבר שימנע ממני הגשמת חלומותי לעמוד בבחינות ולקבל תעודת בגרות שאליה התפללתי כל ימי ילדותי ונעורי.

קשה היתה עלי הפרידה מבית קונין, במיוחד משמואל קונין איש תמחוזת, המלאך הגואל שלי, אשר במחיצתו מצאתי מנוחה ושמחה. ימי ההוראה שלו והשעות שבי-ליתי בחברתו חרותים יהיו בזכרוני, כל עוד הנשמה בקרבי.

בוקר אחד, עם הנץ החמה, קמנו אחי יעקב ואני לקול קריאת השכחי. ארזנו את מיטלטלי ושמנו פעמינו לתחנת הרכבת. בה עמד הקטר, שפניו פני זיה, מועדות לאסיה המרכזית.

הקרונ, שלתוכו נכנסתי בפרידתי מאחי, היה מלא אנשים, נשים וטף. באמצע הקרון אץ בוערת, ומסביב לה השתטחו סרקוזן על הריצפה איכרים בהמון. ריח חריף של עיטרן, זיעה, קתלי חזיר ועשן מקטרות "מאכורקה" מילא את חלל הקרון עד מחנק. הנשים, שהצטופפו אף הן ליד האף, חלצו שד לעולליהן-טיפוחיהן מתוך צעקות וקללות. הן גם הפעילו את ידיהן העסקניות

העניקו ביד רחבה לילדיהן המאוחזים בסינוריהן מנות יפות. להללו סטירות לחי ולהללו נשיקות שפתיים. הדלות המנוולת של הנוסעים ביצבצה מתוך מיטלטליהם העלובים. המצב הכלכלי בכפרים הסמוכים לסאמרה היה רע ומר. כל עדת הדלסונים הזאת היגרה לאסיה המרכזית להשיג לחם לפי הטף.

המחזה ברכבת שנתגלה לפני הבהילני ומחשבה מדאיגה ניקרה במוחי: שמא צדק אחי יעקב, כשיעץ לי לא להיחפו ולשקול את הדבר יפה, בישוב הדעת. אם כדאי לי לצאת מסאמרה, לנוע ולנוד אל ארץ לא ידועה. ברם, צריך הייתי להשלים עם גורלי, להסתגל לתלאות הדרך הרחוקה ולצפות לנס. אולי מן השמים יבוא עזרי. זכות השפה הרוסית, שידעתיה על בוריה, עמדה לי. התודעתי לאחדים מן הנוסעים הם נהגו בי אהדה וידידות. בטוח אני: אילו חשדו בי האיכרים שהנני נער יהודי, ספק אם הייתי מגיע למחוז-חסצי שלם בגופי, או יוצא חי מתחת ידיהם.

חשכת הלילה אפפה את הקרון. הנוסעים שעייסו מן הטילטולים הרבים נרדמו סרוחים על מיטלטליהם המעטים.

הרכבת התנהלה לאיטה. מפאת הנשימה הכבדה של הקטר וגחרתם הבלתי פוסקת של הישנים נודדה שנתי. ברכבת עשיתי שבועיים. הימים המשמימים ההם היו בעיני כשנים.

אחרי טילטולים ונדודים מרובים בימים ובלילות, הגענו לטאשקנט. שם נודע לי שיהודי בוכארה, המתגודרים באנדיזאן מבקשים מורים לילדיהם ללמדם את השפה הרוסית. באין ברירה ובאין לי כל סיכוי אחר, שינסתי את מתניי ושמתי פעמי לאנדיזאן.

מעשה ביהודי שחזר למוטב

עם בואי לאנדיזאן הפקדתי את מיטלטלי בידי מלצר אחד בבית-התה. טשאי-חנא בלעז. הלכתי לתור את העיר. לשמחתי נודמן לי בשוק שבמרכז העיר, יהודי משלנו, סוחר בעל הדרת פנים עם זקנקן צהוב ועינים שוחקות. הוא היה בעל חנות של כלי חרסינה. דיבר עברית במבטא הספרדי, יידית ליטאית ואף הרוסית רהוטה בפיו. אמרתי לו "שלום עליכם", ברכה המקרבת לבבות יהודים באשר הם שם. החזיר לי "שלום" בנועם-חן.

על שאלתו "מאין באת?" סיפרתי לו כי גר וגלמוד אני בעיר זו. הרחק מולדתי. באתי הנה להמשיך חוק לימודי ולהיכנס לגימנאסיה בסאמארקאנד, שעוד דלתותיה פתוחות אף ליהודים, דבר הנמנע מהיהודי ברוסיה האירופית. שאלני הסוחר: ואם תאמר, מה נאכל? אמרתי לו שאני מבקש למצוא פרנסתי במתן שיעורים בשפה הרוסית, כי שמעתי שיהודי אנדיזאן שמוצאם מבוכארה מחפשים מורים לילדיהם בשפה הרוסית. השיב לי הסוחר: אם כן, אל דאגה, אני אהיה לעזר כנגדך, כי חנני השם יתברך בבנים ובנות, וברצוני להקנותם את השפה הרוסית, שמהלכים לה ברוסיה המרכזית כולה מזמן שהרוסים כבשוה. בוא אתי לביתי. בטוחני שהרעיה שלי "אם הבנים שמחה" שמליטא מוצאה, תשים עיניה עליך לטובה ותדאג למחסוריך.

העתקתי את מזודתי מבית-התה למעונו של סוחר החרסינה, שנתברך בדירה נאה ואשה נאה, בת דוברובנה שבליטא, ובחיים טובים. בעלת הבית היתה באמת אם הבנים שמחה, בת טובים מגזע רבנים מפורסמים, אשת

חיל ומשכלת, שידעה חמש לשונות על בורין, ובתוכן השפה הטאדו'קית, לשונם המדוברת של היהודים שהיגרו לאנדזואן מבוכארה. ידיעת השפה היומיומית, שרכשה מתוך שקידה וחריצות, פתחה בשבילה את הטרקלינים המפוארים של היהודים הבוכאריים האמידים שהיו לה לעזר במפעליה לטובת הכלל. שתי השכבות של האוכ-לוסיה היהודית, העשירה והעניה, נזקקו להדרכתה בענייני שמירת הבריאות.

אחרי שנתמניתי מורה בביתה, המליצה אשה מופלאה זו עלי בין האמידים היהודים הבוכאריים להפקידי על ההוראה לילדיהם ולהכינם לגימנאסיה העירונית.

הלכתי מחיל אל חיל. מיום ליום רבו תלמידי התפרנסתי בכבוד וברוחה ולא ידעתי מחסור.

הרצתי מכתבים לאחי יעקב בסאמרה, סיפרתי לו על הארץ וחמודותיה וביקשתי ממנו שלא יתמהמה ויבוא לאנדזואן בהקדם האפשרי. שיגרתי לו את הממן הדרוש להוצאות הדרך ואחרי שבועיים בא יעקב אלי במחלקה הראשונה, מעשה "בן מלך", כפי שהבטחתי לו.

אשר לאיש-חסדי הוא היה בן "נישואי תערובת", אמו אשכנזית יהודיה מליטא ואביו יהודי בוכארי, בעל בעמיו ועשיר מופלג. כשגדל הבן שילחחו הוריו למוסקה להשתלם בלימודים כדי שיכנס לאוניברסיטה. ברם, תחת ללמוד בחר לו חיי-תענוגות, עד שהגיעו לאזני הוריו שמועות לא טובות על בנם שסטה מדרך הישר. הוא חי חיי הוללות. אמו, שמחב"ד מוצאה, נסעה אל הרבי מלובאביץ' להתייעץ עמו כיצד להחזיר את בנה ל"מוטב". עצתו של הרבי היתה, להביאו אליו ולמסרו להשגחתו. וכך עשתה. הבן הובא לחצרו של הרבי בלובאביץ'. תחת ההשגחה של האדמ"ר נהפך עליו לבו לטובה. הוא נעשה חסיד מובהק ואדוק בשיטה החב"דית. לימים

נשא את בתו היפה של הרב מדוברובנה ושב אתה לבית הוריו באנדיזאן. האב פתח בשבילו חנות של כלי חרסונה. לא היה סוחר חרוץ ועיקר עיסוקו בתפילה ותלמוד תורה. בחנותו היה יושב וקורא סרקי תהילים בנענועי הגוף כדרך החסידים שעל ברכיהם גדל.

הנשים המוסלמיות היו באות לחנותו רעולות בצעיפים ארוכים והיו "לוקחות במשיכה" כלים שונים ומתביאות אותם תחת הצעיף. הסוחר האדוק, שמתוך דביקות לא היה מסתכל בנשים, אפילו כשפניהן רעולות וכולו שקוע בספר התהילים, דיבר אליהן בשפת רמזים, לא חש בהפסד שגרמו לו הנשים "הלוקחות במשיכה" אלא לאחר המעשה. מסחרו ירד פלאים ואיבד את כל ממונו. אילמלא אחיו האמידים שחשו לעזרתו וחילצתו מן המיצר, היה בכל רע. סוף-סוף התאושש, קנה דעת ונסיתן ונעשה לאחד הסוחרים הגדולים בפירגאנה.

פירגאנה

פירגאנה מהווה פרשה מיוחדת בחיי.

איזור זה שהיה חלק ממדינת תורכסטאן, שוכן על-יד נחל אראל ועיר בירתו היא טאשקנט. בעיר אנדיזאן הכשרנו את עצמנו, אחי יעקב ואני, בהוראת השפה הרוסית. הקימונו בית-ספר, אליו השכימו העריבו ילדי היהודים הבוכאריים, הצמאים לרכוש להם ידיעות בשפה הרוסית. השפה המדוברת של היהודים בבית ובשוק היתה טאדז'קית, אך בבתי-הספר הממשלתיים שלטה הרוסית.

באנדיזאן התגוררו האחים פוזנאנסקי, אדירי התעשייה למעשי ארג. האחים האלה הצטיינו בפיקחותם ובמרצם.

מיד עם הופעתם בתורכסטאן הקימו בתי-חרושת של כותנה, בהם עבדו במשכורת טובה אזרחי הארץ, שרובם ככולם היו מבני הדת האיסלמית.

יעקב, אחי הגדול, משכיל ונבון, מקובל ואהוב על הבריות בלכתו ברוחב או ברכבו על סוס דהזר, היה סמל ההדר.

ממעט היה בדיבור ומרבה בעבודה, בבחינת: "איש חרץ ומהיר במלאכתו לפני מלכים יחיצב". בפגישה עם האחים פוזנאנסקי, הזמינו את אחי יעקב לביתם. מאז הלאה נתקשרה ידידות בין יעקב ובית פוזנאנסקי. סחרי הכותנה מצאחו מוכשר לשמש מזכיר בבית מסחרם. הם הציעו לו לעזוב את ההוראה ולשמש מנהל-חשבונות במשרדם. אחי התייעץ עמי בענין, אולם קשה היה בשבילי כקריעת ים-סוף לשחרר את אחי לגמרי מההוראה ולהטיל רק על עצמי את הנהלת בית-הספר. הואיל ומורים רוסים אשר ילמדו את השפה הרוסית היו יקרי-מציאות בארץ רחוקה זו, יעצתי לאחי לחלק את יומו, חציו להוראה וחציו לבית מסחרם של האחים פוזנאנסקי. הוא הסכים. בדרך זו ניצל בית-הספר שלנו מ"כליה". בינתיים למד אחי את תעשיית הכותנה על בוריה.

יום אחד אמר לי אחי: "מתי נעשה לביתנו? ובכדי להוציאני מכלל טעות, שמא סבור אני שהוא מתכוון להקמת משפחה כדת משה וישראל" — הוסיף הסביר: "אנו צריכים להזמין את אחינו, שאול ופסח, כדי שגם הם יצאו מן המצוקה למרחב. תורכסטאן שנתפרסמה במרחבי העולם כאסם הלחם, מבטיחה לכולנו עתיד טוב". דברי אחי ישרו בעיני. הרצנו דמי נסיעה לשני אחינו והפצרנו בהם לבוא אלינו בהקדם האפשרי כדי שנקיים שבת אחים גם יחד.

עם בואם של אחינו שאול ופסח, עלה בדעתנו לכונן בית-מסחר של כותנה משלנו. אחרי עיך ודיך רב בדבר, פתחנו מחסן של כותנה בכפר סמוך לעיר אנדיזאן. יעקב שימש לפי שעה גם רואה-חשבון במשרד הפחונאנס-קים, אני המשכתי ללמד את ילדי העברים הבוכאריים, שאול ופסח עבדו במחסן הכפרי.

החיים בכפר זרמו לאיטם. האקלים היה חמור. בעונת הגשמים חדרו הקור לבית, הרטיבות לתוך העצמות וגרמו לקדחת, מחלה לא מסוכנת, אך קשה.

ראשית מסחרנו היתה מצער. לא הלכנו בגדולות. היינו חרוצים ורכשנו דעת ובקיאות בתנאי המקום ובטבע התושבים, רובם מוסלמים. צריכים היינו לקנות את לב האיכרים. להוכיח להם את ישרנו המסחרי. עשינו חיל. עסקנו שיגשג. הכינו שרשים ועסקנו גם בענפי-מסחר אחרים מלבד הכותנה.

בבוכנרר

י הו ד י בוכארה

כיבושה של פירגאנה על-ידי רוסיה הצארית היה לברכה ליהודים שבאו לאנדיזאן מהמדינות בוכארה וחיוה. המושלים הרוסים מצעו מהיהודים האשכנזים את שחי הזכויות ואת הישיבה מחוץ לתחום המושב, אך ליהודי בוכארה וחיוה התיחסו ברצון והעניקו להם זכויות שחת לאלה של המוסלמים. ליהודים שמוצאם מבוכארה וחיוה ניתנה האפשרות לסחור ברוסיה האירר-פית וברוסיה האסייתית.

בגלל ריבוי גחלי איתן היורדים מן ההרים, טין שאן ואלטאי, היתה אדמת פירגאנה דשנה הביאה יבולים עשירים. תושבי פירגאנה רובם מוסלמים מפרס ומתורכיה עיבדו את שדותיהם בחריצות וראו ברכה בעמלם. האיזור היה עשיר בתבואות ובעצי-פרי. שדות כותנה השתרעו לארכה ורחבה של הארץ. נטעו סרדסים ששפעו תפוחי-זהב, אשכוליות ולימזנים.

היישוב היהודי התרכז בערים לאורך אפיקי הנהרות הללו. היהודים שבאו לפירגאנה נמלטו על נפשם מחמת המציקים, האמירים של בוכארה וחיוה. המהגרים הקימו בערים אלו בתים יפים ובתי תפילה לתפארת. יסדו בתי-חרושת לתעשיית כותנה, גידלו תות שעליו הם מזון לתולעי-משי. הממשלה הרוסית החשיבה את כוחם לתעשייה. הם נתנו עבודה בבתי-החרושת שלהם לפועלים מוסלמים רבים. היצוא הלך וגדל משנה לשנה. הממשלה נהגה בהם עין יפה וניתנה להם הזכות לסחור את רוסיה כרצונם. היא ידעה שמהצלחתם ברכה צפונה לתקנת המצב הכלכלי של האיזור.

ראוי לציין שהעושר ושווי הזכויות שהעניקה להם ממשלת הצאר, לא פגעו במידותיהם הטובות של יהודי בוכארה וחיווה. הם נודעו בתום-ישרם. היו נאמנים לציין ובלבם אהבת-ישראל דלקה כנר תמיד.

גם אחינו הבוכאריים שלחו ידם בגידול כותנה, עצי תות (מזון לתולעי-משי), וכן היו מגדלים עדרי כבשים, לתוצרת עורות-קאראקול שהיו מייצאים לארצות רבות. ענפי-מסחר אלה הגדילו את הכנסותיה של ממשלת רוסיה. ניב-שפתם היום-יומי של יהודי בוכארה היה טאדז'קי. סידור תפילתם בבתי הכנסיות שלהם היה על פי נוסח יהודי ספרד. היו ביניהם גם חכמים מפורסמים ויודעי-ספר.

אף העשירים היו מראים אותות-חיבה לתנועה הציונית. אהבת ארץ ישראל הישרתה עליהם חן האצילות. כידוע לא קיבלו עליהם יהודי בוכארה וחיווה את החרם של רבנו גרשם, האוסר ריבוי-נשים. האמידים שבהם קיימו מצוות "עליה לרגל" לירושלים. כשעלו ארצה ראו את בנות ציון היפות, ונשאו חן בעיניהם, לא יכלו עולי רגל האלה לכבוש את יצרם ונשאו להם אשה נוספת מבנות ירושלים והביאו אותן לחיק משפח-תם בתורכסטאן.

בביתו של אחד האמידים האלה הייתי יוצא ונכנס. היו לו בנים בגילי והבנות למדו אצלי את השפה הרוסית. יום אחד שב האב העשיר מעליית רגל בלווית צעירה יעלת חן בת שמונה-עשרה, שבא עמה בברית הנישואים בעיר העתיקה ירושלים. נישואים אלה הכעיסו את הבנים, והם החליטו לעזוב את בית אביהם. לשווא הפצירה בהם אמם העלובה לא לעזבה בצר לה, אבל הבנים עמדו על דעתם ונסעו למוסקבה. קשה היתה הפרידה מהם לאם, שבסניה נשתמר עדיין יפי עלומיה.

ע ל ב מ ת י ש ח ק

האוכלוסיה היהודית בפירגאנה היתה, כאמור, מורכבת מפליטים שברחו על נפשם מחמת האמירים המציקים, ובאו לחסות בצל קורתו של ניקולאי השני, צורר היהודים ברוסיה האירופית. לא יאמן כי יסופר המעשה שלהלן. מפני טעמים שונים לא יכול היה הנוער היהודי מתחום המושב ברוסיה לבוא לפירגאנה: מסאת המרחק הרב, מפני החשש להעמיד את עצמו בסכנה שהשלטונות יחייבוהו חובת גלות בדרך "האטאפ". אלה שבאו להש-תקע כאן היו קרוביהם של בעלי בתי הכותנה, ששלחו להם כסף להוצאות הדרך הרחוקה וידעו כיצד להגן עליהם במתן בסתר. רובם מאלה שהצליחו לבוא מצאו עבודה בבתי-החרושת של האחים פוזנאנסקי, או של היהודים הבוכארים.

מפאת המחסור במורים רוסיים, העלימה הממשלה עין מיהודי רוסיה המעטים שבאו לבתיהם של היהודים הבוכארים לשמש מורים לבניהם. גם בכותב הטורים האלה לא פגעה יד הנוגש. היחס הסובלני של הממשלה כלפי הנוער היהודי בחבל ארץ זו מסתבר בכך, שהמוש-לים בכבודם ובעצמם לא היו שמחים להמיר את החיים הסואנים העלזים של מוסקבה וטרסבורג בחיים הפרובינציאליים והמשעממים בפירגאנה הרחוקה. התי-אטראות ובתי השעשועים היו נדירים באסיה המרכזית. מורים ראויים לשמם לילדי הקצינים והפקידים הגבהים היו מעטים ביותר ולפעמים לא היו בנמצא כלל. משום כך היו מושלי פירגאנה מוכרחים להתייחס לנוער היהודי מרוסיה האירופית, שהיו מיעוט זלא מינכר, בסובלנות ושונאי ישראל נהפכו לאהבים כביכול. הם קירבו את

הנוער היהודי הזמיננהו להשתתף בנשפיהם התרבותיים. בהצגות המחזות ובדיקלום דברי שירה וספרות. בנשף אחד שנערך תחת השגחתו של שר-הסלך בסקר-בלוב ביקשתי יהודי העיר לקרוא את הסיפור "מעות חנוכה" לשלום עליכם. קראתי באידיש ותרגמתי את תכנו לרוסית. עשיתי זאת לכבוד יהוד מעלתו הגובר-נאטור". בנשף זה דיקלמתי את "המשוגע" לאפוכטין בהטעמה נכונה. בגמר הקריאה נתכבדתי במחיאות-כפיים. כל הקהל נהר אלי בקריאות היחד. הייתי כחולם. אף שר הסלך ניגש אלי בדברי הלל, לחץ את ידי ואמר: נהניתי הרבה מנשף זה, במיוחד מההומור השופע מסיפורו של ההומוריסטן הגדול שלום עליכם, "מעות חנוכה". בימים ההם היה שלום עליכם חולה ומאושפז לאחר ניתוח בבית-הבראה על גדות הריביירה שבאיטליה. מצבו החמרי היה בכל רע. הוא נצרך לתמיכה כספית כדי שיוכל לשוב לאיתנו ולעבודתו הפוריה. מצב בריאותו של שלום עליכם עורר את מצפון הנוער הנאור היהודי ברוסיה הצארית והוא החל לשתף פעולה לטובת הסופר החולה. בכל רחבי-רוסיה נערכו נשפים ספרותיים-אמנותיים והכספים נשלחו לבית ההבראה באיטליה. אף אנו תרמנו את חלקנו במתן סיוע.

ס א מ א ר ק א נ ד

לא ארכו הימים ודלתות הגימנסיה אשר בסאמארקאנד נפתחו על-ידי השלטון ליהודים לומדי-חוץ. ניתנה האפשרות לעמוד בבחינות ולקבל תעודת-בגרות הפותחת את השערים לאוניברסיטה. הבשורה פשטה בכל מרחבי ו'וסיה. לעיר סאמארקאנד החלו לזרום המוני אכסטרנים. בק הבאים היו בחורים יהודים קשישים, אף למעלה

מארבעים. שערות ראשיהם העידו שהזיקנה כבר קסצה עליהם. הללו נכשלו בבחינות לא אחת במקום מוצאם על-ידי המורים האנטישמיים. אולם כאן נתקיים בהם "משנה מקום משנה מזל" ובסאמארקאנד שיחק להם המזל. הם עמדו בהצלחה בבחינות וזכו בתעודת בגרות ובבגדי-שרד של סטודנט.

לאחר טאשקנט היתה סאמארקאנד העיר השנייה במעלה. נתמזגו בה המערב והמזרח. סאמארקאנד מחר-לקת לשני רבעים. ברובע העתיק היו מתגוררים סארטים, אוזבקים ויהודים מברוכארה וחיוחה. הם היו ביניהם בשלום ובשלה ואיש לא דחק את רגלי רעהו.

הרובע השני היה מאוכלס רוסיים ובני עמים אחרים, בני עדות שונות. הרובע החדש היה בנוי לפי סגנון הארכיטקטורה הביזאנטית. בחלק זה של העיר היה הנוער היהודי מרוסיה המיעוט הניכר ביותר. בכלל העדה "בזעיר אנפין" זו הייתי גם אני עבדכם. הרצון לקבל "תעודת בגרות" הוליד את פעמי לסאמארקאנד. רגיל הייתי לשוטט ולטייל ברוחבותיה של העיר הנפלאה. המוקפת חומה כנינה בשעתה. אגדה עתיקת-יומין רווחת בין המוסלמים, שיחד עם פזר מלך פרס, שעלה עם צבאו על עיר העתיקה הזאת ולכדה, עלה גם מצביא אחד מפורסם בשם "דניאר", שהוא דניאל איש המודות שלנו. במלחמה זו ניספה דניאל וכאן בסאמארקאנד, לפי האגדה, מצא את קבורתו. האיסלם תיאר את דניאר כנביא נאמן לאללה ולמוחמד משיחו וגזיתו הדשינה את האדמה. בכדי שהמקום לא יהיה צר בשביל הנביא הנערץ היו המוסלמים מרחיבים מזמן לזמן את שטח הקבר, עד שהתרחב הבנין והיה למגדל המכסה שליש ממרחבה של העיר העתיקה סאמארקאנד. סמוך ל-1870, עם כיבוש העיר ע"י הרוסיים, הקיץ הקץ על האגדה.

בגלגל החוזר

בִּיקְשָׁתִי לִישָׁב בְּשִׁלּוּהַ

ביקשתי לשבת בשלווה בעיר החביבה עלי — סאמאר-קאנד, ששבתה את לבי ורוממה את רוחי. קיויתי שבה אוכל להגשים את חלומותי מנוער להשלמת חוק לימודי. ובעוד אני חוזה לי עתיד מזהיר כאן, פגעה בי יד אכזרית ועקרה אותי מעיר נהדרה זו.

בשוכי ערב אחד הביתה, מצאתי על שולחני איגרת מאחי יעקב. בה הוא מודיעני, שהוא נקרא לעבודת הצבא ועלי להזדרז ולשוב לאנדיזאן בהקדם האפשרי, למלא את מקומו בבית-מסחרנו. צער כפול ומכופל גרמה לי הידיעה הזאת, צערי על אחי העוזב וצער על הפרידה מעיר החמדות סאמארקאנד. לבבתי במיוחד העיר הע-תיקה שבחוצותיה נהג הייתי לשוטט ולהתענג על יפי-נופיה ולנשום אווירה הצח והמחלים. מה אהבתי להקשיב לבנות-קול האיתנים שבקעו ועלו מכל עבריה מתוך דברי-ימיה הרצופים אגדות מ"אלף לילה ולילה". אגדות אלו מדובבות את קורותיה, מלחמותיה, שגשוגיה וחורב-נותיה מפאת פראי-עמים כובשים ומחריביה. על כרחי נאלצתי להינתק ממנה ונושא אני בחובי את געגועי עליה עד היום.

נשקפתי נים-לא-נים בעד החלון בקרח הרכבת ולעיני נתגלה מחזה מרהיב עין. הצוקים המיוערים שצבעי רוכסיהם נתמזגו עם לובן שדות הכותנה והיו סימפוניה של צבעים. מחזה זה נחרת בזכרוני לכל ימי. שריקת הקטר הקיצתני משנתי הקלה, האטתה של הרכבת בישרה לי את קרבתה של תחנת העיר אנדיזאן. אחי חיכו לי בתחנת הרכבת.

אחי הבכור התייצב בגורקי, פלך מהילוב, שעל הדניסר, לפני הרופאים לבדיקת כשרו לשרת בצבא. לצערנו הגיעה אלינו הידיעה, שהבדיקה עברה "בשלום" ומצאהו מוכשר לעבודת הצבא של ניקולאי השני. אמא שלנו לא יכלה להשלים בנפשה עם הרעיון, שבנה הבכור ילקח ממנה ויהיה נתון לקיסר הרוסי, שבפי העם נצטרף לו הכינוי "פוני גנב". לא שקטה ולא נחה, ולא נתקררה דעתה עד שנסעה ביום סער וסופה בעגלת-חורף למהי-לוב הבירה, לבקש משר הפלך ומהרופאים לשחרר את בנה הבכור מעבודת הצבא בטענתה שהוא עמך התיכף של הבית, המפרנס היחיד לכל המשפחה. היטב חשה אמא שלא בזכות תחנונים בלבד ישוחרר בנה הבכור ולא על-ידי שוחד-דברים תחלצנו מן הצרה, כי אם בשוחד ממון ממש, בו היתה מצוידת מראש. ה"מתן בסתר" פתח לפניה את שערי לבותיהם של הקצינים. אחרי שקיבלו מידי אמא מנה יפה הסכימו שר הפלך הרופאים להוציא את יעקב אחי מגלות הצבא. זכורני יום שובו לאנדיזאן ובידו ה"שטר הלבן". היה זה יומא דפגרא, שמחה וששון בביתנו, דומה לזמן החרות שחגגו אבותינו ביום צאתם מארץ מצרים. מקץ שבוע, שבתי ללימודי בסאמארקאנד, לשמחתי ולשמחת לב כל רעי ועמיתי.

"אלוהים, האדם והשטן"

ברובע החדש של העיר סאמארקנד, הוקם מטעם הממ-שלה הרוסית תיאטרון עירוני מפואר. בו הופיעו "כוכ-בים" גדולים רביהמוניטין, קומיסארז'בסקאיה, ה"כר-כבת" הנלבבת, ארלינוב, השחקן הרוסי המהולל ואחרים.

על במת התיאטרון של טאשקנט הצטיין אז אחד מאחינו בני ישראל, ליטאי, בשם בולוטין.

שיחק לי המזל להודמן עם שחקן נערץ זה בביתו של בנו, שהיה עורך-דין בסאמארקאנד. פירגאנה, השרויה מחוץ לתחום המושב, היתה סגורה ומסוגרה בפני היהודים ולא הותר להם לעסוק במקצוע המשפט. מטעם זה נאלץ הבן בולוטין להתנצר. אולם התנצרותו דומה היתה לזו של פרוש' חבולטן, שאמר על עצמו: "עכשיו שגור צרתי כאילו לא נוצרתי". הוא היה איש נלבב ויקר-רוח, ציוני נלהב ויהודי נאמן לעמו ולאלהיו. ביחו שימש בית-ועד לנוער היהודי, אליו נהרו צעירים יהודים שבאו לסאמארקאנד מכל קצות רוסיה האירופית הנזקקים לעידוד בחומר וברוח. לפנייהם פתח דלתות מעונו לרווחה. בו היו נערכים נשפים ספרותיים ותרבותיים שבהם השתתפו "האכסטרינים", יוצאי תחום המושב ועוד חותם הגלות במ. במחיצתו של האיש הטוב המיטיב הזה שכחו את יתמותם והפיגו את הרגשת הנכר.

בוקר אחד צילצל אלי ידידי הפרקליט ואמר לי, כי ברצונו של אביו להציג על במת התיאטרון העירוני בסאמארקאנד את מחזהו של יעקב גורדין באידיש, "אלהים, האדם והשטן". האב עמד להופיע בתפקיד השטן, הבן בתפקיד אלהים ורחן. חבר של אבא שלי, בתפקידו של האדם, ועלי, עבדכם, הטיל הגורל להופיע בתפקידו של "הבן הסטודנט" במחזה הנ"ל. היססתי הרבה, אבל לא רציתי להשיב את פני האב והבן ריקם. קיבלתי עלי את התפקיד הקשה, בתנאי ששניהם ילמדוני פרק במשחק. ההצגה עברה בהצלחה. קצרנו מחיאות-כפיים מהצופים ולא האמנתי למשמע אזני.

בבית הורי המיותם

רבות תקוות פעמו בקרבי אחרי ההצגה. קיוויתי ליהנות מזיו הסביבה בה חייתי בנעימים, להסתובב במחיצת חברי היקרים שרכשתי, אך הגורל הפך עלי את הגלגל.

בשעה בלתי-צפויה קיבלתי את הידיעה המחרידה שאמנו היקרה נפלה על ערש-דווי. הנסיעה לעיר הפלך המרוחק להשתדל בדבר שחרורו של יעקב אחי פגעה בה קשה. הצטננה וחלתה בדלקת-הריאה. לא נתמהמהתי ונסעתי הביתה. משהגעתי לבית הורי, מצאתי את מצב בריאותה של אמא מעורער לגמרי. שכננו הרופא היה מפקח עליה ומבקר בביתנו שלוש פעמים ביום. אף-על-פי שבפי היהודים היה מכונה בשם: "דער שייגאץ, דער דאקטאר" היה הוא אוהב ישראל ואהוב ומקובל על הבריות, שכן טוב וידיד נפש למשפחתנו. טיפל בה בנאמנות ואמי החולה יצאה מכלל סכנה. אולם לא עברו ימים מרובים והיא חלתה שוב, ושוב לא ירדה מעל ערש-דוי עד שהשיבה את רוחה למקור-מחצבתה. תנצב"ה.

מעלה אני זכרונות אלה על הנייר ולבי בוכה. קשה לי עד היום להשלים עם יתמותי בטרם עת. אמי, אשה חסודה זו, נלקחה מאתנו בדמי ימיה. עם מותה נתיחמו לא רק בני-משפחתה, כי אם גם רבים מן הנתמכים על ידי נדבת-לבה ומאוד פניה. רבות בנות עירי עשו חיל בחינוך ילדיהם, בהכנסת אורחים ובתמיכה לעניים, אך אמי מורתי עלתה במעלות הטובות האלו על כולנה. **יהי זכרה ברוך!**

אחרי ארונה של אמי נהרו יהודים ונוצרים גם יחד. כולם באו ללוות לעולמה אשת-חיל ששקדה וטרחה לא

רק על תקנת-ביתה, אלא גם עמלה לטובת נצרכים רבים מבאי ביתה.

על זכרוני עולים דברי הפייטן יעקב סהן:

“לא ירְפָּה מְמַצֵּי הַכָּאב
וְלַעוֹלָם לֹא יִחְבֹּשׁ הַפֶּצַע בְּלֵב;
זְכַרְךָ אִמִּי מוֹרְתִי
מִשְׁרַשׁ יִסֶּה בְּקַרְקַע-נִשְׁמַתִּי;
נִחְרַת עַל לִוַח צָרוֹר הַחַיִּים אָחִי
לְנִצַּח נִצָּחִים!”

בגמר “השלושים” לפטירתה של אמא נ”ע, ראיתי חוכה לעצמי לשהות בבית אבי שלושה חדשים נוספים. מצפוני ציחה עלי עידוד בישיבתי במחיצתו. רציתי להיות לאבא עזר כנגדו ולסייע לו בעסקיו, אדיר חפצי היה לנחם את סבתא השכולה בהילקח ממנה בתה האהובה. ועל כולם הילדים שנתייתמו והיו זקוקים להדרכה. כשאני מעלה את זכרונותי אלה, ניצבות לנגדי דמויות בני משפחתי הרחימאות. צפות ועולות התלאות הרבות שגרמו לי סבל לא ישוער.

אני עוד באמצע־סלב, והצאר ניקולאי השני, צורר היהודים, גזר לסגור את דלתות הבאנקים הממשלתיים (קוזנוצייסטכות) בפני יהודי תחום המושב כדי למנוע מהם כל הלוואה כספית. גזירה זו, שלא היה לה תקדים, נחתה כמהלומה על ראשי אחינו בני ישראל, מטה לחמם נשבר כמעט. גם עיר מולדתי נפגעה קשה מגזירת הצאר הרשע. ברם, “לא ינום ולא יישן שומר ישראל!” מלאכו הטוב הופיע בדמות הבאנקאי המפורסם אנשיל לבית רוטשילד. הוא ביקש מהצאר הצורר רשיון לפתוח קופות-מלווה בשביל אחיו היהודים בתחום המושב, שירדו פלאים על-ידי גזירתו. והזהיר רוטשילד את ניקולאי השני, שאם

לא יסכים למלא את דרישתו, ייאלץ הבאנק שלו לבטל את השתתפותו במילווה הבינלאומי לרוסיה. המצב הכספי ברוסיה אז היה בשפל המדרגה. באיך-ברירה נכנע הצאר הרוסי ליהודי רוטשילד וענה אמן בעל-כרחו לתכניתו. ניתנה הרשות לבנקאי לפתוח קופות-מלווה ליהודים בתחום המושב בלי ריבית. עיר מולדתי גם היא קיבלה את חלקה ועורקי המסחר באמציסלב החלו לפעום כקודם. היהודים בתחום המושב נאלצו לעמד על נפשם בשדה הכלכלה. מבחוף ארב להם השונא ומבפנים מדנים בין אחים. בעיר מולדתי אמציסלב פרצה מחלוקת בקרב האוכלוסיה היהודית, שלא היתה לשם שמים. אלא טעונה קנאה, שנאה וצרות עין.

"הרב השחור" ו"הרב הצהוב"

כלל ידוע הוא ברחוב היהודי: כשהמאכלת מונחת על הצוואר רק אז תקום אחדות בין אחינו בני ישראל. משתחול מצוקת השונא מבחוף, פורצים מדנים בין אחים ואש המחלוקת מתלקחת בכל תקפה.

שני רבנים כיהנו בעיר מולדתי אמציסלב, הרב השחור שנקרא כך על שום הזקנקן השחור כנוצת העורב, והרב הצהוב שפרקו נאה וזקנו הצהוב מגודל, ואין דוסי במעשיו ובמידותיו. לשני הרבנים הללו היו מצדדים. נחלקה העיר לשני מחנות עוינים זה לזה, מוכנים לבלוע איש את רעהו חיים. בראש המחנה של הרב השחור עמד הגביר התקיף והמפורסם ר' מרדכי בולוטין, איש פיקח ויודע ספר, גוף. בראש המחנה של הרב הצהוב עמד ר' ליב ליסוב, גם הוא קטן-קומה והיה דומה במראהו החיצוני ליריבו ר' מרדכי בולוטין, דמיון מפליא. כש-

הוסיעו שניהם ברחובות העיר, קשה היה להבחין מאחוריהם מיהו ר' מרדכי ומיהו ר' ליב. פרנסתו של הרב הצהוב היתה על הקהילה, ואילו מחייתו של הרב השחור באה מתרומות "עמך" שהיו ניתנות בדרכים שונות. חלק מצומצם מדמי "השכירות" שלו היה מקבל ממכירת גרות של שבת לנשי הבעלים של הצד שלו.

למחלוקת זו היו גם פנים מצחיקות. פעם, ביום השישי, יצאו בבוקר מבית הרב השחור לקוחות מנשי "עמך", ונרות לכבוד שבת בידיהן וראו אדם שמאחוריו היה דומה כשתי טיפות מים לליבלה ליסוב, אחת מהן, אשה קולגנית, הטיחה בו גידופים וקללות, שאחת מהן קלטה אזני בזו הלשון:

"ר' ליב, בשום פעם
לא ירפו ממך חזיון ורעם!"

לחשה לה חברתה: "היזהרי, שרה, שימי עין, הסתכלי נא בו יפה, שמא טרעה את ואין זה כלל ר' ליב יכתו חזיו ורעם, כי אם ר' מרדכי שלנו שיחה. המקללת הסתכלה יפה באיש שהעתירה עליו מ"מענה לשונה" וגילתה את הטעות. האיש היה ר' מרדכי בכבודו ובעצמו. התנצלה ה"קולגנית" לסניו ואמרה: "אתך, ר' מרדכי, הסליחה ולי בושת הפנים. לא נתכוונתי חלילה אליך, ולואי שהחזיו והרעם שזרקתי בטעות כך יצאו ממך וייכנסו ללבו של ר' ליבלה יריבנו, אמן, רבותו של עולם!"

הרב השחור היה חסיד ונטה לציונות. אבי העריצו ושניהם התהלכו באהבה ובריעות. אף אני הייתי מקורב לרב השחור ומשפחתו העדינה. בחברת רעי וחברי, שאליהם נילוו גם בני הרב ובנותיו,

שהיו בני גילי, ביליתי את שעותי הסנויות בנעימים. בית הרב שימש לנו הצעירים בית-ועד לקריאה ודיקלום ולשיחות נעימות. לפיתוחו של הרב השכימו העריבו הצמאים לדעת ולתרבות.

יש שאני נזכר בימים ההם, לא הועם זהרם ולתהום הנשייה לא ירדו. הם מתחננים אלי: זכרנו נא! אגב, ארשה לי לספר כאן מעשה אחד הראוי לתשומת-לב הקורא. יש בו משום מוסר השכל ולקח טוב. לא טוב לנערים ולנערות ללכת שולל אחרי יופי שיש בו רק חן מטעה ולא אמת. תוכו רצוף אכזב, הוא מתנדף כעשן. קיקיון הוא: "בן לילה היה ובן לילה אבד".

יום שישי אחד בקיץ אחרי הצהריים. השמים טהורים כבדולח. החום להט. תלמידי בית-הספר שלי כבר יצאו לחופשת סוף השבוע, נתחשק לי לבקר נערה שגרה בכפר סמוך לניקיטובקה. פגשתי נערה יפת-חואר זו בנשף ספרותי, התאהבתי בה וחוש אמר לי שגם היא משיבה לי אהבה. נדברנו להיפגש בבית הוריה בסוף השבוע. ציפיתי לביקור זה בכליון-עיניים ובלב נסעם. לבוש בגדי-קיץ לבנים הלכתי בחיפזון בכביש המוביל לכפר. משני צידי הכביש קמות חיטה ושעורה. רוח קיץ ליטף את פני. צפרים בציפצוף שרות לי שיר ולבי מלא זמר. לפתע התקדרו השמים, נפתחו ארובות הרקיע וגשם שוטף ניתך ארצה.

הכביש נהיה לנהר זורם, והשבלים משני הצדדים הרטיבו את בגדי. הרטיבות חדרה לעצמותי. שרכתי את רגלי וראיתי את עצמי שוטה גמור שאין לו תקנה. אמרתי לנפשי: "שוטה שכמותך! הן אתה באיוולתך הבאת את הצרה הזאת על ראשך במו ידיך. למה הלכת בכביש ולא בדרך המלך ככל האנשים?" סוף-סוף הגעתי לשעת הדלקת הנרות של שבת לבית הנערה. כולי מכוסה רפש.

אם הנערה פתחה לי את הדלת, האב, שזה עתה חוזר מבית-הכנסת שר: "שלום עליכם מלאכי השרת" בניגון חב"די, שעורר בי געגועים על בית-אבא.

חיפשתי בעיני את שאהבה נפשי ולא ראיתי... הוריה נתנו לי חליפת-בגדים חוררו לי על חדר ללינת הלילה. פשטתי את בגדי ושכבתי לישון. אך מפאת האכזבה וההתרגשות לא יכולתי להירדם. הפכתי והפכתי ברעיוני. חיפשתי פתרון לחידה. שאלתי את עצמי: "מה היה לי, שאני הגבר הלכתי שולל"? מדוע התחמקה הנערה מפני ומה חטא חטאתי לה? הן אמש האירה אלי את פניה והיום המקה לה. "מי יודע חקרי לב נערה?" חידה היא לי ללא פתרונים.

למחרת הקיצותי בשעה מוקדמת. אמרתי שלום לבני ביתה — והנה תמיהה על תמיהה! בפרוודורו של הבית עמדה הנערה. סבור הייתי שבוודאי היא באה לבקש סליחה ממני על העלבון שנגרמה לי, אך לשווא. בפניה לא הכרתי כל הרגשת אשמה וחרטה. מבטה היה קר ואדיש. נדמה היה לי, שמחזה-היתולים אני רואה על במת התיאטרון, היא בתפקיד "לועג" ואני "נלעג".

מאוכזב ומבווייש הלכתי מ"יעלת החן" שלי. גמרתי אומר לשכוח מהר את משחק האהבה, שהיה בשבילי כחלום-הבלים. בשובי לניקיטובקה מצאתי את חברי הנאמנים מחכים לי. במחיצתם סגה האכזבה. לבסוף נשכח מלבי המקרה כליל.

עֲתִדּוּדִים הַגִּיעָה

ב צ ב א ...

בא תורי להיקרא לשירות הצבא של ניקולאי השני. השירות בצבא היה כידוע קשה ליהודים והילך אימים על כל בחור וטוב בישראל. לא כן אני. יום הכניסה לצבא היה לי חג. ציפיתי ליום זה מפני טעמים שונים: בימים ההם תיקנה ממשלת הצאר חוק, שמשני אחים תאומים, רק אחד חייב גיוס לצבא והשני חפשי. לי ולאחי פסח הצעיר ממני בשנה וחצי היה החוק ההוא כבשורה מן השמים.

ניצנץ רעיון במוחי שאולי על ידי "מתן-בסתר" יעלה בידי לסדר את יום היוולדו של אחי הצעיר פסח בתואם עם יום הולדתי. ואחרי שהסינקס יעיד שאנו "תאומים", הרי רק אחד מאתנו יהיה מגויס. האחד יהיה כותב הטורים האלה והחוט המשולש: אחי יעקב, שאול ופסח. ימשיכו בעסקינו באין מפריע. וכך היה. החלטתי להוציא את תכניתי לפועל. נסעתי לעיירה לאדי מקום ההולדת של אבי והשגחי מפקיד הממונה על תעודות הלידה — תעודת לידה לאחי פסח העולה בד בבד עם יום-הולדתי. בן לילה נעשינו תאומים. עמדתי במבחן הצבא. הרופאים לא מצאו בי כל פסול לשמש גבור חיל בצבא ניקולאי השני. מובן מאליו שאחי פסח נשאר על כנו באנדרזאן להמשיך במסחר הכותנה שלנו. מחונן בשכל הישר ובפיקחות טבעית, לא נמשך אחי פסח אחרי לימודים. נוהה היה משחר-ילדותו לעולם המסחר.

עם בואו לפירגאנה למד אחי הסוחר על נקלה את השפה הסארטית המקומית. הוא רכש ידיעות במנהגי התושבים המוסלמים והיה כאחד מהם. פסח קבע את

מושביו בכפר כדי להיות קרוב לכל המתרחש בשטח הכותנה ומסחרה. ישיבתו בין האיכרים החקלאים הביאה אותו במגע עם כהני־הדת האיטלמית, שהשפעתם על חייהם של צאן מרעיתם בכפרים היתה חזקה. מנהג כהני־הדת היה לשאת נערה בתולה מדי שנה בשנה. ברם, קצרה ידם של הכהנים הללו לשאת בתולה בה רצתה נפשם כי מחיר הכלה, בסך שלוש מאות רובלים, היה למעלה מכוח־הישגם.

לא ארכו הימים והשכל הישר של אחי פסח מצא פתרון לבעיה המסובכת שהציקה לחתן מכהני־הדת. פסח הציע להם את הכסף הדרוש לנישואי הכלה, בתנאי שישפיעו על צאן מרעיתם להביא למחסן שלנו את קציר הכותנה מהכפר באותה עונה.

ברצון ובתודה הסכימו לעיסקה זו. את כהני־הדת בירך אלה בנישואים ובית־מסחרנו נתברך בשפע מנה אחת אפיים. עד מהרה יצא מוניטין לפסח כסוחר חרוץ ורב פעלים.

כמתלמד הייתי רשאי לשרת בצבא בכל מרחבי רוסיה הצארית. סאמארה שהיתה הקרובה ביותר ללבי בחרתי בה כמקום שירותי בצבא.

אחרי שהצלחתי במבחן הרופאים קיבלוני בפנים מסבירות. נסעתי לאמצי־סלב להתראות עם משפחתי היקרה — אבא, סבתא והילדים. אבי סיפק לי מגפיים, ברדס ושאר תכשיטי צבא, אמרתי שלום לעיר מולדתי ושמתי פעמי לסאמארה מחוז חפצי לשרת בצבא. בעיר נפלאה זו ביליתי שנה וחצי מנעורי בנעמיים.

ה ח ט א ו ע נ ש ו

החיים בקסרקטין מייגעים ואפורים. מורים בצבא הרוסי היו אז יקריה-מציאות מפני שהחיילים באו מהכפרים והיו רובם ככולם בורים.

לא ארכו הימים ונתקבלתי כמורה לילדי קצין אחד ואחרי זמן קצר קשרתי ידידות עם הקצין.

סדר היום בצבא הרוסי היה כדלקמן: השכמנו עם קריאת השכוי, התלבשנו בחיפזון, שמנו מלתחותינו על שכמינו ומדינו, מוכנים להתפקד על ידי הקצין המופיע מדי בוקר בבוקר.

אוי היה לטירון שנכשל בשעת הבדיקה. מן הדין היה שכפתורינו יהיו מצוחצחים כאבנים יקרות, מגפינו מבריקים והכובע על הראש שמוט אל הצד. אחרת היו עונשים אותך במאטר "חד-גדיא" ובתפריט של "סת במלח תאכל".

ככלות הבדיקה היינו מקבלים "לקח" — הרצאה ארוכה מפי חייל ותיק ורגיל, שהיה מרביץ לטירונים מלל מייגע ומשעמם (סלאוועסטנוסט ברוסית), על שמות בני המשפחה של הצאר (באטושקה), הצאריצה (מאטושקה), יורש העצר ואחיותיו. צריכים היינו לשנן בעל-פה את כל השמות הפרטיים הללו. אף מוטל היה על הטירון לדעת שמות האבות ואבות-אבותיהם של כל בני משפחת רומאנוב. תורה מסובכת זו היתה למעלה משכלם של החיילים, שמעולם לא למדו צורת אלף.

שעות רצופות בבוקר התאמץ "המורה" בכל כוחו לטעת את הידיעות "החשובות" במחוזות החיילים הבורים. בחינת: "איש בער לא ידע וכסיל לא יבין", כי זכרונם של הטירונים הכפריים היה בשפל המדריגה.

פעם אחת, "הרצה" מורה ההודאה שלנו בפני הטירונים על דבר האויבים-האורבים לממשלת רוסיה מבחוח ומבפנים. עירבב המרצה את היוצרות הסביר בוז הלשון: "אויבינו מבחוח הם: הסוציאליסטים, האנרכיסטים, המה-פכנים המרדנים, ושונאינו מבפנים הם העמים השוכנים בגבול רוסיה חוממים להילחם בה. לא יכולתי לעצור ברוחי. שמתי נפשי בכפי ואמרתי: "סלח נא, אדוני המורה! נדמה לי שטעות נפלה בהוצאתו של רום-מעלתו, האויב מבחוח הוא העם השוכן סמוך לגבולנו וזומם מלחמה נגדנו, והאויב מבפנים הם הסוציאליסטים והאנרכיסטים. אלה הם המורדים בצאר (באטרשקה) שלנו ומעוררים מדנים בק אחים!"

נתאדמו פני מורה ההודאה. בעיניו נצנצה רוגזה של "עשיר". עמדתי מיד על טעותי, שעלולה להמיט על ראשי "תקלה שאין לה תקנה". עונשי לא אחר לבוא. למחרת בהשכמה חשתי שמישהו מושך את שמיכתי מעלי. פקחתי את עיני וראיתי את המורה עומד לפני. הוא גזר עלי להתלבש בחיפזון, לשים את המלתחה על שכמי ולצאת אחריו אל שדה-המצעד המכוסה בערימות שלג. רוחות קרות ואכזריות היו מנשבות מהחלגה וחדרות לעצמות. בפקודת המורה נאלץ הייתי לצעוד: "ימין, שמאל, ימין שמאל", עד אפיסת הכוחות. חייל אחד מאחינו בני ישראל ראה אותי במצוקתי וגילה את הדבר לקצין, שבביתו הייתי יוצא ונכנס. הקצין הנלבב הוסיף מיד והצילני מידי אותו רשע.

לחיילים היהודים הוותיקים ניתנה חופשה כל ליל-שבת הותר להם לבלות בעיר בנעימים עד חצות הלילה. החיילים היהודים היו ברובם נאמני-דת. בערב הלכו לבית-הכנסת לקבלת שבת, שם שכחו את חיי המצוקה והעליונות והתפללו בהתלהבות רבה.

היהודים תושבי המקום, נשואי הפנים, היו מזמינים חיילים לבתיהם כאורחים לשבת.

בעל הבית ישב בראש השולחן מנצח על המקהלה במזמורי-שבת, האורחים עוזרים על ידם. שכירת השבת שורה על כולם.

ידידי הקצין נתן לי רשות לבקר אצל משפחת קונין בליל שבת אחד בלוחית חייל יהודי ותיק. בני הבית שמחו לקראתי וקיבלוני בזרועות פתוחות. ברגעים אלה שכחתי את כל התלאות שמצאוני בקסקטין. הצטערתי כשמפי הגברת קונין נודע לי שבעלה ר' קרפיאל נפטר לפני שנתיים. יצאתי משם בלב שבור.

ערב אחד סח לי ידידי הקצין: "סולומון יקירי! שמועות לא טובות פשטו בעולם. קרובה להתפרץ מלחמה בין גרמניה ורוסיה. מי ידע מה ילד יום. עצתי שתמצא לך מפלט בצרה. לכם היהודים צפויות צרות צרורות בשעת-חירום. אין לך ברירה אלא לברוח מכאן. ברח על נפשך בעוד מועד!"

נכנסו דברי ידידי לאזני ואמרתי לעצמי: איך זאת כי אם ההשגחה העליונה שלחה אלי מלאך גואל בדמות הקצין הזה!

ידעתי גם ידעתי מה עצומה שנאת עשיו ליעקב. וכל זמן שניקולאי השני צורר היהודים יושב על כסא המלכות לא תהיינה ברוסיה זכויות אנושיות ליהודים. בלבי גמלה ההחלטה לברוח. אך כיצד? ולאן? הרי טירון כמוני אסור לו לצאת יחידי מהקסקטין באין חייל ותיק מלווה אותו ושומר עליו.

על אדמת גרמניה

ב ר ח ת י מ ח צ ב א

עונת החורף, שנת 1914. העיר סאמארה מכוסה בשכבות שלג עמוקות המבריקות כיהלומים בירח החיזור. הנהר הגדול ולגה קפא.

עם שחר קמו החיילים. קצינים משוטטים בחפזן ובבהלה. גם הסירון חייב לדעת את כל החוקים והמנהגות הצבאיים על בוריים, כלומר: להכיר את דרגתו ומעלתו של כל קצין ורב-סמל. כמה פסיעות עליו להפסיע ולהצדיע בפני רב-אלוף וכמה בפני הקצינים נחות-דרגה. מרוב מבוכתי עלול הייתי להיענש. התפקיד שהוטל עלי היה קשה כקריעת ים-סוף, אבל חז"ל אמרו: "אין חכם כבעל הנסיון". החלטתי לערוך תכנית מדוקדקת לברי-חתי. בעזרת גיסתי שבאה לבקרני ובלוויית ידיד, חייל יהודי ותיק, עברתי בשלום את משמר השוטרים הצבאיים שעמדו בפרוודורו של הקסרקטן. החייל היהודי הסביר לשוטרים שאני הולך אל החנות בקירבת המקום לקנות חפץ כל שהוא הדרוש לי על מנת לשוב תיכף ומיד.

גיסתי חיכתה לי בחוץ בעגלת-חורף. עליתי על העגלה ונסענו לבית דודן שלנו שהיה מתגורר בסאמארה. פשטתי את בגדי הצבא, לבשתי בגדים אזרחיים, הרכבתי משק-פיים על עיני ואמרתי שלום לעיר סאמארה. אחר טילטול-דרכים למכביר שנמשכו שבועות רבים עברתי את גבול גרמניה בשלום.

הבריחה הצליחה. צריך הייתי להודות לשוכן-מרומים על שהצילני מכף הצורר, שהצלחתי לחרוג מעמק הבכא. אך לבי לא גבה ולא עלזה רוחי. תקפני רגש של גלמר-דיות. ראיתי את עצמי מיותרם בנכר. על הגבול הגרמני

ראיתי עין בעין את החיה שבאדם הפרוסי המתייסר להיות בן הגזע העליון של המין האנושי.

לקרון המחלקה הראשונה ברכבת שהביאה אותי ל"עדקוניץ", היו מחוברים ארבעה קרונות של מחלקה רביעית, מלא מהגרים שפניהם מועדות לאמריקה. לרבים מהם היו שם קרובי-משפחה, עדיין לא ידעו הסליטים הללו שהם בורחים ממבול הדמים שעתיד להציף קהילות אחינו בני ישראל ברוסיה הצארית הצוררת. הם לא ידעו שנמלטים הם מאימת המלחמה הראשונה ובלא-יודעים הצילו את בניהם וצאצאי-צאצאיהם מן השואה הגדולה שבאה על עמנו בשתי המלחמות.

כיוון שדרכו רגלי על אדמת גרמניה, הייתי עד ראייה לקבלת הפנים המרושעת של הגרמנים למהגרים שיצאו מקרונות המחלקה הרביעית של הרכבת. השוטרים הגרמנים הטיחו בהם גידופים וחרסות. כלאו אותם באולם אחד והמהגרים נצטוו לשבת שם בצפייה ליום עלותם על הרכבת הנוסעת לעיר החוף האמבורג, ומשם לאניה המסליגה לאמריקה. עד אותו יום חלילה להם, ה"יודון", לצאת מהאולם להציץ באור השמש כל שכן להתהלך ברחובות. התנהגות בלתי אנושית זו החרידה אותי ממש.

היות ולא היה חלקי עם המהגרים כי באתי לגרמניה במחלקה הראשונה, לא נהגו בי הצוררים דין מהגר. לאחר שבדקו את הדרכון שלי עזבוני לנפשי. נסעתי לברלין. שכרתי חדר ויצאתי לתור את העיר ורחובותיה. ברלין השוכנת במרחק שווה בין שני הנהרות אלבה ואחדר, מוקפת גנים ויערות והיא כלילת יופי. רוחות האביב שנשבו מן הנהרות האלו בישרו את חג האביב הממשמש ובא.

הציקתני תשוקתי לראות בשלום אחי המהגרים שהנח-

תים בעיר הספר. נסעתי לשם ברכבת. במחיצתם ביליתי שעות נעימות, שרנו משירי ציון והיינו "כחולמים". בשעה זו נשכח כמעט מלבנו העלבון שנגרם לנו על ידי בניהמן הגרמנים. יחס יהודי גרמניה כלפי אחיהם הפלתיים מהסורעניות ברוסיה הצארית לא היה אדיב. הם לא נהגו מידת הכנסת אורחים ב"אוסט יודן". חברת "הילפספראיין" הקימה למענם בתי-תמחוי. מנת הבשר שהוקצבה למהגרים היתה זעומה מאד. המרק לא היה אלא מים רותחים בלבד, ללא טעם כלשהו. יהודי גרמניה ראו את עצמם אזרחים בכבדים. עמדו מרחוק בלי להתקרב אל הגולים. כדי שלא לגלות חלילה סוד מוצאם לפני שכניהם הגרמנים הנוצרים. הם לא דרשו בשלומם ולא באו לברך אותם ב"חג שמח", לקראת חג הפסח. הם הזעימו אליהם את פניהם כנכרים.

בזמן שהותי בברלין נהגתי לחלק את זמני, חציו לביקור במוזיאון וחציו לספריה. משתוקק הייתי לקנות לי ידיעה בגרמנית שהיתה זרה לי לגמרי. קיוויתי להכין את עצמי לכניסה לאוניברסיטה. אולם רבות מחשבות בלב איש שאינן יוצאות אל הפרעל. נבואתו של ידידי הקצין נתקיימה. מלחמת העולם הראשונה היתה כבר מחלחלת באווירה של אירופה. גרמניה החלה לגייס את צבאה בסתר ולהתכוון למלחמה. ואמנם, מקץ שלושה חודשים נהרו לגיונות החיילים הגרמנים אל גבולות רוסיה וצרפת.

לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה היה המעבר ממדינה למדינה באירופה קל ביותר, אפילו בלי כל תעודות-זהות ובלי דרכון. לכן, מיד כשעברתי את הגבול מרוסיה לגרמניה החזרתי את התעודה לאחי יעקב באנדיזאן... לולא הדרכון של אחי הנכור היתה הבריחה מן הצבא קשה לי כקריעת ים-סוף.

ממשלת גרמניה הכריזה על גיוס כללי. הגיעה שעת-
 החירום והשוטרים ערכו חיפושים בבתים אחרי משתמ-
 טים מעבודת הצבא. וילהלם קיסר לא היה, כנראה,
 בטוח בנאמנות אזרחיו וחשד שיש ביניהם צריקים
 ממילוי חובתם למולדת. הסריקה פגעה גם במגוריהם
 של הסטודנטים מחוץ לארץ, ואני מחוסר כל תעודה
 ומיסמך. באו שוטרים לבקרני בחדרי וגזרו עלי לעזוב
 את הארץ במשך שלושה ימים...

לא נתמהמהתי. נסעתי להאמבורג ועליתי על האניה
 שהפליגה משם לבריטניה.

עזבתי את גרמניה ברגשות מהולים צער ושמחה.
 צער, בשל הפרידה מישי נופיה, הדר אגמיה, נהרותיה
 ויערותיה, ושמחה בשל רגשי השנאה העזה שרחשתי
 כלפי תושביה היהודים הרשעים במשך זמן שהותי
 בגרמניה.

באתי בכתובים עם אבי ז"ל. באיגרת אחת מבקשני
 במפגיע לא לשים פעמי לאמריקה, מסני שבמדינת
 "קולומבוס", הפועלים עובדים בזיעת אפם קרוב לשמונה-
 עשרה שעות ביום... לעולם הם בחזקת סכנה מחמת
 השריפות הפורצות לעתים קרובות ובעלי ה"טוט-שאפס",
 בתי היזע, קשוחי הלב אינם מרחמים על העמלים הנותר-
 נים בסכנות מחמדות. אבי מציע לי להפליג באניה
 לאוסטרליה, שבה מתגוררים אחדים מידידי, שהצליחו
 בעסקיהם ובוודאי יעמדו בצר לי...

נסעתי לאוסטרליה במחלקה השניה של האניה. תאי
 היה מהודר, מרווח ומרהט בטוב טעם בשביל שני
 נוסעים. עליתי אל הסיפון לראות את הספינה בהפליגה
 מן החוף. אדיים הרובצים בחופי בריטניה, עטפו את
 האניה וכיסו את חלל האוויר בחשכת מצרים. גברה בי
 סקרנותי לדעת מי הוא הנוסע השני, אשר זימן לי הגורל

לבלות בתברתו למעלה מחדשיים. כשחזרתי אל התא עמד לפני בחור יהודי, שחן היה נסוך על פניו. לאחר שברכנו לשלום איש את רעהו בסבר פנים יפות, סח לי שכני לתא, שגם הוא אחד העריקים מן הצבא הרוסי. מוצאו מביאליסטוק. הוריו אדוקים, ביתם בית-ועד ליחדי-תורה בקיאים בתלמוד. וזה כל חלקו בהשכלה. הוריו האדוקים מנעו ממנו לימד שפות זרות. אף עברית ידע מעט מאד. הבנתי לנפשו והשתתפתי בצערו. מיום ליום גברה הידידות בינינו. מחברי החדש למדתי שהשכלה דתית בלבד לא תעמוד לו לאדם בשעת דחקו.

רק עכשיו הבנתי לרוחה של דודתי-זקנתי מרי ליברמן נ"ע, שנחבאתי בביתה במהילוב על-הדניפר, אחרי בריחתי המוצלחת מעבודת הצבא.

דודתי היתה אחת מהמעטות בין נשי ישראל בתחום המושב ברוסיה הצארית, שקיבלה תעודת "רוקח מוסמך", שהיתה אז בחינת "יקר המציאות". היא נתאלמנה בדמי ימיה. בעלה, רופא-שיניים, מת עליה לפתע והניחה עם שני בנים ושתי בנות. כדי לפרנס את עצמה וילדיה, התייצבה אשה משכילה זו לבחינות באוניברסיטה וקיבלה תעודת דוקטור ל"רוקח מוסמך". מצאה עבודה בבית-מרקחת עירוני. עבדה מבוקר עד ערב ובערב היתה אשה מפלאה זו מלמדת אותי אנגלית. באמרה: "עומד אתה, בני, לצאת לעולם הגדול לחפש את דרכך בחיים. חציו של כדור-הארץ נתון תחת שלטונה של אנגליה. לכל אשר תלך לאנגליה, לאוסטרליה, קנדה וכדומה, דרושה ידיעה באנגלית. ככה דיברה אלי דודתי היקרה, יהי זכרה ברוך! דבריה היו לי ל"עמוד האש", עודדו את רוחי, נסכו בי סם חיים ותקווה.

ערב אחד, כשהתקרבונו לחוסי פורטוגאל וספרד, התחולל לפתע שינוי גדול במזג האוויר. השמים התקדרו

ענבים ורוח הנוסעים השתנתה לרעה. רק מעטים יכלו להחזיק מעמד על הסיפון. האניה מטולטלת כבכחד-אדירים. שאן גלגליה כיללה איזמה החריש את האזנים. הנוסעים פניהם התעוותו והקיאו. בקושי ירדו לתאיהם ונפלו על משכבותיהם ללא חמדת-חיים. פשטו בין שוכני התאים שמועות על שתי אניות-סחור שירדו מצולות אמש. אחיה על האמת. מיום פרידתי מאבא ואחותי במר-הילוב, לא התפללתי ולא הנחתי תפילין. בערב ההוא פתחתי את הסידור וכל עצמותי אמרו תפילה זכה ליושב בשמים שיגער בשר-הים.

איני יודע אם תפילתי או תפילת חברי האדוק הועילה, אך לעת בוקר עמד הים מזעפון. טוהרו השמים, השמש נסך קרני-אורו על הגלים הכחולים והשקטים, חימם ופייס גוף ונשמה. הנוסעים, שטיילו להנאתם על הסיפון, שכחו את הזרעות מאתמול.

האניה גלשה על פני תכלת מימי הים האטלנטי בשלוות השקט, כאילו לא אירע דבר, והסערה מאמש לא היתה אלא הלום-בלהות. מאז הלאה לא זנחתי את התפילין שלי. קשרתים על ידי ושמתיים לטוטפות בין עיני ההת-פללתי אותו בוקר ברגש שלא ידעתי מעודי.

'יציאת מצרים'

נסיעה לאוסטרליה

הספינה שהסיעה אותי מסאות-המפטון באנגליה לאוס-טרליה היתה טעונה סחורות רבות הנרעדות לארצות שונות. היא עגנה בנמל גנאה באיטליה, כדי לפרוק את הסחורות, ניתנה לנו הרשות לרדת מן האניה ולתור את העיר וסביבותיה המפוארות. מכל הערים על מפרצי הימים שעגנה בהן הספינה שלנו, עשה עלי רושם מיוחד ובלתי נשכח מפרץ גנאה.

אביב בסריחתו השתלט על ארץ רבה. העיר גנאה מוקפת הרים מיוערים ובזיו עליון מוארה, היתה בעיני כזר ורדים ססגוני לעין השמש. מחוץ לעיר המפוארת השתרע בית-מועד לכל-חי בשם "קומפוטנטר". לתאר את היופי של בית-עולם זה דרושים: "ימים של דיו ויערות של קולמוסים" וכשרון של משורר בחסד עליון. פסלי-מצבות, מעשה ידי אמנים, התנוססו לארכו ורחבו. האר-טלקים העשירים, המחזיקים באמונות הבל, ביזבו ממתנם על הפסלים האלה בעודם בחיים. האלילות ואמונות ההבל תפסו עדיין מקום רב בחייהם. הפיסול היה מתבטא בעיקר בתבליטי-אבן שהצטיינו בעיטורים של אותיות מפוארות ומקושטות מעשה ידי האמנים הגדולים. הם קישטו בתפארה את המוות ועטפוהו אדרת זיו הדר. האמידים שילמו בעד הפסלים האלה במיטב כספם מתוך אמונה שבדרך זו נפתח לפניהם השער לעולם הבא.

למחרת עם הנץ החמה הפליגה הספינה מגנאה לנא-טולי, שהיתה העיר המפוארה ביותר גם בימי לוקלוס ומרקוס-ברוטוס. הרי הגעש הכבויים סביב לה מרהיבים עין ביפים. החוב, האוצר בתוכו עד היום מוקדי-אש

של חורבן והרס, משרה על רואיו רוח של יראת הרוממות. אותו יום, כשהפליגה האניה בריחוק כל שהוא מהחוף, התגעש החזוב כאילו נתכחן לערוך לכבודנו קבלת-פנים מיוחדת: הוא פלט מתוכו אש, גפרית ותימרות עשן. הלבה שפרצה מלועו כשטף-מים עזים וחדונים כאילו עמדה להרוס ערים ולבלוע כפרים. נדמה היה לי מרחוק שאיתני הטבע קשרו קשר להכות משכנות אדם שאיה ולהעבירם מן הארץ. גלי הים התיכון, שעל-פירוב הם שקטים ושקופים, נעשו הרים זועפים בהמון משבריהם. המים רתחו תחת גלגלי האניה הנחשולים כאילו חשבו להטביע את האניה ונוסעיה. עלינו הרים, ירדנו מצולות ולא ידענו את נפשנו.

לא ארכו השעות והים עמד מזעפו. הנוסעים נרגעו. ובתפילה על שפתם החזו לבורא העולם על שהצילם מלועו של החזוב, גיא התופת שלו.

הגענו לפורט-סעיד אשר במצרים. האניה עגנה רחוק מהחוף. שכרנו סירה קלה שהסיעה אותנו לפרבר העיר פורט-סעיד. ירדתי מהסירה וראיתי את מצרים בהמונה ושאונה, אנשים, נשים וטף, ערומים למחצה ויחפים. פניהם הביעו עוני ומחסור, רעב וקנאה בכל עובר. הסתכלתי במראה שלפני וחשבתי חשבונה של ההיס-טוריה הישראלית. ראיתי מה עלתה לצאצאי פרעה מלך מצרים, שהעביד את אבותינו בפרך.

לא שהינו זמן רב במצרים. רב-החובל גזר עלינו: ”יציאת מצרים“. עברנו את תעלת-סואץ והפלגנו לאורך ים-סוף עד שהגענו לעדן אשר על שפת הים ההודי. מכיוון שבריטניה לא דאגה לבנות נמל סמוך לעיר עדן, עמדה האניה רחוק מהחוף. מיד החלו סירות קטנות לעבור לפנינו. בהן ישבו יהודים תימנים, בעלי סירות ארוכות, לבושי כותונת לבנה. היהודים קנו ומכרו נוצות

של בנות-יענה, ששימשו לצרכי נוי. מקליפות ביציה עשו כלי-משקה מהודרים. הסחרים התימנים שעלו לאניתנו הציעו את סחורתם למכירה. אחינו בני ישראל קנו את הנוצות, לא לשם סחורה חלילה, אלא כדי לקיים את מצוות "חיי אחיך עמך".

מאז עברו למעלה מארבעים שנה וכבר נשכחו ממני פניהם של היהודים התימנים מוכרי נוצות היענה במסרף-עדן, אולם שיחקה לי השעה להיפגש עם בני בניהם של סחורי-תימן בביקורי הראשון במדינת ישראל. ראיתי אותם בין בוני הארץ: חודשים שדויתיה, הולכים לנוע על סלעים והרים, בזיעת אפם חוצבים גושי-אבן כבדים, הלמות הפטיש בידם וזמרת הארץ בפייהם. נזכרתי בדברי הנביא שאמר: "הנה אשא אל גויים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנותיך על כתף תנשאנה" (ישעיהו מ"ט, כ"ב). נתקיימה הנבואה בחיינו ובימינו.

נסים על הים

שטה האניה בדרכה לציילון. הנסיעה לאי מפואר זה נמשכה עשרה ימים ולילות. כחולים ושקטים הגלים באוקיינוס ההודי. עם בוקר השמש יוצאת מנרתיקה ומחממת את האוויר עד מחנק. מעל לראשינו שמים בהיריים ומים מכל העברים. רוח קדים מנשבת. הלחות חודרת לתוך הגוף והנפש עד מחנק. בקוצר-רוח מצפים לשקיעת החמה. אותה שעה משתנה מזג האוויר ונעשה צח ונעים. הסיפון הריק מתמלא נוסעים עד אפס מקום.

על הסיפון נתקלנו, אני וחברי, בשני מטיילים שמתווך פניהם ניכר שיהודים הם. קשרנו עמיהם היכרות. גלגלנו שיחה על דא ועל הא. שני היהודים סיפרו לנו שהם

מסידניי, אוסטרליה. האחד היה גבה-קומה, חסן כארז. והשני גרן. הראשון לסי מקצועו חייט. השני בעל בית-חרושת לבגדי נשים. חוזרים השניים מאירופה לביתם אחרי נסיעה מסחרית. מערב זה ואילך היינו ארבעתנו לידידים. לשאלתם מה אנחנו אומרים לעשות באוסטרליה, ובידנו אין כל אומנות או משלח-יד, ובלי ידיעת השפה האנגלית. אמרתי להם, כי לחברי במלבורן דוד, איש אמיד שיתמוך בו. ואני נוסע לאוסטרליה להשתלם בלי-מתיים, מה שקשה כקריעת ים-סוף ברוסיה הצארית.

החייט שפעמה בו “נפש יהודי הומיה”, בא מדי פעם בפעם לבקרני בתאנו. משתוקק היה, כנראה, להמצא במחיצתם של אחיו בני עמו ולבוא אתם בדברים בעניי-נים הנוגעים למצב היהודים ברוסיה הצארית.

כשעגנה הספינה בנמל ציילון, נכנסו למחלקה הרא-שונה כמה אחיות נזירות מצרפת, שהכניסו במאור פניהן שמחת חיים לתוך הבדידות ששררה באניה. הופעתן של היפהפיות הפטיקו את הביקורים של החייט לתאנו. בעל הנפש ההומיה נתן עינו באחיות ר”כשר המשקים” בשעתו שכח אותנו לגמרי.

מי שלא ראה את קולומבו, בירת ציילון, בהדרה ותפ-ארתה לא ראה יופי מימיו. חן מיוחד נסוך על בירה זו. מראות גניה ונוי פרדסיה אין לשער.

מנהג עתיק-יומין מקובל בין יורדיים, לחוג את מעבר קו-המשווה בשיר וריקוד. משרתי האניה והקברניט בראשם מתלבשים במדיהם, פניהם צבועים כעין עמוד-קירקס וכטוב לבם ביין, הם טובלים את עצמם בתעלת מים כשהם לבושים בגדי השרד והמגפיים. בצהרי-יום, כשהאוויר סמיך, מחניק וספוג לחות, ניתנה לך היכולת לחזות בקפיצתן, המלאה דיצה וחדווה, של להקות דגים המפוזים לאור שמש וברק גוניהם מרהיבים עין. אליהם

נילוו "נכדי הים ושועיר" — אלה התנינים הגדולים הגומים-אים אגמי מים, יורדים ועולים על פני משברים ומתיזים מפייהם מים כעמחי קיטור. נדמה היה אז כאילו כל השוכנים במעמקי האוקיינוס מבקשים להיעשות שושבי-נים לחגיגת המעבר על קרהמשוזה.

ערב אחד חזרתי לתא בשעה מאוחרת, לפתע פתאום שמעתי קול דטיקה בדלת. פתחתיה והנה לפני עומד ססן ובפיו בשורה לא נעימה בשבילי. למכרנו החייט קרה אסון. בהשתתפותו במשחקים אתלטיים נפל מלוא-קומתו על קרקע הסיסון ובנפל נשברה זרועו הימנית. הביאוהו אל המרפאה שבאניה, קראו לרופא, אבל הנפצע מאן ליתן לרופא לנגוע בו עד שיקראו לי. מיהרתי אל המרפאה. עם בואי האירו פני החייט הנפצע, שלחש באוזני כדברים האלה: "עשה נא חסד עמדי, ידידי, ובזמן שהרופא עומד להחזיר את זרועי למקומה, התפלל בעדי, אולי יקל לי בזכותך". נתרגשתי לשמע דבריו ומיהרתי למלא את בקשתו ועד שפתחתי ב"אשרי יושבי ביתך", הספיק הרופא להחזיר את הזרוע למקומה בהצלחה ולחייט היתה רווחה. אמרתי בלבי: "יהודי הוא לעולם יהודי..."

אוסטרליה

מִן הַפַּח אֶל הַפַּח

אנו מתקרבים לאוסטרליה מחוץ-חפצי. ארץ זו שממשלת אנגליה החליטה בשנת 1788, להפוך אותה לארץ גזירה לפושעים, כמה מרובים סלאייסיה. הם הוגלו והתנחלו בה על כרחם והניחו את "יסוד המעלה" לעיר סידני. גלות הפושעים נמשכה כשני דורות ומשנת 1839 הגיעו לשם כששת אלפים איש לשנה. עם בואם לאוסטרליה נרצה עוונם.

המהגרים על כרחם נהנו מתמיכתה של ממשלת ברי-טניה. האוויר באוסטרליה צח ונעים בשל עצי האקא-ליפטוס המפיקים ריח משכר ומשיב נפש. מתוך הרהורים "היסטוריים" נתעוררתי ברגע שהגענו, לאחר שני חדשי נדודים, אל חוף מלבורן. התכונה בתחנת הנמל היתה רבה. ידידי אבא, שהמתינו לי בחוף, קיבלוני בסבר סנים יפות — — — ועזבוני לנפשי...

הנחתי את מיטלטלי לשמירה בתחנת הנמל, עליתי על ה"טראם" ונסעתי העירה. רחובותיה של מלבורן מוקפים משני עבריהם עצי אקאליפטוס מנדיפי ריח ניחות. יפה נוף אוסטרליה, שהרהיבני יותר מכל הנופים שחזיתי בגודדי מסאות-המפטון, אנגליה.

בימי גירוש מוסקבה, 1881, היגרו יהודים לאוסטרליה בכמות זעומה. הם באו לכאן בלי מקצוע. ממשלת אוס-טרליה פתחה שעריה לפניהם והתירה להם לגור מתוך לערים כדי לקנות ידיעה בחקלאות בין הכפריים עובדי האדמה. החקלאות בראשיתה של המאה העשרים היתה תלויה כל עיקרה בהשקאה מלאכותית, מבארות ארטזיות. התעשייה נתבססה על התוצרת החקלאית: חלב, צמר

וסוכר. תעשיית הטכסטיל היתה אז בתקופת חבלי-לידתה. בשל טעמים אלה נאלצו המהגרים היהודים שבאו אתי על האניה להתיישב בכפרים הסמוכים לעיר מלבורן. האיכרים האוסטרליים קיבלו את היהודים באדיבות. הדריכו אותם בחקלאות וגם הושיטו להם עזרה בהקמת בתיהם. על ידי כך קנו המהגרים היהודים דעת בחק-לאות. רבים מהם התעשרו על-ידי גידול צאן ותעשיית הסוכר. ליחסם של הנוצרים הכפריים הייתי עד-ראיה בביקורי אצל הדוד של חברי לתא, שהיה חקלאי אמיד מאוד.

את צאצאיהם של מגדלי הצאן, ענף שהתחילו היהודים להתעסק בו בשהותי באוסטרליה, ראיתי לאחר שנים רבות בביקורי במדינת ישראל, בשדות עמק השרון, בין תל-אביב וחיפה. רופא יהודי מבני המהגרים ההם, הביא כמה מעשתרות צאנו אלה לישראל במטוס-סילון, ובקרב הימים היו לברכה בארץ.

היישוב היהודי בכל ערי אוסטרליה היה מצער ומתחזי-לתו היה נתון להשפעת יהודי בריטניה. קהילות אוסט-רליה הכירו בסמכותו של הרב הראשי בלונדון. בדור הראשון היו אף היהודים שהיגרו לאוסטרליה פושעים שנתחייבו חובת גלות לשם, כדי לרצות עונם. הם היו מבחינה תרבותית בשפל המדרגה עד שהתחיל לבוא סוג חדש של מהגרים ממזרח אירופה, שעלה על קודמו מבחינה חברתית והצטיין במידות טובות. את רעיון שיבת ציון שהפעימם הפיצו על אדמת-מטעם החדשה. הם הקימו בתי-כנסיות למבוגרים ובתי-ספר לילדים וחינכו את בניהם ובנותיהם ברוח היהדות.

יהודי אוסטרליה מעולם לא היו מקופחים בזכויותיהם המדיניות והשתתפו בחיים הציבוריים ללא הפרעה והגבלה. יהודים שימשו חברי בית-הנבחרים ונימנו עם

חברי-ממשלה. במלחמת העולם הראשונה עמד בראש צבאותיה הגנראל מונש, יהודי נאמן, אזרח אוסטרליה. החיים התרבותיים בין יהודי אוסטרליה התנהלו לאיטם ורישומם לא היה ניכר הרבה. ברם, לא עלי להאשים את אחי בני ישראל באוסטרליה ביחסם הקלוקל לגבי אחיהם המהגרים בזמן שהותי שם. המצוה "וחי אחיך עמך" לא מצאה מסילות בלבם.

כשהגענו למלבורן פרצה מלחמת העולם הראשונה באירופה. שירות-חובה צבאי לא היה נהוג עדיין באוסטרליה, אבל קציני-צבא שהתנדבו למלחמה היו מטרידים ומציקים לכל צעיר בבגדי אזרח, ובאו אליו בתביעה: "קום ומלא את חובתך למדינה שפתחה שעריה לפניך וקיבלה אותך בזרועות חפשיות, התנדב לצבא ושכם אחד נלחם באויבנו המשותף הגרמני, האומר לכבוש את העולם כולו ולשעבדו!"

הן זה שבועות מספר לשבתי לאוסטרליה. עדיין לא טעמתי מפרי הילוליה. בשגם רוסיה הארוכה ממנה ברחתי, היתה בת-בריתה של בריטניה. אמרתי לנפשי: "ההשגחה העליונה שוב מצוה עליך לקחת את מקל הנדודים בידך ותרמילך על שכמך ולהסתלק מכאן בעוד מועד".

במשך מחצית השנה ששהיתי באוסטרליה, עשיתי בכל עבודת פרך. אולם קשה היתה עלי הפרידה מאוסטרליה. התאהבתי בה. האקלים הרענן והמחלים ונוסיה הנהדרים רתקוני אליה בעבותות.

אמריקה היתה אז המדינה היחידה, אשר עדיין לא רצתה להקריב את בניה ל"מולך". שגרתי מכתב לאבי וביקשתי ממנו לבטל את ה"איסור" שהטיל עלי בבית דודתי במוהילוב, על הנסיעה לאמריקה. הוכחתי לו כי אין לי ברירה, אלא לעזוב את אוסטרליה מפני צרת

המלחמה ומפני המזיקין שפגעו כאן במהגרים החדשים. באמריקה אולי יאיר לי המזל ותחת שמיה הבהירים החפשיים אוכל לנוח מנדודי. אבי הסכים.

עם קבלת מכתבו של אבא, פניתי אל מושל העיר סידניי ומשהשגתי ממנו רשיון בכתב לצאת את הארץ, הפלגתי באניה לנירזילאנד.

גם שם חזרו ונשנו עלי אותן התלאות, משום שגם אי זה היה תחת שלטונו של אלביון. קציני ארץ זו, כמו הקצינים באוסטרליה, היו מציקים לי להתנדב לצבא.

פעם ביחם שישי, הלכתי לבקש את אחי בני ישראל. בשוטטי ברחובות העיר אוקלאנד נתקלתי ביהודי אחד גבה-קומה, בעל שפם ארוך, שצורתו מאירה. ניחשתי, שהוא מאנשי שלומנו. התודדתי אליו ופני שנינו אורו משמחה. רעייתו, שעמדה בחנותה, כששמעה את דיבורי הרוסי, הניחה ללקוחותיה ושמחה כעל מוצא שלל רב. דמעות-גיל זלגו מעיני שלושתנו. מכרי החדשים הביאוני אל ביתם. ראיתי בהם אנשים כלבבי ובן-רגע נשכח מלבי כי גר אנוכי בארץ נכר. מדמה הייתי שהגני מסב אל שולחן הורי בעירנו אמצ'יסלב. מארחי דיברו על לבי לא לדאוג, כי ביתם פתוח לפני לרווחה עד שאסע לאמריקה. בו ביום לקחני מר לוריה מארחי והלך אתי לבית הרב דמתא. הרב ורעייתו היפה בנשים הזמינוני להשתתף אתם ב"קבלת שבת" ולהיות סמוך על שולחנם בסעודת ליל השבת. נודע לי ששניהם, הרב והרבנית, הם בני קשינוב.

הרב, משכיל ומלומד, חניך אוניברסיטת אוקספורד, שלט גם בשפות הרוסית והעברית והיה בקי בתורה ובספרות העברית החדשה. הוא דיבר אנגלית במבטא אוקספורדי נאה.

הקהילות בנירזילאנד מתחילתן הכירו גם הן בסמכותו

של הרב הראשי בלונדון. מיוחדעי החדש, הרב שלמה כ"ץ, מילא את תפקידו כמנהיג הרוחני של הקהילה בנוסח אשכנז. עם בואי לבית-הכנסת למחרת בשבת הציגני הרב כ"ץ לפני העדה כאיש שבא לניר-זילאנד כאורח נוסח ללון ושמגמתי להמשיך נסיעתי לאמריקה. נקראתי לעלות לתורה בתוך לוי. הייתי נרגש מאוד לכבוד שחלקו לי. התעוררו בי רגשות שמחה מהולים געגועים ל"שטיבל" הרחוק בעיר מולדתי. אחרי קריאת התורה הטיף הרב לפני העדה וחיבל את דבריו בדברי תורה, במבטא "אוקספורד".

הקהילה היהודית בניר-זילאנד שימשה במידה מרובה דוגמה לקהילות יהדות אוסטרליה ולכל הארצות והאיים שאנגליה סיפחה אותם לשלטונה.

הנשיא של בית-הכנסת באוקלאנד, היה הלורד נייטן (נתן), נצר ממשפחה אצילה. אם לא יטעני זכרוני, שמעתי, שאבי-אביו של הלורד נייטן היה מלחין ונכסף לאסוף זמירות של עמים שונים ברחבי-תבל, ביניהן הלחנים הפרימיטיביים של אוסטרליה ותושביה, שעדיין חיו בתקופת האבן. המוסיקה שהביא לורד נייטן מאוס-טרליה היתה, אמנם, מתקופת האבן והיא שפכה אור מכמה בחינות על הלחנים שהיו שכיחים בימי "חובל-קין", אבי הנגינה העתיקה. הזימרה של תושבי אוסטרליה וניר-זילאנד היתה מסיקה צלילים צורמים את האוזן על-ידי תקיעה בקנה-באמבוק ארוך או ב"צדף" גדול, או בהקשת מקלות בקרקע, בתפיחת יד על תוף יריעות עורות. מרבית זימרתם היתה בצוותא. ריקוד ושירה פרימיטיבית עולים אצלם בד בבד.

לורד נייטן, בן בנו, או נכדו של המלחין אשר אתו נפגשתי באוקלאנד ניר-זילאנד, היה בעל בעמיו, עתיר נכסים. ידו היתה פתוחה תמיד לרווחה למהגרים לניר-

זילאנד, הוא עוזר להתיישבותן של משפחות הפליטים ממזרח אירופה ונתן להן אפשרות לכונן את חייהן מחדש באי נירזילאנד המפואר.

בלב נרגש נפרדתי ממארחי הנאהבים הנעימים היהודים באוקלאנד נירזילאנד, אשר במחיצתם עשיתי שבור עיים באחירה של הכנסת-אורחים וידידות נאמנה. בוקר אחד עם הנץ החמה אמרתי שלום להרב שלמה כ"ץ ומשפחתו העדינה, למשפחת לוריה אשר לא תסולא בפז ולכל אחי היהודים. עליתי על האניה שהפליגה לויקטוריה, ב. ק., אשר בקנדה הצפתית ומשם נסעתי לסן פרנציסקו בארצות-הברית.

בין "אחים" אוכלי אדם...

כשעגנה הספינה באחד המפרצים של האיים פיג'י, עם בוקר, הקיצני זימוזם משונה שהלך וגדל מרגע לרגע ונעשה להמיית כוורות של דבורים עמלות ואלפי אלפים "פועלות" מייצרות הדבש ובונות התאים.

השמש הסיצה פסי ארגמן על פני אוסק הרקיע הכחול, המשתקף בתכלת מי הים, כבאספקלריה בהירה. האחזיר היה צח ומרענן, ולבי המה שירה. מיהרתי אל הסיפון. מחזה בלתי-נפרץ נתגלה לעיני. תושבי האיים באו בהי מונם ומילאו את שפת הים עד אפס מקום. הם עמדו תחיים לפני הספינה. השיחה שנתגלגלה ביניהם היתה כרישורש עצי היער לפני רוח, הכותנות הלבנות לגופם ומסרקות ראשיהם נזדקרו בעפפוף כלפי מעלה ונראו לעיני כחורשה הפוכה ששרשיה פרושים ממעל וצמרותיה בעמקי הקרקע.

נזכרתי במה שקראתי בספרי ידיעות הטבע על מנה-

גיהם של תושבי האיים הללו ואורח חייהם. ביחד נשתמר בזכרוננו הסיפור אשר ממנו נתרשמתי, שלפני כיבוש האיים על-ידי בריטניה היו הפראים האלה מתהלכים עירומים כביום היוולדם ולא התבוששו. ביניהם היו גם אוכלי בשר אדם. אחרי כיבוש האיים, ייסדה אנגליה בשבילים בתי-ספר, עשתה להם כותונת לבנה ואת הקאני-באלים שמה בבית-כלא. הפקידה עליהם שוטרים שישגיחו עליהם כדי למנוע מהם את התיאבון הטבעי לשבור רעבונם בחתיכת בשר אדם.

בבוקר זה גברה בי הסקרנות להכיר את "אחי" הקאני-באלים פנים אל פנים. שכרתי "ריקשה" תסעתי למקום המרגוע בו כלואים אוכלי בשר אדם. מצאתים יושבים בשלוחה כשהם מחדדים אותי בעינים פחולות מכף רגלי עד קדקדי...

הופתעתי למצוא בבית-הכלא קשיש, שזקנו המגודל ופניו הקמוטות דומים לדמות דיוקנו של ליב טולסטוי. הסתכלתי בפניו של סרא אדם זה והרהרתי בלבי: "הכרת סניו של אדם לא תענה בו". הכל תלוי במזל. טולסטוי הלזה נבראו בצלם אלוקים ובדמות תבניתו, אך איזה מהם מאושר יותר? טולסטוי שגדל על ברכי הורים עשירים וחברה רודפת תענוגות, או הקאניבאל היושב לפני ושלוות השקט נסוכה בפניו?...

האניה הלכה והתקרבה אל חופי קנדה הצפונית, אשר בימים ההם שימשו מעבר למהגרים שהיגרו מאוסטרליה וניו-זילאנד לארצות-הברית. סקידי ארצות-הברית הממ-נים על ההגירה, נאלצו לבוא למפרץ וקטוריה ב. ק., לבדוק תעודותיהם של המהגרים "הירוקים", לפני שניתנה להם להמשיך את מסעם לסן-פרנציסקו. גן העדן התחתון של אמריקה, הדומה בנוסח ואקלימה לחיפה במדינת ישראל.

באמריקה

סן-פרנציסקו

ידעתי על סן-פרנציסקו המהוללה, אשר ביפיה אין בעולם משלה, לא רק מהגיאוגרפיה, אלא גם מסיפוריו של ג'ק לונדון, הסופר המפורסם. כתביו בתרגומים לרר-סית הייתי בולע על משכבי בלילות כביכורה בטרם קיץ. עכשיו ראיתי אותה בתפארתה והדרה. ברם, לא שיחק לי המזל ללקוט בעיר זו שושנים, תחתיהן גאלץ הייתי לקטוף פירות בפרדסיה מעצי-הדר, בשכר דולר אחד ליום עבודה. אחרי כמה שבועות של עבודת-פרך, באתי למסקנה שבסן-פרנציסקו לא יכירני מקומי. החלטתי לנסוע לניר-יורק רבתי.

בקסם "המטיף הלאומי"

הגעתי לניר-יורק ביום שישי. מצאתי חדר בשבילי בשני דולרים לשבוע. העיר הדהימה אותי ברחבותה, בגדולתה ובבנייניה המזדקרים עד לשחקים. הבניינים האלה, מעשה ידי אנוש, הפליאוני ורוממו את רוחי. בחוץ קניתי עתן יידי ובו מודעה שמשכה את תשומת לבי: "מאסליאנסקי המטיף הלאומי המפורסם ירצה הערב באולם אדוקיישי-נאל אלליינס". לפנות ערב מיהרתי לשם להאזין לדדשן רב המניטק.

האולם היה מלא מפה אל פה עד אפס מקום. ההרצאה של המטיף הנפלא שסיו מסיק מרגליות ונאומו החוצב להבות מחיה נפשות וגורם עונג בלב שומעיו, היתה בפרשת "ויצא יעקב מבאר-שבע וילך חרנה". נושא זה

הקרוב ללב מאזיניו, שהיו בעצמם מה"יוצאים" ומה"הולכים", נפשות דוויות שבאו הנה לארץ החופש הדרור במקלם ותרמילם על שכמם, ושנאבקו קשה במלחמת הקיום במדינת קולומבוס. ההרצאה ארכה שעתים, אבל נדמה היה לי כי רק עברו רגעים מספר מאז התחיל מאסליאנסקי לדרוש. פסוק זה: "יצא יעקב מבאר-שבע וילך חרנה", אמר לנו המטיף, כלל קודות חיי עמנו היהודי מיעקב אבינו עד ימינו. הוא הלך ומנה את כל המאורעות בתולדות אומתנו שנרמזו בפרשה זו, בבחינת: "מעשי אבות סימן לבנים". הדברים נחרתו בזכרוני ועודם מהדהדים באזני. התיאור נחרת בלבי ונשתמר בזכרוני כל הימים האלה כיון משומר המרניק נפש ומשיב לב. חכמתו של מרצה מופלא זה שפעה באולם כזרם של נחמה ויצקה תקווה בלב הנחלדים היהודים שנעקרו ממקור מחצבתם על ידי רשעי-אדם וטמא-לב. דברי המטיף הגדול היו להם מקור עידוד ואמונה. הוא שעמד לה ליהדות אמריקה לשמש גורם רב-מעלה בתנועת יסוד המעלה לתקומת מדינת ישראל אחרי השואה הגדולה שעברה על עמנו. מאסליאנסקי גישר בין עשירי היהודים יוצאי גרמניה ובין דלת העם יוצאי גלות מזרח אירופה והצליח לקרב את הלבבות של ישראל באמריקה. ראוי הוא ששמו יכתב ויחתם על דפי הקודות של עמנו כאחד מגדולי בניו. בהטפותיו הרבות בארצות-הברית לפני המוני היהודים, הופיע המטיף המצויץ כאישיות דגולה ורבת השפעה, האומרת תקווה וגאון לאומי.

ב ח ו ג מ ש פ ח ת י ב נ י ו - י ו ר ק

בינתיים פירסמתי מודעה בעתונות היידיית שאני מבקש את קרובי מצד אמי ומצד אבי זכרונם לברכה. עברו ימים אחדים ואל דירתי שבקומה השלישית עלה אלי דודן אמי, איש גבה-קומה. הציג את עצמו ואמר: "שמי, איסר כ"ץ"! הדודן, אחרי ששאל לשלומי ולשלום משפחתנו באמצי-סלב, הזמין אותי לביתו, העניק לי הלואאה לסלק את שכר דירתי ואמר:

"זלמינ'קה, לא בין העשירים חלקי כאן במדינת קולומבוס, אבל תודה לאל יש לי די. בוא אתי אל ביתי ורעייתי, שאותה הכרת והוקרת מילדותך, תדאג לך. אשר נאכל תאכל גם אתה".

כך היה, הלכתי אחריו וביליתי בבית משפתה יקרה זו שבוע ימים בנעימים וקורת רוח. ילדי איסר כ"ץ כבר גדלו ושניים מהם עזבו את הקן, עקרו את דירתם ונסעו לשיקאגו. בעלת הבית, אשת החיל, היתה נותנת לי ארוחת בוקר, הכינה לי חדר מיוחד והייתי בביתה "אך שמח".

לקרובי היתה חנות של דגים, בה היתה מבקרת לעתים קרובות אחות אמי הזקנה חיה-פייגה נ"ע. כששמעה דודתי שבבית כ"ץ מתאכסן אחיין ירוק שלה, מיהרה לבקרני. הפגישה עם דודתי הזקנה, שעליה סיפרה לי סבתא, היתה נרגשת לשנינו. היא סחה לי שנתאלמנה בדמי ימיה ונישאה לבעלה השני וילדה לו ארבעה בנים ובת יחידה. לא עברו ימים מרובים וגם בעלה השני הלך לעולמו. הוא הנחיל לה ירושה כדי פרנסה בכבוד, לה ולילדיה, להעניקם חינוך הגון. אחד מבניה כבר השלים את חוק לימודיו באוניברסיטה וקיבל תעודת עורך-דין. הבת

היחידה עובדת כמזכירה במשרד של חברה מסחרית. עברו ימים אחדים, טילפנה אלי הדודה הזמינה אותי לבקר בדירתה בברונקס. אותו ערב נסעתי בקרון הרכבת התחתית לבית דודתי אסתר מלכה היקרה ז"ל. בבואי חזרו הילדים המבוגרים מעבודתם במורד העיר. השולחן בחדר האוכל היה ערוך מעדני מלכים וריח דגים ממר לאים, שעלה כקטורת באפי, נדף מהמטבח. דודתי המליצה עלי לפני הבן והבת ואמרה: "הנה יש לי העונג להציג לפניכם אחיין שלי ודודן שלכם, אודותיו כבר שמעתם ממני. הוא נכד של אחותי הבכירה, חייה-סייגה, שלא ראיתיה מיום הגירוש שלנו ממוסקבה בשנת 1881. אתם יכולים לשוחח עמו בשפה "האמריקנית" שלכם... הוא ירוק המדבר אנגלית, הנשמע כדבר הזה? אורח כמותו, הלא הוא יקר-המציאות בארצות-הברית!"

סעודת הערב נמשכה כסדרה וכהילכתה, אוכל אני לחיאבוק את המטעמים שהכינה דודתי אסתר מלכה, שקלסתר פניה היה דומה לפניה היפות של אמי הזקנה על ברכיה גדולתי. בשעת הסעודה פנה אלי העורך-דין ואמר: "שמעך כבר שמעתי מפי אמא שלנו. מאושרים אנו ושמחים לראותך ומברכים אותך בברוך הבא! אורח חשוב אתה לנו, אך אמור לי, סול יקירי, כיצד ואיפה קנית את ידיעותיך בשפה האנגלית? הנה רק זמן קצר עשית באמריקה והדיבור האנגלי שגור בפיך כאילו ליד אנגליה היית?" מיהרתי להשיב לו, שלמדתי ראשית דעת הלשון האנגלית מהדודה שלי ושלו, מרי ליברמן, אחותה של אמי הזקנה ואחות אמו הכבודה, כשעודני ברוסיה הצארית.

שארי בשרי האזינו לדברי בקשב רב. הכרתי בפניהם אותות תמהון התפעלות גם יחד. נדמה לי שהדבר נראה להם מוגזם וקשה היה להם להאמין, שברוסיה הלבנה

נמצאה אשה יקרת-רוח כדודתי מרי ליברמן, זכרונה לברכה.

השעה שמונה בערב, הצעירים יצאו את הבית לפגישות שנקבעו במורד העיר. נשארנו לבדנו, אני ודודתי. שוחחנו על דא ועל הא. דודתי הזקנה ביקשה ממני לספר לה על החיים בעיר מכורתי אמציסלב, על חיי אחותה, היא אמי הזקנה ושלום משפחתה.

סיפרתי לה על התלאות שמצאו את אמי הזקנה, על הסתלקותה של אמי היקרה שהלכה לעולמה בדמי ימיה. עיני הודחה זלגו דמעות. ואני שאלתיה לחייה באמריקה. הודחה סיפרה לי על הגירוש ממוסקבה והנסיעה לארצות-הברית יחד עם אחיה אורי ליבין שקבע את מושבו בפטרסן נ. ז. היא ומשפחתה התיישבו בניר-יורק.

ב כ ו ר ה ה י ת ו ך

ניר-יורק הפליאה אותי לא רק בבנייניה הגדולים והני-שאים שאין דומה להם בתפארתם בכל רחבי העולם, אלא גם באוכלוסיה שלה המורכבת מערב-רב של בני עמים שונים, שבאו מכל קצווי תבל, לחפש חיים של פרנסה וכבוד תחת שמיא החפשיים.

מצויים בה לבנים, שחורים וצהובים. כל אחד במצי-גותיו ובארחות חייו, בהרגליו ובנימוסיו. המהגר הרגיש, אשר לבו ער לשינויים בחייו, ממהר לפרוץ גדר, ולהיגמל מהרגליו ומלבושיו — ועל כולם משתדל הוא לסגל לו את ידיעת האנגלית, שהיא יסוד קיומו של המהגר בארצות-הברית. כאן בני-יורק רואים בעליל את כור-ההיתוך למהגרים המהפכם לחטיבה אחת ולנתינים נאמ-

נים למולדתם החדשה. האזרח הגר שורים בזכריות. בתי החינוך פתוחים לרווחה לכל שוחר דעת בלי הבדל גזע, דת ועם. השפה המדוברת מסגלת למהגר את הרגליה ונימוסיה של המדינה ה"ירוק" לומד להכיר את טעמם ורצונם של אזרחי ארצות-הברית. בקיצור, אמריקה עושה בלהטיה הוסיפת את "ירוקיה" חיש מהר לאזרחים.

עם בואי לניו-יורק בחדש אדר, 1916, ראיתי שמר-בית המהגרים היהודים עדיין עוסקים בענף הרוכלות. ה"ירוק" סובב מחצר לחצר ומכריו על מרכולתו, בקולו הצרוד, שהוא מוכן למכור בזיל-הזול, מה שהוא חסר במבטא הוא ממלא בהעוויות הפנים שלו או בתנועות ידיו. אבל אט-אט הוא אחר את מתניו, עוזב את הרוכלות וחותר להגיע למעמד של סוחר. אחר כך הוא עוקר דירתו משכונת העוני ועובר לשכונה אמידה על גדות נהר ההדסון. בקיצור, הרוכל נעשה ל"אולרייטניק" בכל רמ"ח אבריו. הוא עולה בסולם העושר. בניו, שנולדו לו באמריקה, המשתלמים בלימודיהם, עולים לגדולה ונעשים עורכי-דין, רופאים, מהנדסים, אדריכלים וכו' וכו'.

בגלל עלייתו בסולם ההצלחה, פונה הדור השני עורף להוריו המהגרים. זר ומחר לרוחו הדור ההולך. הוא נולד ב"כתונת-פסים" ואיננו יודע מחסור ועוני ולא רדיפות ונגישות.

קרובי, ילידי אמריקה, נהגו בי יחס של זלזול וביטול. הייתי בעיניהם נחות-דרגה. יחס זה נטע בלבי החלטה לא לסמוך על הקרובים באשר הם שם. גמרתי אומר: "לעשות לביתי" ! אך כיצד יעשה הדבר ? אין לי מקצוע ולא ממון לשלוח ידי במסחר.

יום אחד קראתי בעתון יומי, שהעורך של העתון "רייסינג פארם" מחפש סוכן להפיץ את העתון שלו

לבעלי הקיוסקים למכירת עתונים בפתחה של הרכבת התחתית. המשכורת היא שבעה דולרים לשבוע. משכורת ועומה, אך באין ברירה הסכמתי. קיבלתי את המשרה להעביר את העתונים ממורד ניר-יורק לפרבר העיר יונקס. היינו, נסיתי את שכמי לסבול. נושא הייתי על גבי תבילות גדולות מבוקר עד ערב. את העבודה עשיתי בפה-רך, כלומר: בלי להתאונן על גורלי הקשה. ידעתי, שהסבל בנכר הוא היסוד, שעליו בונה המהגר באמריקה את עתידו. והנה באתי על שכרי.

בשוטטי מדוכן לדוכן להפיץ את תורת ה"ר׳ייסינג-פארם", ראיתי חבילות של עתונים יומיים מטלות ומסור-זרות ועיר שם, ועיר שם, בלי סדר. בעלי הקיוסקים אמרו לי, שמשרדי העתונים בניר-יורק מסרבים לקבל את העודף בחזרה. בעלי הדוכנים נאלצים למכור את העתונים הנותרים בידיהם, בזיל-הזול לסוחר אחד מהר-בוקן, ניר-ג', שמקצועו היה לארוח את התבילות ולהטעינן במשקל ובמנין על אניות-סוחר המפליגות מזמן לזמן ליאסן, הודו וסין. לסוחר דגן יש עגלה גדולה רתומה לשני סוסים. הנוסעת בכל יום טעונה חבילות מניר-יורק להובוקן. לפתע פתאום קם בי לתחיה יצר המסחר. עשיתי חשבון ואמרתי: עסק זה הוא לרווחי וכדאי לי להתקשר עם הסוחר בעודף העתונים לארוח בחבילות ולייצאן למזרח הרחוק.

כשנודע לי שמו של הסוחר ומקום מושבו, החלטתי לנסוע לביתו ולשאלו. אם דרוש לו "עזר כנגדו" במסחרו. לראשונה היה שמי הפרטי ומשפחתי בעוכרי. האיש זקן בגיל השמונים. נוצרי, שלא חיבב את היהודים ולא הסכים לקבלני. קשי עורפי עמד לי, לחצתי שוב על הכף-תור בביתו של הזקן, המשרתת פתחה את הדלת שנית. אמרתי לה: טוב יעשה האדון שלה אם יראני, כי בשורה

בפי בשבילו. אם יטה און קשבת להצעת, בטוחני שרוח
 הצלחה יאירו לו פנים באשר ילך. כשהריח הזקן ריח
 "רוח הצלחה" גברה סקרנותו והסכים לשמוע את דברי.
 גיליתי לפניו את תכניתי: הנה כשבוע שאני מתבונן
 בדרכו, בה הוא משתמש באיסוף החבילות ובאתי לידי
 מסקנה שהיא חסרת-חסכון ומביאה כשלון לעסק שלו...
 כדי לשפר את תנאי מסחרו דרוש ארגון מתוכנן ויעיל.
 כשיואיל למסור את איסוף העתונים לידי, אשכנע במחסן
 אחד במרכז העיר. את השטח רחבי-הידיים של דוכני
 העתונים אחלק בין מהגרים ירוקים כמוני. לכל אחד
 מהם אשכור עגלה רתומה לסוס דהור ובידי הנהג
 "מאזני-צדק". את אוסף היום יביא הרוכל בעגלתו למחסן.
 מיטען הנייר יגדל פי עשרה ממה שנהוג היה עד כה.
 חיסכון זה יגדיל את הכנסתו וגם אני העובדים אתי
 נבוא על שכרנו. התכנית שלי מצאה חן בעיני הזקן
 ושאל: "ומה יקר?" כלומר, "מה תהא משכורתך?"
 השיבותי שאסתפק בתמישה-עשר דולר לשבוע.

פני הסוחר אורזו למשמע המשכורת הזעומה הוא
 אמר: "רואה אני שאתה מסוגל לעשות את הדבר ומוכן
 אני לשים את המשרה על שכמך, עלה הצלחתי!"
 עליתי והצלחתי. השכמתי עם שחר ועבדתי כל היום
 עד הערב. נטשתי את לימודי לעת עתה, מפני שראיתי
 כי עסק הנייר, ענף רחב בהיקפו, הוא אוניברסיטה בפני
 עצמה.

בתעשיית הנייר נתגלה לפני עולם חדש העשוי להביא
 בכנסיו סיכויים טובים לעתיד לבוא. כל ספר, שהנושא
 בו היה מדע התאית (צלולואיד), בלעתי בהתמדה. רושם
 רב עשו עלי הספרים שגילו לפני את ההיקף של תעשיית
 הצלולואיד, המשמשת לא רק לייצר נייר, אלא גם
 לעשיית צמר, משי ואריג מלאכותי. צירפתי מחשבה

למעשה ומעשה להתמחות, היינו החילותי לעבוד בשקיר
 זה בפרטים הנוגעים לייצור הנייר וכדומה.

כמו כל ההתחלות, גם נסיון זה היה זרוע קוצים
 ודרדרים. אך לא אמרתי נואש!

כדי לרכוש לעצמי ידיעות בתעשיית הנייר ראיתי
 צורך לבקר בבתי-החרושת המיצרים כל מיני נייר,
 שמוצאו מעתונים בלים, עד נייר הכתיבה, ששרשו בחומר
 הנוצר מעיבוד חימי של עצים וצמחים שונים, שבימים
 ההם היה עדיין בבחינת "מעט-הכמות ורבה-איכות",
 משום שכל התעשייה של נייר הייתה אז בתקופת "הינקות".
 הרבה למדתי מביקורי הנ"ל. החילותי להכיר את בעלי
 התעשיות, שהתנהגו בי כבכשרים, בלי כל שמץ של סינה
 אישית. התעשיינים לא העלימו ממני שום "סוד ורו"
 במסכת מסחרם רב הענפים.

נאמנה האימרה העממית של ארצות-הברית: "חיה
 וחי אחיך עמך". הלשון מוכיחה, שזו היא בבחינת שאיפה,
 שאין לה עדיין אחיזה במציאות.

בינתיים הלכו ונערמו עננים כבדים בשמי כל הארצות.
 מלחמת העולם הראשונה הפכה את אירופה למחסן של
 אבק-שריפה. מלחמת גרמניה ורוסיה נתלקחה בכל תקפה.
 גנראל הינדנבורג הגרמני טמן רשת למצביא של הצאר
 בהשחמשו בערמה אסטרטגית, בתכסיס של נסיגת צבאו.
 מפקדיו של ניקולאי השני לא הבינו את תכסיסיו של
 הנוכל הגרמני ונסלו ברשתו של הינדנבורג. הרוסים
 ראו חולשה בנסיגת האויב. הם רדפו אחריו ושקעו בבי-
 צותיה של פרוסיה המזרחית. מהגייסות של הרוסים לא
 נשאר שריד וסליט.

בעלות-בריתה של רוסיה, אנגליה וצרפת, נאלצו להי-
 אבק עם האויב לבדם בלי כל סיכוי להכריעו. בתי-
 החרושת בארצות-הברית שייצרו נשק בשביל חברות

ההסכמה היו נהרסים יום יום בהפצצות מסחוריות על-ידי מרגלים גרמנים שהיו משוטטים ברחבי אמריקה, ביניהם גם רבים נתיני אמריקה יוצאי גרמניה ושותפיה.

החלטת הנשיא וילסון, להתחבר לבעלות-הברית — אנגליה, צרפת ורוסיה — ולעמוד במערכה נגד גרמניה ושותפיה היתה הקשת בעננים הכבדים.

משנפלה החלטה זו, בטלה לשכת המסחר הממשלתית של ארה"ב ליצוא. הסחורות המיוצרות, שהיו גשלות באניות-סחר לכל קצות תבל, נעכבו. היצואנים, ובתוכם מעבידי, נאלצו לפרוש מענף מסחרי זה ולסלול להם נתיבות חדשות בעולם המסחר המקומי, וגם אני בתוכם. כוח רצונו ומרצו של המהגר הוסכים דברים בלתי אפשריים לאפשריים. מובן מאלי, המפתח לשערי היכולת הוא הידיעה, הבקיאות ועל כולן השליטה באנגלית. אם עלה בידך לרכוש שלוש הסגולות הללו, עתידך יאיר לך פנים.

גם עלי נפל הגורל לזנוח את היצוא ולפנות אל הת-עשיה המקומית בשדה הנייר. גם במפעלים אלה הכרתי אפשרויות בלתי מוגבלות. נוכחתי מתוך נסיוני שלא הכמות עיקר במוצרי הנייר, אלא האיכות.

רובם ככולם של ממיני הנייר הישן היו איטלקים, שהיגרו לאמריקה בלי כסף ובלי מקצוע בידם. כמו חברי-הם היהודים ה"ירוקים" היו גם הם חדודים כוח רצון ומרץ לעמוד בנסינות, לעשות בכל עבודת פרך. הנייר הישן מורכב מחמישים דרגות. למיין את הנייר ולאגדו בחבילות לא היה מן המלאכות הקלות ביותר. דרושות גבורה, ידיעה וכתפיים רחבות לבצעה מהלכה והכוח הכתפיים היו ברשותם של הממינים האלה, אך הידיעה נעדרה מהם.

כדי להכין את הסחורה בהתאם לדרישת המייצרים

אותה, היה צורך בהשגחה מיוחדת ובידיעה רחבה של הענין. אם נתערבה באקראי פסולת כל שהוא, היה בעל בית-החרושת רואה זכות לעצמו לדחות את הנייר ולהחזירו לשולח. הלז נענש לשלם כפליים בעד ההובלה. תנאים כאלה המריצוני לשמש מתוּך בין המוכר והקונה. הסברתי לשני הצדדים את הצורך במיין מדקדק ועל כולם את ההפסד היוצא למוכר ממיין פגום. התכנית שלי מצאה חן בעיני שני הצדדים, הם יפו את כוחי להגשימה.

המלחמה הלכה והתפשטה. מעולם לא הגיעה למדרגה איומה כל כך של קשיחות ואכזריות יד וילהלם היתה על העליונה. כלי ההרס של גרמניה גרמו חורבנות בים וביבשה. אניות סוחר נושאות סחורות לבעלות הברית — אנגליה, צרפת ורוסיה — ובתוכן אניות אספקה מאמריקה, ירדו מצולות. כדי להציל את אירופה ממליון, החליט נשיא ארצות-הברית, וילסון, להכריז מלחמה כנגד גרמניה ובעלות בריתה. אמריקה היתה כמרקחה. הכרות הגיוס הדהימה את האומה. אלפי אלפים מצעירי בניה-בחיריה נקראו לצבא, המלחמה שינתה את אורח חייהם של האמריקאים מן הקצה אל הקצה.

בימי מהפכה

מהפכה ומלחמת אזרחים ברוסיה

ניקולאי השני צורר היהודים החדח מכסא מלכותו וקרנסקי נבחר נשיא מטעם הסוציאלי-דמוקרטים. מהפכה זו עודדה את רוח האומה הרוסית ובתוכה גם את אחינו בני ישראל שחשבו, שהנה עלה השחר בשמי רוסיה. אבי, שהיה בין החלמים, זירזני במברקים תדירים לשוב הביתה ולטעום טעם הדבש של הדרור, שהביאה בכנפיה המהפכה הגדולה ברוסיה. הגשיא אלכסנדר קרנסקי הודיע בעת-נאות הבין-לאומית שהוא מבקש מאזרחי רוסיה הנמצאים בחוץ לארץ, הן שעזבו את המולדת מרצון והן שעזבו מאונס, לחזור אליה, בלי חשש לעונש. בעקבות המברקים הגיעתני איגרת מאבי. בה נאמר: "זנפשי, בני, עזרת לראות את פניך, כבר זקנתי ומי ידע מה ילד יום".

הגעגועים על אבא, סבתא והילדים גברו על השכל הישר שלי. רווק הייתי, אין ריחיים על צחארי. אף-על-פי-כן מפקפק הייתי בהבטחות השווא של קרנסקי והפמליה שלו. בכל זאת החלטתי לשוב הביתה.

המהפכה ביטלה את חוקי תחום המושב. אור חדש זרח ברוסיה ונצנצו קרני תקוה בלב היהודים.

כניסתה של אמריקה למאבק נגד גרמניה ובעלות בריתה, חסמה את הדרך הישרה המוליכה לעיר מכודתי אמצייסלב. הנסיעה בים האטלנטי היתה כרוכה בסכנה. מפני כן מוכרח הייתי לנסוע "דרך עקלחוק".

עליתי על הרכבת שהסיעה אותי לסיאטל-ושינגטון ומשם הפלגתי על האניה ליוקוהמה, יאפאן, להגיע דרכה לגבול רוסיה.

יאפאן, כידוע, עמדה מן הצד במלחמת העולם הראשונה. כמדינה ניטראלית היו שעריה פתוחים לרווחה לסיירים שבאו אליה מכל קצות העולם. מפני המאורעות ברוסיה המהפכנית, שהיתה נתונה בצבת מלחמת האזרחים, נשהיתי זמן מה ביאפאן לסחור בה. לעתים קרובות הייתי נוסע לארביק עם הסחורה שלי. חארביק שימשה אז מרכז מסחרי במזרח הרחוק. בה התגוררו האחים טרי-גובוב שהיו סוחרי יערות. עמדתי אתם בקשרי ידידות עוד מימי נעורי באמצעיסלב התכתבתי אתם כשהייתי ביוקחהמה. הם יעצני בדבר מכשירים שונים שיש להם ביקוש בחארביק והצלחתי בעסקי.

מזג האוויר של חארביק בימי החורף קר מאוד, אך נעים ונוח לבריאות. הלילות בעונת הכפור ארוכים למדי וחדגוניים.

חקרתי, דרשתי ומצאתי, שבבית הקונסול האמריקני מתקיימת הרצאות בערב על נושאים שונים בשפה האנגלית. נתקשרתי עם הקונסול הכללי של חארביק הוא הזמינני לבוא אל ביתו. שמחתי על ההזמנה כמוצא שלל רב. הציר היה בן גילי. מהר נעשינו לידידים. כשעברו ימי השלג והכפור, חשקה נפשי לבלות את חג החרות והגאולה בבית הטרגובובים. נסעתי שוב מיוקו-המה לחארביק. מזג האוויר היה עדין חרפי. בחוץ נהמה רוח זועפת שנשבה מערבות סיביריה. אך בבית ידידי הטרגובובים הרגשתי ידידות וחמימות, שעודדוני.

עוד אנו יושבים מסובים ומספרים ביציאת מצרים, באה הפקדה מגנרל קולצ'אק בזו הלשון: "כל בחור מעשרים עד שלושים המוכשר לצבא, צריך להופיע מחרתיים לבדיקה!"

ההודעה האיומה שבאה במפתיע השביתה את החגי-

גיות, הכול החווירו. מארחי היקרים ראו בסבלי, השתדלו להרגיעני ואמרו: "עצתנו שתחזור מיד ליאפאן ואל נא תתמהמה".

אך כיצד אוכל לעזוב את חארבין והדרכך שקבלתי ביוקוהמה מעיד שאני בן עשרים ושמונה. רבות מחשבות שוטטו במוחי. יגעתי ומצאתי תרופה: — פקידי קולצ'אק, כדרך פקידי רוסיה הצארית, לא היו מטבעם שונאי בצע. אמרתי: "אלך אל הממונים האלה ועלידי מתן בסתר, אבקש מהם לשנות את גילי בדרכך, מבן עשרים ושמונה לשלושים ושתיים. כך היה, מצאתי את הפקיד הדרוש להגשמת תכניתי. על ידי מתן בסתר זקנתי בן לילה ונעשיתי בן שלשים ושתיים במקום עשרים ושמונה. בדרכך היה כתוב: "כיון שבעל התעודה עבר את הגיל הדרוש להתגייס במלחמת האזרחים, רשאי הוא לצאת מחארבין באין מפריע".

למחרת בבוקר נסעתי להתיעץ עם ידידי הקונסול האמריקני בדבר אשרה חדשה לאמריקה.

סיפרתי לו על התלאות שמצאוני אמש בליל "סדר של פסח". "שמע נא, ידידי!" אמר לי הקונסול: "אלה התלאות שאתה נתקלת בהן אתמול בלילה, אולי הן לא תלאות לגמרי, אלא רק רמז לחכימא כמוך מגבוה, להראות לך את הדרך הנכונה, והיא לא רוסיה ובית אביך, אלא ליאפאן ומשם חזרה לאמריקה בה צפוי לך עתיד מזהיר, עלה והצלח! אעשה כל שביכלתי להשיג אשרה בשבילך בהקדם האפשרי ואשלחה לך ליוקוהמה, יאפאן, ברוסיה מתחוללת מהפכה שלא היתה כמותה בתולדות האדם. דם אחיך היהודים נשפך שם כמים. היהודים נמצאים כיום בין הפטיש הבלשביסטי והסדן של הרוסים הלבנים. מלחמת האזרחים הפכה את רוסיה כולה לשדה קטל. הפרעות ביהודים מתפשטות והולכות ומי יודע

מה ילד יום? עצתי היא: ברוח לך בעוד מועד ליאפאן ומשם לאמריקה. מאחל אני לך דרך צלחה!
 נפרדתי מידידי הקונסול בלב מלא תודה וברכה. אמרתי שלום למארחי הנחמדים הטרגובובים ונסעתי ליאפאן. ביוקמה מצאתי בתחנת הרכבת המון פליטים, יהודים ונוצרים, שנמלטו על נפשם מפני הסרור הבולשביסטי וממלחמת האזרחים שהתלקחה במלוא תקפה. רבבות פליטים יהודים הגיעו ליאפאן עם נשיהם וטפם בתקווה שקרוביהם באמריקה ישלחו להם כרטיסי-נסיעה לארצות-הברית.

יאפאן הכניסה את הפליטים, אך מצבם החמרי ההכלכלי היה בשפל המדרגה. היאפאנים, הרואים את עצמם בני גזע עליון, הביטו עליהם כעל קוסים פראים, לפיכך התנהגו בפליטים ביחס בלתי אנושי. אולם כל הסבור שהיאפאנים הזעימו סניהם ליהודים בלבד אינו אלא טועה. בימים ההם היתה האנטישמיות זרה ליאפאנים והגזענות לא שימשה יסוד לשנאת ישראל בלבד, אלא גם לכל צאצאי הגזע הלבן בלי הבדל. מצבם של כל הפליטים היה בכל רע.

מעשה ביהודי ויורש-עצר

אמנם: "לא ינום ולא יישן שומר ישראל!"
 ליהודים שנמלטו מחמת המציקים הופיע ידיד וגואל! במרכזה של סיביר היה מתגורר יהודי סחר ושמו גינזבורג. עם הופעתם של הבולשביקים התחיל גינזבורג להעביר את כספו מסיביר לבנקים ביאפאן ואמריקה עד שנצטבר לסכומים עצומים. הוא היה עשיר מופלג.
 יום אחד ארו גינזבורג את מזוודותיו ונמלט עם בני

ביתו ליוקמה, יאפאן. עם בואו של הנדבן הגדול הזה נשתנה מצבם של שרידי הפליטה-היהודים לטובה. הוא ראה את אחיו בעונים והתנדב לחלק מכספו לעניי עמו. הוא קנה במרכז העיר יוקמה מלון גדול בן שש קומות ומסר אותו לחברת "האיאס" לאכסן בתוכו מחסרי-בית מהפליטים. אירגן קבוצה של צעירים מבין הפליטים לנסוע לארכה ורחבה של יאפאן ולכנס את הפליטים לעיר המקלט, יוקמה.

מופלאות הן תולדותיו של נדבן זה רב הפעלים. מעשיו הטובים לאחיו העניים ראויים להיכתב בדברי ימינו. כדאי והגון הוא לספר לדורות הבאים את חסדיו הגדולים של רחום ורחן זה. כל השומע סיפור זה תצילנה שתי אזניו!

בימי אלכסנדר השלישי צורר היהודים, היה מתגורר עם משפחתו, על הגבול — טשאנטשן, אשר בין רוסיה הצארית ויאפאן, יהודי ששם משפחתו היה: "מת". שמות מעליבים מעין אלה היו שכיחים בין היהודים ברוסיה הצארית. הממשלה הארורה עשתה זאת בכונה ודונית להעליב ביהודים ולבזותם בשמות מגונים.

בתקופה זו עלה על דעת ניקולאי, בנו הבכור ויורש-העצר של אלכסנדר השלישי, לבקר את המיקאדו ביאפאן. המלך קיבל את האורח בכבוד רב כראוי לבן-מלך. ניקולאי היה להוט אחרי היי"ש, ונערות-הגישה הביאות לבית-הנערות ביוקמה. כטוב לב יורש-העצר ביין, התחיל להתקוטט עם בעל הריקשה שלו, שגם הוא היה מבוסס במקצת. כדי להגן על נפשו, חטף בעל הריקשה מניקולאי השיכור את סגיונו ופגע בראשו. מקרה זה הרעיש את ממשלת יאפאן, שהפיצה שמועה, כי ניקולאי ניסה בשכרונו לאבד את עצמו לדעת. יורש-העצר של רוסיה הרשלך פצוץ מעבר לגבול הרוסי, שבקרבתו ישב

או היהודי "מת". ליהודי היתה חנות מכולת. שומרי הגבול הביאו באקראי את הנפגע אל החנות של "מת". היהודי ורעייתו טיפלו בו עד שבן-המלך שב לאיתנו. החסד הגדול שעשה עמו היהודי נגע עד לבו של יורש-העצר והוא שאל במה יכול הוא לגמול למיטיבו. בעל החנות ענה לו בנו הלשק:

"אם על הוד מעלתו טוב, בקשתי היא, שרום מעלתו ישנה את שמי המעליב, מ"מת" ל"גינזבורג". ענה ניקולאי ואמר: "לפי דעתי תגמול זה דל הוא מאוד לעומת החסד שגמלתם עמדי, אתה ורעייתך העדינה. אלולא אתם, לא הייתי כבר בן החיים. גינזבורג ששמו היה "מת" מלפנים חשב רגעים מספר והשיב: "כיוון שזכיתי להציל את בן-המלך ממוות אולי יוכל הוא להשפיע על אביו הצאר, לזכות אותי ואת ביתי בהרשאה חתומה בטבעת המלך להיות ספק לצבאותיו החונים בסיביר". "טוב" ענה ניקולאי השני: "את בקשתך אמסור לאבי הצאר בשובי בשלום הביתה. אין לי ספק, שאבי ימלא את בקשתך".

וכן היה. בוקר אחד בא לחנות המכולת של "מת" שהוחלף בגינזבורג ציר שלוח מצארסקאיה-סילה ובידו איגרת-תודה מטעם אלכסנדר בכבודו ובעצמו על החסד שעשתה משפחת גינזבורג, לבנו יורש העצר בהצילה אותו ממוות. צרופה לאיגרת תעודה מיוחדת, המעניקה זכות ליהודי גינזבורג ויורשיו לסחור את רוסיה באין מפריע.

בחוצות יוקוהמה

סיפור המעשה הזה שהוא בבחינת: "לא יאמן כי יסופר", סיפור לי הנדבן הגדול בעצמו. נתקשרה ידידות

בינינו. אישיותו הקורנת של ידידי החדש נתגלתה לפני בטוב-לבו, בנדבתו הרבה, ברחמנותו לכל עני וסובל. לבי רחש אהבה רבה לנדבן גדול זה. עשרו הרב ועלייתו לגדולה לא הקשיחו את לבו לבוא לעזרת עניי עמו בשעת דחקם. נדבן זה לא נח ולא שקט עד שייסד בנק להלוואות. אירגן שוק במרכז העיר יוקהמה לשטרות ערך, וחליפין של מטבעות מארצות שונות וכיוצא באלה. זקנים וצעירים יהודים ונוצרים היו משכימים ומעריבים לפתחו תמיד. הוא סיפק לפליטים הלוואות ביד רחבה ללא ריבית ועל כולם היה המדריך היועץ שלהם. כבר אמרתי לעיל שבתורה-חרושת היו נעולים בפני הפליטים. לפיכך היתה הופעתו של נדבן זה נס מן השמים. הוא היה להם בבחינת יוסף המשביר.

מרכז העיר יוקהמה, שעד כה היה שוקט ועגום נעשה לכוורת דבורים. העתונים ביאפאן דברו בשבח היהודים והעלו על נס את כשרונם ומרצם.

לאלה, שלא מצאו את פרנסתם בבורסה, סידר הנדבן תמחוי שיוכלו לאכול בו שלוש פעמים ביום. בין הבאים לתמחוי זה היו גם משכילים ותלמידי חכמים.

בוקר אחד, עם הגץ החמה, השכמתי לראות כיצד ניוזנים אחי בני ישראל בתמחוי. הגנה לתימהוני ולהנאתי, ראיתי בשורות הארוכות עומד לבוש סמרטוטים, טולמאטשוב הצורר, שופך דמי יהודי אודיסה, ומצפה לחורו לקבל קערת מרק מידי יהודיה. הפליטים הכירו מיד את הרוצח והיו מוכנים לקרעו לגזרים, אך השוטרים היאסאניים התערבו והצילו את האכזר מידם. בשבילי היה מחזה זה ל"נקם ושילם" ובשפתי לחשתי את התפילה: "כן יאבדו כל אויביך, ה'!"

הרוצח, שר העיר אודיסה לשעבר, בא ליוקהמה עם בחו היחידה, שניהם נמלטו על נפשם מאימת-המוות

והטירוד של הבולשביקים. בתו של הצורך ידעה אנגלית. עברו ימים מועטים והקונסול הכללי האמריקני אשר ביוקוהמה קיבל אותה למזכירה ומתרגמת, ולאחר מכן גם מסר לידיה את ענייני האשרות (ויזות בלעז).

עוד לא הספיקה השמש לחמם בקרני-אודה את הפליטים שבאו ליוקוהמה לחסות תחת שמי יאפאן הלילה בא ועמו עבים כבדים שהחשיכו על הפליטים את עולמם גם ביאפאן. החלטתו של הקונסול האמריקני למסור לידי בתו של הרשע טולמאטשוב ענין כה חשוב כהאשרות לאמריקה, הכתה את אחינו בני ישראל בהלם. היטב ידע הציר של ארצות-הברית ביוקוהמה את העול שהוא עושה ליהודים, אך לצערנו לא היה הקונסול ביוקוהמה כקונסול הידיד שלי בחארבין. זה אנטישמי וזה אחד מחסידי אומות העולם, אהב ישראל ומעורב עם בני ישראל.

בו ביום שהבח המרשעת של טולמאטשוב הרוצח נתמנתה מזכירה במשרד הקונסול הכללי האמריקני ביאפאן, צריך היה כל צעיר מבחודי-ישראל שביקש להגר לאמריקה להישבע בכל הקדוש לו, שאינו "קומוניסט", אחרת, אבדה לו הזכות להיכנס לגן-העדן התחתון המ-כונה מדינת-קולומבוס. מובן מאליו, שהמזכירה המרשעת הודיעה כי כל הפליטים היהודים, הם בולשביקים, ועל ושינגטון להיזהר מפניהם כמפני מגיפה.

בינתיים קרב יום פרידתי מיאפאן הנקראת "ארץ-השמש". נמאסו עלי חיי-הבטלה ובאה השעה לחזור לניו-יורק. אך כיצד יעלה הדבר בידי, בזמן שה"מרשעת" יושבת על מדין ועליה לחרוץ משפט, אם בולשביק אני או לאו? הרצתי מברק לידידי באמריקה לקבל מהממשלה בווינגטון ויזה בשבילי ולשלוח אותה לא ליאפאן, אלא לידידי היקר, הקונסול בחארבין. הידידים שלי עשו כבקשתי. קיצורו של דבר, הציר בחארבין קיים את

הבטחתו ושלח את הוויזה לחברו הקונסול ביוקוהמה עם ההמלצה שלו. שלא קומניסט ולא בן קומניסט אני וביקשו למסור אותה לי מחוץ למשרד... ביום בהיר אחד הביא אלי סגן הקונסול את הוויזה וברך אותי בברכת: "דרך צלחה".

אחר קבלת ה"וויזה", ארזתי את מזוודותי והפלגתי על אניה יאפאנית לאמריקה. מה מאושר הייתי לחזות שוב בנעימותה של ארץ החופש הדרור, לנשום שוב את אווירה החפשי ולחונן את עפרה של ארצות-הברית. ארץ אשר שעריה פתוחים לרווחה לנדכאים וחלכאים מכל קצות תבל. בשובי לניר-יורק התחלתי לסחוד שוב במסחר הנייר, אך עסקי התנהלו בקושי. מחיר של נייר ישן היה אז במצב של אינפלוציה. כסף רב היה דרוש כדי לבסס מעמד לעצמי.

אני שולח ידי בעסקים

מורה להועיל וידיד נפש

מר ג'ון ה. האווארד מנהל החשבונות ופקיד החברה.
האחים אטרבארי.

יום אחד קראתי בעתון יומי (טיימס) שלחברה פרטית —
האחים אטרבארי דרוש איש בעל ידיעות בשדה המסחר
ההתעשייה של נייר ישן. התקשרתי עם חברה זו ונתקבלתי
בעין יפה. בעלי החברה מצאוני ראוי ומוכשר למשרה
במחלקה של מפעלי נייר ישן וחדש. החברה קבעה לי
שכר הגון ולעתים קרובות הייתי למנהל המחלקה.

הגיזבר של האגודה ג'ון ה. האווארד יליד אמריקה היה,
ובא בימים. קרחתו מעוטרת שיער כסוף דק. על אפו
משקפיים כהים והחיוך לא מש מעל שפתיו. פיקח ובעל
מרץ. עשה חיל בעסקי החברה ונהג בי במאור-פנים.
היה כרע וכאח לי. כאשר הכרתיו, הוקרתיו. היינו מיוחד-
דים עד יום מותו. למדתי הרבה מאדם מופלא זה. הוא
היה מורה מצוין ונתברך בזכרון נפלא. הראה בקיאות
מפליאה בענייני הכלכלה של ארצות-הברית. המצב
הכספי של החברה היה איתן כצוק "גיברלטאר". בהד-
רכתו יצאתי מפרוודור המסחר האמריקני הובאתי
חדריו.

במשך חמש השנים שעשיתי בחברתו ובמחיצתו רכשתי
לעצמי ידיעות רבות לא רק בעסקי הנייר הישן, אלא גם
קניתי ידיעות בחמרים הדרושים לייצר נייר חדש, כמו
צלולוז, חימר וגבינין.

נעשיתי בקי במיונו של נייר ישן לסוגיו השונים ועל-
כולם הדרך הישרה המובילה לקבלת הסחורה מבית-

החרושת בכמות ובאיכות שהנייר החדש יהיה מוכן למקח-וממכר בשוק.

ידיעות אלו הביאוני בקשר עם בעלי בתי-חרושת המייצרים נייר חדש. הלכתי מחיל אל חיל.

בינתיים באו בשורות רעות מאחי ברוסיה הבלשביס-טיה המהפכה לא עלתה, כנראה יטה, ודרך התנועה המרכסיסטית היתה סוגה בקוצים ודרדרים. המלכלה ירדה פלאים ודרכי החיים אבלות. הרעב משתולל ועושה שמות בתושבים. בית אבי בכל רע. רודני רוסיה מוכרחים היו להקים מחדש את השיטה הקפיטליסטית והוכרו על "נאפ", כלומר: רשאי סוחר לשוב לעסקיו והאיכר למעדר כבימי קדם.

א ב ל א ב

אחי היו גרים באותם הימים במוסקבה. המהפכה עקרה אותם ממקום מגוריהם בחורכסטאן. מצבם הכלכלי היה בשפל המדרגה. עם הצהרת ה"נאפ", חשבו אחי להקים משרד למסחר פרי-זודר. באופן זה כסבורים היו, הם יוכלו לפרנס את עצמם בדחוק.

אך כיצד ייעשה הדבר ופרוטה אין בכיסם?
נימנו וגמרו לפנות אלי ולבקש ממני לעמוד להם בשעת דחוקם.

הסכום הדרוש להגשמת תכניתם הוא עשרת אלפים דולר. להשיג סכום זה היה אז למעלה מיכולתי. משכורתי היתה עדיין מצומצמת.

אזל-ידי לעמוד לעזרת אחי הנתונים במיצר הביאתני עד דכא. האווארד ראה שפני אינם כתמול שלשום ודרש ממני בכל תוקף לספר לו במה העניין. סיפרתי לו על

המצב הרע שאחי נתונים בו ועל צערי שאי אפשר לי לבוא לעזרתם ולהוציאם מן המיצר. לאחר ששפכתי לפני את מרי שיחי פנה אלי ידידי ג'ון האוזארד ואמר: "אל נא תפול ברוחך. החברה שלנו תעמוד לימינך ותתן לך את הכסף בהלחאה. בטוחני כי עסקך יצליח בידך ותפרע לנו את החוב. קח נא את ההלחאה ואמור לאחיך: "עלו והצליחו!"

לא עבר זמן רב וה"נאפ" בוטל. הכסף ששיגרתי לאחי במוסקבה ירד לטמיון ומצבם הכלכלי של אחי היה בכל רע.

עוד אני מיצר על מצבם הירוד של אחי במוסקבה, הגיעה אלי הידיעה על פטירת אבי מורי, זכרנו לברכה. לכי היה דהה שלא נסרדתי מאבי בטרם הלך לעולמו ולא הסתכלתי בזירפניו. חמדת ימי ילדותי ואושר ימי נעורי ניצבו נגד עיני. עלו בזכרוני השבתות הזימים הטובים שטיילנו בהם יחד מחוץ לעיר, לא כאב ובן התהלכנו, אלא כשני רעים אהובים. אבא היה מסוג האנשים השקטיים, שהיה עמל קשה לפרנס את ביתו. הוא היה ממעט בדיבור, אך חרוץ במסחרו ומעורב עם הבריות. האיכרים שהביאו דגנם ותירושם למחסן של אמי הזקנה התיחסו אליו בכבוד ואמנה. אבא היה גם חבר טוב לבניו ולבתו היחידה ואפשר היה להמתיק עמו סוד. לא הרגשתי מעולם שום חייץ ביני ובינו, לא היינו, כנהוג, אב ובן שני עולמות רחוקים זה מזה. שהותי בנכר, לא הרחיקתני ממנו. באנו בחליפת-מכתבים מתמדת ברוח של אהבה ורעות. עם הסתלקותו ירדה עלי היתמות הבהדירות.

אבי ציוני נלהב, כל עניין יהודי היה יקר ללבו. אהבת ישראל והתחיה הלאומית של עמנו היו מאור חייו. חשתי שנתהווה חלל ריק בעולמי. חבל על דאבדין ולא משתכחין!

אחי ברוסיה במיצר

1921 היתה שנה מרה לרוסיה הבולשביסטית. האיכר לא חרש את האדמה, הטבע מנע ממנה את המלקוש והארץ, כמובן, לא נתנה יכולה. לולא אמריקה הקאפיטאליסטית היו רבבות מאוכלוסיה של רוסיה נספים מרעב ומחלאים רעים, שהתפשטו ברוסיה בערים ובכפרים. שועת הרעבים ברוסיה הבולשביסטית עלתה באזני הובר. בהשתדלותו נתארגן באמריקה ועד העזרה לרעבים ברוסיה. ממשלת ארצות-הברית הכריזה, שחובה היא להושיט עזרה לרוסים הרעבים.

לנין ועדתו הפקידו בידה של כת ה"קויקרים", הדוגלת בטהרת המידות, בחיי פשטות וצנע ובאהבת האדם, את המשימה של מלבישי-ערומים של רוסיה. לנין בחר בה, מפני שהיא היתה הכת היחידה בארצות-הברית, שאין לה זיקה לפוליטיקה הבינ-לאומית.

אל כת זו, שמושבה הקבוע היה בעיר פילדלפיה, סניתי בבקשה להעביר על ידי הסוכן שלה במוסקבה אוכל וחברי לות בגדים לאחי המתגוררים במוסקבה. עם כניסתי למשרדו של הד"ר תומסון, ששימש אז יושב ראש ה"קויקרים", ראיתי לפני איש טוב ומיטיב המשתתף בצער זולתו. לאחר שהסברתי לו מטרת בואי אלי, אמר לי ה"קויקר": מרוצה אני לבוא לעזרת אחיך במוסקבה, אך הדבר יעלה בקושי. הרשיון, שקיבלנו מידי הסובייטים, אינו כולל עזרה ליחידים. המשימה שלנו היא עזרה כללית, אך לקבל רשיון מיוחד בשביל אחיך במוסקבה לא מלאכה קלה היא. אולם, אל דאגה, שלח לי את הרשימה של שמותיהם וכתובותיהם, ואני אשגר אותה למשרדנו במוסקבה. אולי יעלה הדבר בידי סוכננו לקבל

רשיון מיוחד לטובת אחיך. ביקורי אצל הד"ר תומסון
נשא פרי. הסוכן של הכת במוסקבה קיבל רשיון מיוחד
לטובת אחי.

ל י י ז ר א י צ' ה ל ו י ת

בעיר מולדתי היה מפורסם עודך-הדין, לייזר איצ'ה לויט.
איש המידות הטובות היה. מלומד ומעורב עם הבריות.
ביתו פתוח לנוער היהודי שבא לשתות מבאר חכמתו.
על שולחנו מונחים היו "המליץ" ר"הצפירה", העתונים
היומיים העבריים שהופיעו בגולה במאה שעברה. בהש-
תדלותו של לייזר איצ'ה לויט נוסד בעיר חוג עברי.

חביב ונחמד היה עלי רבי אליעזר יצחק לויט. בביתו
הייתי יוצא ונכנס והוא שנתן לחיי את הכיוון הלאומי
הציוני.

בימי הצנע ברוסיה הבולשבית. הגיע אלי מכתב קורע
לב מלייזר איצ'ה, בו הוא כותב לי שאחינו בני ישראל
סובלים חרסת רעב. היאוש שולט בלב כל יהודי. כצעיר
זקן. המצב של קרובי ומכרי בעירנו בכל רע.

במכתב הוא מזכירני את דברי אבי, זכרתי לברכה,
ימים אחדים לפני מותו למתפללי בית-הכנסת. כשבאו
הללו לדרוש בשלומי, כשהיה מוטל על ערש דווי: "אל
דאגה, אחי! בני שניאור זלמן המתגורר באמריקה
ושנשלח שם על-ידי ההשגחה העליונה להיות לנו למחיה,
בטוחני שהוא ימלא את שליחותו בלב שלם וביד רחבה".

את צו אבי לאוכלוסיה היהודית באמצ'י-סלב קיימתי.
שיגרתני, על-ידי הכת בפילדלפיה, חבילות בגדים ומזון
לפי כוחי ואפשרותי.

עת לעשות לביתי

לאחר חמש שנים שעשיתי בתברה האחים אטרברג, אמרתי: "עת לעשות לביתי", היינו, הגיעה השעה לסדר משרד משלי. קשה מאוד היה עלי להיפרד מרעי ומדריכי היקר ג'ון האווארד. אבל הוא עזדני, איחל לי הצלחה במעשי ידי וביקש ממני לא להסס ולבוא אליו כל פעם שתדרש לי עצתו. נפרדנו כשני רעים. בשעת הכושר פתחתי משרד לעסקי נייר ישן. ההתחלה היתה קשה. בין אנשי התעשייה, שאתם באתי במגע בעסקים שונים היו רק מעטים "שלא זכרו את יוסף וישכחהו".

לאחר שנה של לבטים התחלתי להצליח בעסקי ואף אלה ששכחוני ראו שיש בי אחיזה, חזרו בתשובה "ויזכרוני".

ערים באמריקה

בין ניו-יורק ושיקאגו

ההבדל בין שתי הערים הגדולות האלו ניכר לעין כל מסתכל שעיניו בראשו. תנאי האקלים, נופי הגנים והנהרות, יערות ושדות רחבי-ידיים, עשו את שיקאגו למרכז התעשיות והמסחר בארצות-הברית. שיקאגו שוכנת לחוף האגמים הגדולים. היא משמשת חוף מבטחים לאניות-משא ונוסעים, המגיעים אליה מכל המדינות השוכנות על חופי האגמים הגדולים האלה. מוקפת היא יערות, המספקים לה עצי-סיב לייצור נייר חדש. שדמותיה שאין גבול להן, מספקות מרעה לגידול בקר ובהמה לאין שיעור. בזכות כל הסגולות האלה נעשתה העיר שיקאגו למרכז המסחרי בין ניו-יורק המזרחית וסן-פרנציסקו השוכנת על חוף האוקיינוס השקט.

שונה לחלוטין היא ניו-יורק מאחותה הצעירה ממנה — שיקאגו. לניו-יורק נמל משוכלל על גדות נהר-הדסטן. מתוקן הוא ומצויד ככל הדרוש לעגינת אניות-סוחר, המגיעות אליה מכל רחבי תבל. היא תלפיות של כדור-הארץ כולו. בני עמים וגזעים שונים, לבנים ושחורים גרים בתוכה בערבוביה. היא הקלחת הרוחת של ארצות-הברית ואין דומה לה בשטחי המסחר והתעשיות. שדרר-תיה ורחובותיה קוסמים בהדר ובתפארת. הרכבת התחתית אצה-רצה ומתפתלת כנחש ומחברת את פרווריה. מגדליה גורדי שחקים, גישאים אל-על. לניו-יורק נהרים תיירים מכל חלקי-תבל, הבאים לחזות בחמדותיה ובפלאי-פלאיה. היא מביחה לכל סיפוקים בצרכי-הומר ובמשאלות הרוח. אילו עלה פיסר סטייביסן מקברו, היה עומד ומשתומם על המציאה שקנה מהאינדיאנים ב"מקח

השווה" של עשרים וארבעה דולרים. קולומבוס, אילו קם לתחייה היה גוהם למראה השינויים העצומים שחלו ביבשת, שגילה לפני קרוב לחמש מאות שנה...

היה זה ביום שישי בבוקר. הגעתי לשיקאגו בשעה מוקדמת, כשהעיר עודנה שקועה בתרדמה. אכלתי ארוחת-בקר במסעדה הלכתי למשרדו של ג'ק ספטשנר לשוחח אתו בדבר משלוח נייר ישן מניו-יורק לבתי-החרושת השייכים לחברה שלו. בגמר המשא ומתן הוסף תעתי לקבל הזמנה ממכרי החדש להיות אורח לשבת בבית הוריו. ההזמנה באה במפתיע, מפני שלא ידעתי, כי בחור זה היושב לפני, מבני בריתו של אברהם אבינו הוא. קיבלתי את ההזמנה בנפש חסצה.

באתי לבית ספטשנר לפני הדלקת נרות השבת. הבן הציגני לפני אביו ואמו. שניהם היו יהודים אדוקים וחורי-פניהם הביעו אדיבות ונדיבות. ביליתי את ליל השבת במחיצתה של המשפחה הנעימה הזאת וטעמתי טעם ימי השבתות בילדותי בצל קורתם של הורי ז"ל.

מפני השעה המאוחרת אי אפשר היה להשיג מונית בעזבי את בית ספטשנר, נאלץ הייתי ללכת ברגל אל מעוני. המדרכות היו מכוסות ערימות שלג. האקלים החרדפי הרוחות הצוננות שנשבו מאגם "מישיגאן" לא פגמו בשמחתי.

יעקב ספטשנר נולד ליהודים אדוקים בחוהה חקלאית השוכנת בערבות מדינת אילינוי. קיים היה מרחק רב בין החוהה ומרכזי החיים היהודיים. לטובת בנם הבכור יעקב, החליטו ההורים לעקוד את דירתם מן המושב היפריי לשיקאגו, עיר ואם בישראל... בשיקאגו השלים הנער החרץ את חוק-לימודיו בבית-ספר יסודי, נכנס לבית-ספר תיכוני וסיים אותו בהצטיינות. מסאת העוני בבית הוריו נאלץ הבחור לנטוש את ספסל הלימודים

ולשמש מזכיר בחברה פרטית של נייר ישן וחדש. נהוג היה בחברות כאלו באמריקה ללכת לבתי-ספר תיכתיים ולחפש בין התלמידים המסיימים מוכשרים לשירות בחברה. החברה מצאה את יעקב ספטשנר מוכשר למשרה. לא עברו חודשיים ונשיא החברה מינה אותו מנהל מחלקת הנייר הישן.

תקיף בדעתו ובעל כושר-מחשבה בלתי מצוי, הוא הצליח לקנות לב כל מי שבא עמו במגע. נהג בחבריר ידידיו בעין יפה וגמל עמהם טובה. צעיר מוכשר זה לא הסתפק בד' אמות של המסחר בלבד, אלא היה ער לכל המתרחש בין אחיו היהודים. הוא הלך בדרך הוריה, שכל עניין יהודי קרוב ללבם. כשעלה לגדולה היתה ידו פתוחה לעניים והירבה לעשות חסד לכל דורשיו.

אישים נמרצים כיעקב ספטשנר ממלאים לבנו גאווה ומסמלים את הכשרון האמריקני ואת המרץ היהודי כאחד. הם משמשים משל ודוגמה לכל בעל שאיפות לפעול ולהצליח. בכשרון המעשה שלהם הם עולים שלב אחרי שלב לשיא הסולם במלחמת הקיום. נתונה לכל אדם בארצות-הברית היכולת לשיגשוג ולהתקדמות אם יש לו כוח לעמוד בנסיונות. הכשרון כשהוא פורץ בכוח-איתנים עשוי לחולל נפלאות. כשלהבת בגחלת, כן כרוכים מרץ וכשרון זה בזה. בן-האיכרים הביא אתו מחוותו החקלאית סגולות-נפש ומאור-פנים. הוא למד מכל אדם וגמל טוב למיטיביו.

ידידותנו הלכה וגברה במרוצת הימים ולא פסקה עד היום. נעשיתי בן לווייתו של בחור זה גבה הקומה והעינים הכחולות, העמוקות. היינו ידידים לא רק בשדה המסחר, אלא גם חברים לדעה ולעצה. לא אגזים אם אומר, שהחיבה וההדדית היתה לשנינו לברכה.

משהתפתחה החברה הפרטית של ידידי הנאמן יעקב

ספטשנר, התפתח והתקדם גם העסק שלי. בבקורי הנדריים בשיקאגו הייתי יוצא תכנס בבית משפחת ספטשנר האצילה. כשבא הבן החרוץ לניו-יורק היה הוא מבאי-ביתי.

יעקב ספטשנר ידע להקשיב לדברי חבר ולהוקיר את עצתו. ידידי הנאור ידע שכדי להצליח בעולם המסחר חייב הוא להאיר פנים גם לאחרים שסייעו על ידו והעלהו למעמדו הגבוה. בסגולות אלה חונן ג'ק ספטשנר, הן עשו אותו לבר-מזל, ובכל אשר פנה השכיל הצליח. לסגולותיו המעולות בשדה המסחר התעשיות לא היה גבול. להן יצא מוניטין ברחבי-תבל. מדינת קולומביה אשר באמריקה הדרומית היתה זקוקה לבית-חרושת המייצר קופסות-קמט בשביל יבול הבננות. נציגי הכלכלה של המדינה באו בדברים עם החברה הפרטית שמנהלה הוא ספטשנר, להקים בארצם בית-חרושת לייצור קופסות לאריזת הבננות, שהן חלק נכבד מהיצוא של המדינה. המשרה לבצע את המשא-ומתן נמסרה לידי המנהל החרוץ של החברה האמריקנית ובהשתדלותו נתפתח העניין התקדם בהצלחה גמורה.

זה לא כבר העניקה ממשלת קולומביה פרס לספטשנר על ששיפר את המצב הכלכלי במדינתה. נשיא המדינה אירגן לכבוד היהודי מארצות-הברית חגיגת יובל בהשתתפות נציגי ממשלות אמריקה הדרומית ופקידי אמריקה הצפונית. נשיא המדינה הרים על נס כל אשר עשה יעקב ספטשנר בשביל מדינתו, שלפני כן היתה במצב פרימיטיבי מבחינה כלכלית. פרס זה שקיבל היהודי הצעיר מארצות-הברית, הוא רק פרט קטן ממה שמגיע לו בעד מפעליו הגדולים לטובת הכלל והפרט.

הנני נעשה אורח אמריקה

חברת בחיים

מן היום שדרכה רגלי על אדמת אמריקה הצפונית הצי-
קחני תשוקתי להיות לאזרח ארצות-הברית, שפתחו
שעריהן לאלפי-רבבות שנמלטו על נפשם מחמת מציקיהם
ובאו לחסות בצלן. המהגר צריך היה לרכוש לעצמו
ידיעת החוקים המשפטיים בארץ וכעבור חמש שנים
לבואו, חייב היה לעמוד בבחינה לפני שופט פדראלי
לשם קבלת תעודת אזרחות.

באוגוסט 1925 עמדתי במבחן הזה. קיבלתי את התעודה.
מרוב ששון ושמחה התהלכתי קוממיות מוכן לרקוד
"קוֹצ'וֹק" בראש חוצות.

לאחר קבלת התעודה האזרחית, פתחתי משרד משלי.
כעבור שנה בערך שיחקה לי השעה להיפגש עם נערה
טובת-טעם ונבונת-שכל. נפשי נקשרה בנפשה. באנו
בברית הנישואים. הוריה של בחירת לבי ממשפחה רמת
היחש, היו יהודים אדוקים, אך לא קנאים. גם כלתי
אשה יקרת-לב שצורתה מאירה. מפניה נשקף החן של
אמי זכרונה לברכה. מיום שהכרתיה הוקרתיה. היתה
מעורבת עם הבריות ומכובדת עליהם. האב אימצני לבן.
עולם חדש נפתח בפני, עולם של אהבה ורעות. הרגשתי
שאני עומד על מסתן חיים חדשים.

בדקתי בלב נבון ודעה צלולה את כל התלאות שמצאוני
בנדודי. תהיתי התפלאתי על עצמי כיצד יכולתי לעמוד
בכל המאבקים הקשים שעברו עלי מן היום שנפרדתי
מאבי ואחותי היחידה באמציסלב. אמרתי: אין זאת
אלא שיד ההשגחה העליונה הנחתני בדרכי.
האם, האב, הבנים והדודים כולם הראו לי פנים מסבי-

רות ואף אני התהלכתי עמם באחוזה ורעות. הדוד הבכור היה איש בעל הדרת-פנים. בבית-המרקחת שלו עבד מבוקר עד ערב. הדוד הצעיר אמיל אלטמן, היה רופא למחלות פנימיות. שמו הטוב הלך לפניו. הוא היה ראש לענייני הרפואה במחלקת החינוך העירוני. עם כניסתה של אמריקה למלחמת העולם הראשונה, התגייס הדוד לשירות הצבא כרופא. הגנרל ווד העלה אותו מסרון לאלוף-משנה. בגמר המלחמה, שב הדוד אמיל למקצועו כרופא ומסקח על ענייני הבריאות של ועד החינוך בעיר ניד-יודק. הוא היה אחד מן המארגנים של חברת שוחרי האוניברסיטה העברית בירושלים.

אבי הכלה היה בעל תעשיה לבגדי נשים. יהודי בכל הרמ"ח, מומחה במקצועו ועושה את מלאכתו באמונה.

בית-מגוריה של משפחת רעייתי עמד בשדירה וסט-אנד המפוראה. האח הבכור היה מסקח על בית-החרושת של אביו, בחור מהיר במלאכתו ומעורב עם הבריות. השני התכונן אז לקבל תואר דוקטור לרפואה. הצעיר משלושת הבנים היה בן מפונק לאביו ולאמו ועבד בבית מסחרו של אביו.

גולת העטרת של הבית היתה סבתא. עליה נאמר: אשת חיל מי ימצא... היתה צופיה הליכות ביתה בפיקחות ובמרץ. רעייתי, שהיתה דרה אתה בחדר אחד לפני הנישואים, היתה קשורה אליה בלב ונפש. על אם רעייתי יש לקרוא פסוקי משלי:

”עו והדר לבושה ותשחק ליום אחרון:

פיה פתחה בחכמה ותורת-חסד על-לשונה:

צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל”!!

מצאתי בחיי החדשים גמול ופיצוי לאביזיה הגדולה שסבלתי בנעורי עת אבי ואמי עזבוני.

הרגשתי שהמסחר בלבד לא יוכל לתת לי סיפוק וקורת-רוח. מפני שמעולם לא הייתי אדם השם את כל מעייניו בעושר. סבלות ישראל סבא מעבר לים נגעו אל לבי. גמרתי אומר להחיש עזרה לאחי בני ישראל בצר להם עד כמה שידי מגעת.

ע ל מ ו ת ל ב ן

האהבה והאושר שכנו במעוננו. יילד נולד לנרי, מעיין-אהבתנו ומקור-שמחתנו. שבענו נחת ממנו מלוא-חפניים. יחיאל אריה מחמד נפשונו ומאור-עינינו, הכניס לחיינו חדוה לאין קץ. בבוקר בלכתי לעבודתי הייתי מהרהר בו. בשבתי אל שולחן עבודתי שוייתי אותו נגדי, והגיתי אך בו כל היום.

לפני שנולד לא ידעתי מה היא אהבת אב לבנו. כש-הייתי שקוע בעסקי הציקתני התשוקה לחזות בפניו המאירות. חיכיתי בכליין-עיניים לשעה שאתפטר מעסקי ואלך הביחה להשתעשע עמו.

לא הספקתי לפתוח את דלת-מעוני הנה פצוטי מקדם את פני במבטו הנלבב. זרועותיו הקטנות פרושות אלי, שאקחנו ואחבקנו. תיכנתי תוכניות לחינוכו. רעייתי ואני חזינו אותו כמעין הגובע של אשרנו, ילד חמד לאביו ולאמו — תכד יקר לסבו ולסבתו. בחלומי ראיתיו גדול, אהוב ונחמד ודעת הבריות נוחה הימנו. עברו עשרים ואחד חודש. בננו היחיד היה מדבר בשלוש לשונות. מפי אומנתו למד לדבר גרמנית, מחברתו, שהתחנכה על ידי אומנת צרפתית, רכש מילמול צרפתי, ובבית קלט את הדיבור האנגלי.

אך הנה בא הקץ לאושרנו, כי כלתה עלינו הרעה.

עלה מות בחלוננו. יחיאל אריה הבן יקיר לנו, מאור-לבנו וזוהר-נשמתנו, נלקח לפתע פתאום מאתנו. הטרגדיה על מות לבן הלמתנו וירדה על ראשינו כפטיש הגורל הנורא. אימת הזוועה הממתנו, נאלמנו דום. אהה, ימי אושרנו גזו חיש. נמוגו חלומותינו, ועבים שחדים כיסו את אוסקי חיינו. האבידה הגדולה השאירה חלל ריק בקרבנו. רעייתי ואני התהלכנו קודרים כצללים.

לי היה הכוח להתאושש ראשון ואמרתי אל רעייתי: הבי נקבל את גורלנו באומץ ובגבורה. רגשי הצדקה ומצוות הכנסת אורחים הרי הם גנחים באוצר נשמת עמנו. ישנם ילדים מקופחים עברים בישראל ובתפוצות שלא שפר עליהם חלקם בחיים. הילדים המקופחים האלה צריכים עזרה. הבי וניחלץ לרווחתם ולישועתם. הורי הילדים האלה עובדים קשה כל היום ובנפשם יביאו לחמם. בחורף הילדים נתונים לסגעי הקור, ובקיץ כשל כוחם מהשרב. כדי להקים מצבת-נצח לזכרו היקר של בנו המנוח, עלינו להיות עוזרים לדלים ולמקופחי הגורל האלה ולהכניס לבתיהם קרני אור. רעייתי ענתה אחרי דברי אמן. הצטרפנו לוועד המארגן של מוסד לטיפול בילדים מקופחים, לתת להם את היכולת לבלות שלושה שבועות בקיץ תחת שמים בהירים וכחולים. לנשום את האוויר הצח המחזק את הגוף ואת הרוח גם יחד.

ארגנו מחנה-קיץ לילדים, בו הם מאושפזים חינם ומבלים במשחקים ובשעשועים שונים ובפעולות תרבות.

“אשר לדדי,

חי אתה, בני מחמדי

בצדור תחיים אתי;

מחשבות לבי תרה

עד אחרון ימי!

עם עסקני ציבור

לואי מרשל

עסקי הציבוריים הביאוני במגע עם אישים בעלי שיעור-קומה. אחד מאנשי-שם האלה היה עורך-הדין המפורסם לואי מרשל. אשר יצא לו מוניטין בחוגי המשפט בארצות-הברית וכעסקן מוטלא לטובת אחיו בני ישראל באשר הם שם. הזדמנתי אתו במשרדו המפואר, ומעשה שהיה כך היה:

מפני תנאים אקלימיים לא נוחים בשבילי בני-יורק רבתי, נעשיתי "קייטן" בשכונה מפוארה לא רחוקה ממקום מושבי בשם "סי-גייט" השוכנת על חוף מפרץ הים האטלנטי. מוקפת חומה היא השכונה ובשעריה ניצב שומר פרטי שהיה בודק ב"בדיקת חמץ" את כל מי שבא לשכונה לבקר אצל תושביה. שכונה זו נבנתה על-ידי אנשי-שררה שלא מבני-ברית, שביקשו לבנות לעצמם מושבה, ששעריה יהיו סגורים ומסוגרים בפני אנשים שאינם בני-מעמדם. בעיקר הגבילה "החברה הגבוהה" הזאת את הכניסה למושבה ליהודים. נשיא החברה שימש יושב-ראש "האוכלוסיה". בעלי הבתים "המיוחסים" שילמו מס לקופת החברה, ששמה "סי-גייט אסוסיאיישן". בשנת 1920, מפני סיבות כלכליות, התחילו קימעה קימעה הנוצרים לעזוב את השכונה והציעו את בתיהם למכירה. הבתים עברו לידי אחינו בני ישראל, שעד כה לא היתה להם דריסת רגל בשכונה.

לא ארך הזמן ומספר המתישבים היהודים בסי-גייט עלה לשמונים וחמישה אחת. חברי "האסוסיאיישן" היו רובם ככולם מן התושבים הראשונים, היינו, גויים שנשארו מעט מהרבה, בכל זאת המשיכו לקבל מס-פרטי

מהאוכלוסיה היהודית ללא נציגות מוצדקת. בניגוד לחוקה האמריקנית האומרת מפורש: "אין מסים ללא נציגות". המיעוט מאן למסור את הנהלת השכונה ליהודים, אף-על-פי שהללו היוו בה הרוב המכריע. מכיוון שהמיעוט לא רצה לוותר על שלטונו, חילק את איזור השחיה לשנים. את השטח הנאה כבשו לעצמם ואת השאר הניחו למתיישבים היהודים.

היהודים גמרו אומר לשים קץ לענין ביש זה. יום אחד עלינו אני ועורך-דין צעיר אצל מרשל, להיוד-עץ אתו בענין השערוריה הזאת, שהיתה לפי טעמה של רוסיה הצארית ונגד רוחה של אמריקה החפשית. נודע היה לואי מרשל ברתבי אמריקה, כחובב שפת-עבר ועסקן בצרכי אחיו באשר הם שם. בכניסתנו למשרדו המפואר ראינו לפנינו איש-מידות בעל צורה מאירה ואהוב הבריות, אחד מאנשי המעלה. עורך-הדין המפורסם קיבל אותנו במאור-פנים ושאלנו למגמת ביקר רגו אצלו. עניתי לו בנוסח מקראי: "באנו אליך, מר מרשל, כשליחי מצווה מהשכונה סי-גייט השרויה בשבי בידי עשיו. אתה הוא היחיד שתוכל לסתום פיותיהם ולהכניע את חורצי-הלשון המשפילים את כבוד אחינו בשכונה הנ"ל. האוכלוסיה היהודית עולה לשמותים וחמישה אחת. הגויים שנשארו מעט מהרבה דורשים בתוקף להיות מושלי השכונה וממשיכים לתבוע מס פרטי מהיהודים ללא נציגות מוצדקת. בניגוד לחוקה האמריקנית האומרת מפורש: "אין מסים ללא נציגות". המיעוט הנוצרי מסרב למסור את הנהלת החברה — "סי-גייט אסוסיאיישן" ליהודים, אף-על-פי שהללו מהורים בה את הרוב המכריע. את איזור השחיה הם חילקו לשנים. השטח המפואר כבשו לעצמם ואת השטח המכוער הותירו למתיישבים היהודים. שערוריה כזו שהיהודים שרויים בה לא היה

לה תקדים בתולדות ארצות-הברית, המבטיחות שוויון זכויות לכל נתיניהן. עיני אחיך, מר מרשל, נשואות אליך. חובתך היא להצילנו מידי עשיו כדי חכמתך. היה לנו סניגור לפני שופט-צדק ובזכותך יתקיים הכתוב: "כי לא יחרץ כלב לשונך", ולא יהיה כבוד ישראל הפקר בין הגויים.

לואי מרשל הקשיב לדברינו ברוב קשב ואמר: דבריכם, ידידי, נכונים. רואה אני את חובתי לקבל על עצמי את התפקיד של סניגור ולהביא את הנבלה לפני שופט-צדק, ואלוקי ישראל יעזורני להציל מידי עשיו את אחי היהודים המתגודרים בסי-גייט. לכו לשלום והיו בטוחים שאעשה מה שיש לאל ידי לעשות.

השמרעה, שלואי מרשל קיבל על עצמו את התפקיד של סניגור לטובת האוכלוסיה היהודית, עשתה לה כנפיים והגיעה עד אזני נשיא החברה "סי-גייט אטוסיאיישן", נודרוו הלז והתפטר מכהונתו והנהלת השכונה עבדה לידי ועד של יהודים. לשכונה היהודית היתה הרוחה. מאז נעשינו לידידים נאמנים וידי לא זזה מידו. הוא היה בן נאמן לעמו. ירבו כמותו בישראל ובתפוצות.

המשבר בארצות הברית

החלומות שוא ידברו

סדנא דארעא חד הוא. החלומות שוא ידברו. דברים כאלה עלו ברוחי כשחיפשתי דמיות בין המשבר הכלכלי באמריקה ובין עסקיו של מנחם מנדל בבורסה בעיר קיוב רבתי. עסקי שניהם כאילו כלו בעשן. "המנדלאים" בארצות-הברית כאחיהם ב"עולם הישן" חלמו להתעשר בן לילה ובנו מגדלים פורחים באוויר שחיש מהר התמור טטו ונפלו. הרווחים הקלים שקסמו לרבים מאורחי אמריקה, ירדו פלאים והמיליונרים בן לילה, עם שחר קמו ומצאו את עצמם שהגיעו עד ככר-לחם.

חמש שנים תמימות נמשך המשבר הכלכלי באמריקה העשירה, שהיתה קודם לכן המשביר לארצות קרובות ורחוקות מעבר לים; ירדה מאיגרא רמא של שיגשוג ואמידות לבירא עמיקתא של עוני ומחסור. האינספלציה, שתחילתה עם שלטונו של הנשיא קוליג', עברה בירושה ליורש כסאו — הרברט הובר, המיטה שואה על ארצות-הברית. המשבר בא לפתע דומה היה לרעידת-אדמה, שמוטטה את יסודות הכלכלה בתבל כולה. רעידה זו פגעה בשכבות עשירות, בינוניות ועניות של העם הורסה את מעמדם. אילי הון היו כלא היו. התשוקה להתעשר קל-מהרה טמנה רשת שבה נלכדו פשוטי עם כגון: המצחצח שמשות, החייט, הסנדלר, הסבל, הזבן, הרוכל ובכלל אנשים שהתעסקו במלאכות שאינן מכניסות ועבדו בזיעת אפיהם. כולם השקיעו את כל חסכונותיהם במניות שערכן ירד עד שאול תחיתות. כולם שגו בדמיונות כמנחם מנדל בשעתו. מיליונרים מתמול שלשום היו בן לילה לעניים רעבים ללחם. התמוטטות יסודית. הכל-

כלה הגיעה עד כדי כך שהרוב המכריע היה נאלץ למצוא את לחמם בעסק "הפורח" של מכירת תפוחים על כל צעד ושעל, בראש חוצות. תחת כל עמוד-פנס, עמדו ה"יורדים" בהמוניהם על-יד ארגזי התפוחים ומחכים בכליון עיניים לקונה מאכל התאווה שמחירו חמישה סנטיים...

כותב הטורים האלה נלכד אף הוא באותה מצודה, אבל הצליח להתחמק ממנה ולהתאושש על-ידי נס שנת-רחש. על נס זה שקרה לי אסיר תודה אני לסגן-הבאנק שלי, שהיה אחד מני אלף בין הבנקאים — שמרני היה בהשקפותיו הכלכליות.

כל פעם שבאתי במגע אתו, היה ממריצני לשים לב לכל המתרחש בעולם המסחר התעשייה. אדם זה, שהיה חכם ובעל נסיון, הסביר לי את מצב העניינים בעולם הכספים. הספסרות באמריקה פרשה את מצודתה על אירופה, אסיה ואפריקה. המצב הרע בבריטניה אילץ מדינה מעטירה זו להעלות את הריבית מ-5 אחוז ל-7 אחוז. המסקנה שהתחייבה מדבריו של ידידי הבנקאי וסטמן היתה: "זהירות מביאה לידי זריזות". הדברים שיצאו מלב חבר זה נכנסו אל לבי. החלטתי לא להת-מהמה. התקשרתי מיד עם סוכן המניות שלי וביקשתי למכור באותו היום את כל מניותי. הסוכן חשב אותי למשוגע, אך מילא את מצותי.

בינתיים החלו המשק והכלכלה בתבל לרדת פלאים והלכו מדחי אל דחי.

אנגליה שהיתה הראשונה שהרגישה את המלומה של הלחץ הכספי החלה להמטיר על הבורסה בני-יורק את האקציות בתברות אמריקניות שהיו ברשותה הציעה אותן למכירה הפסדית והפקיעה שערים. שאר הארצות יצאו בעקבותיה. "מכירת המניות" היתה לשיטטון ההורס את כל הנמצא בדרכו. קירות בתי הכספים נתערערו

וגודל המשקיעים נתן היה על כף המאזנים. נדמה היה שהדוד "שמואל" הפיקח ורב המרץ נהפך לשיה אבודה. התועה ללא דרך ובלי רועה. מה נאמנו דברי המשל העממי של המדבר על "צנון-בר שהיכה שרשיו בגן היר-קות וינק בלי הפוגה מלשד האדמה עד שייבש את הלחות ולא השאיר טיפה ממנה לשאר העצים הירקות אשר בגן, וסכנת כמישה נשקפה להם... המשבר באמריקה היכה שרשיו ב"גן-עדן" הכספים ומצץ אף הוא את הלחות מן הגוף הכלכלי של תבל כולה. סכנת כמישה נשקפה לבאנקים הבין-לאומיים. המנהיגים לא מצאו את ידיהם ואת רגליהם כיצד להיחלץ מן המיצר.

המשבר הגיע לשיאו בשנת 1933. הבורסה הבנקים נסגרו. בעלי הפיקדונות החלו להוציא את פיקדונותיהם ומנהלי הבנקים לא יכלו לפרוע את חובותיהם והיו מוכרחים לסגור את שעריהם.

המצב הכלכלי ההרוס נמשך שנים אחדות וגרם סבל איך-קץ לאזרחי אמריקה. עד הופעתו של הגואל בדמותו של פרנקלין דילאנו רוזוולט. הנשיא הפיקח ורב המרץ הצליח להפיח רוח אימוץ בלב אמריקה. אימרתו הייתה: "איך לנו לפחד מפני דבר אלא מפני הפחד בלבד". סיסמה זו הצמיחה חיים חדשים במדינה המיואשת.

תכניותיו ותקנותיו של רוזוולט הביאו עידוד ונחמה הזרימו גלי רעננות במסחר ובתעשיה באמריקה. בעלי הבנקים, אנשי המסחר והתעשיה לבשו עוז וביטחון ובכוחות משותפים הצליחו לשקם את הכלכלה.

ממשלת רוזוולט הקימה מפעלים להעסיק רבבות פוע-לים. המסחר התעשיה שוב פרחו ושגשגו.

ביסוד תכניתו של הנשיא רב המרץ היה שימור האוצרות הטבעיים של ארצות-הברית. הוא הכיר שבהם חייה ואורך ימיה של אמריקה. למשל: "עצי היער למי-

ניהם, כגון האורן, הברוש, השיטה וכדומה, הם עצים ראויים לתעשיית נייר חדש, לבנין בתים ורהיטים. אם כן חייבים אנו לנטוע תחת כל עץ שנגדע שתיל אחר במקומו. באופן זה אנו מבטיחים את קיומם של היערות ויתר האוצרות הטבעיים. תכנית גדולה זו של הנשיא רב היזמה התקינה את הרקע של שיגשוג לדרךנו ולדורות הבאים.

לא עברו אלא שנים מעטות והיינו עדי ראייה לקץ המשבר. הוא היה כלא היה. בשנת 1937 שיחקה לי השעה להשתתף בחנוכת בית-חרושת בסרנגנינה, פלורידה, לייצור נייר חדש משתילי הזיתים שניטעו בעקבות הוראתו של פ.ד.ר. לאדם העוסק במפעלי הנייר בקביעות. היה יום זה יום מאושר, והחגיגה היתה לחוריה לא נשכחת בשבילי.

בין המארחים שלי היה ידידי חביבי ג'ק ספטשנר, שעליו סיפרתי באריכות לעיל.

סידני הילמן

העיירה בית-לחם היתה בשבילי לא רק מפלט מ"קדחת-השחית" (היי-פיבר), אשר ממנה סובלים שישה מיליון מאזרחי ארצות-הברית, אלא היא גם משמשת לי עד היום השראה רוחנית. פה נקריתי עם אנשי שם יקר-לב, נפגשתי עם אנשי שאר-רוח והשתעשעתי בתברתם של רעים אהובים, מכרים טובים, אנשים כלבבי.

אחד האישים הדגולים שזכיתי להכיר ולעמוד במחיצתו בבית-לחם היה סידני הילמן. הוא עשה שם לעצמו כמנהיג איגוד פועלי ההלבשה וכאחד מחמשת יועציו הנאמנים של פ. ד. רוחלט. הילמן נתן ידו לנשיא לבצע את התכ-

נית — "המהלך החדש" (נידדיל), שחילץ את אמריקה מיוון המשבר אשר זיעזע את יסודות הכלכלה בארצות-הברית בסוף שנות העשרים ובראשית שנות השלושים. נתקלתי בסידני הילמן באקראי על מרפסת אחד המלונים. הוא עשה רושם רב עלי. מצאתיו קורא את הספר "מלחמה ושלום" לליב טולסטוי ברוסית. שפה שעל ברכיה גודלתי וחונכתי.

הצגתי את עצמי לסניו ואמרתי: "רואה אני בך, אישי הטוב, שלשון משותפת לנו וממקור תרבותי אחד חוצב-נר... בת-צחוק הופיעה על שפתיו ואף הוא נענה לי ברוסית. לא עברה שעה ארוכה ושיחתנו נתגלגלה כאילו היינו ידידים משכבר. מאז היו בינינו קשרי-רעות. קבענו עתים לשיחה בענייני ספרות ותרבות רוסית ויידית. מצאתי בהילמן חבר נלבב, ועל-כולם יהודי מאנשי שלומנו. הוא לא שכח את תלמודו שלמד בעיירה מולדתו זאגורי. בליטא (שנולד בה בשנת 1881) ובקובנה עיר ואם בישראל.

חיו של סידני הילמן היו קודש לשקידתו על הטבת מצבו של מעמד העובדים. מפעליו הטובים לטובת החברה לא פסקו עד יומו האחרון.

בשנת 1905 נספח הנער לתנועה הסוציאליסטית וגילה כושר ארגוני בלתי-רגיל. פעולת המחתרת שלו משכה אליו את עיני הרשות הצארית שחבשה אותו בבית הכלא. במאסר קרא ושנה הרבה במדעי החברה ונעשה בקי בכתבי סטיוארט מיל, אדם סמית, הרברט ספנסר, ליב טולסטוי וגראף קרופוטקין.

הנער הצליח לברוח מבית הכלא והיגר לאמריקה דרך לונדון. היה סועל בענף ההלבשה בשיקאגו. קיימים היו אז בארצות-הברית "בתי-יזע". בהם עבדו הסועלים חמש עשרה שעות ביום ויותר. השכר היה קטן מאד. החזק

הסוציאליסטי התחיל לפעמו. הוא אירגן שביתות בשי-קאגו, בניו-יורק, רוצ'סטר וסינסינטי. השביתות הממו-שכות גרמו נזקים לחרשתנים. הללו נאלצו להיטיב את תנאי העבודה בהתאם לדרישת העובדים ולתביעתו של סידני הילמן. בכוח מעשיו נקבעו רק ארבעים ושמונה שעות עבודה לשבוע.

הילמן התגלה כמנהיג בחסד עליון. הוא הצליח לאחד בני גזעים שונים באיגוד הפועלים ועורר ביניהם רצון לשיתוף-פעולה.

כדאי להביא עובדה דלקמן המעידה על רוחב דעתו, חבונתו וחושו הכלכלי הבריא. בימי המשבר בשנת 1929, מצא את עצמו חרשתן אחד במצב "פשיטת-רגל". עסקיו ירדו פלאים והנושים דחקוהו עד שאול-תחתיה. כדי להציל את פועליו מחרפת רעב העניק לו הילמן הלוואה מבנק הפועלים — "אמאלגאמייטד". ההלוואה שבאה בעיתה הצילה את עסקי החרשתן הזה והצילה מאות פועלים מאבטלה.

בידי הוזה עובדה המעידה כמאה עדים על אצילות רוחו של סידני הילמן. מעשה שהיה כך היה:

כידוע היה הילמן אחד מחמשת יועציו של הנשיא פ.ד.ר. בנסיעותי לווינגטון היה סידני מזמינני חמיד אל משרדו. יום אחד ביקרתיו ומצאתי לתמהוני שעל-יד משרדו הקצה חדר מיוחד לאמו. הבן הנאמן והנלבב הסביר לי, שנוכחותה של האם האהובה מעודדת אותו ומוסיפה לו כוח ועוז בפעולתו לטובת הכלל. כיבוד-אם זה ראוי הוא לציון מיוחד. הוא נהג כבוד בכל אדם, כקטן כגדול.

פעם ניתנה לי הזדמנות להופיע "כמלאך השלום" בסיכסוך שפרץ בין חרשתן אחד בקנטאקי לבין איגוד פועלי המחט. שסידני הילמן היה המתווך ביניהם והכריז

שביתה. בעל בית-החרושת שהיה חבר בחוג העברי בבית-לחם ניר-המפסיר התעקש. שבועיים שביתה גרמו הפסד של רבע מליין דולר לחרשתו. דיברתי עם העקשן נכונות. אמרתי לו: "רואה אני, ידידי, שלא שפר עליך המאבק עם איש ה"אמאלגאמייטד" והחלטת להמשיך בסכסוך המבזבז את ממתןך ללא תועלת. אפילו יהיה ביתך מלא זהב, שכר עקשנותך יוצא בהפסדו. יריבך שרוי כעת גם כן בבית-לחם. הוא ידידי הטוב, הנני מוכן להפגיש אתכם, אולי תוכלו ליישב את הסיכסוך ביניכם בדרך שלום וללא הפסד מרובה לשני הצדדים". שניהם נפגשו ובאו לעמק השווה.

סידני הילמן לא היה צייתי מעולם, אבל היה יהודי מסור לעמו ודורש טוב לו והרעיון של קיום האומה העסיקו תמיד.

בעמדו על פסגת הפוליטיקה באמריקה, לא שכח את ימי-נעוריו ולא סטה מהמפעל אליו היה קשור בעבותות-אהבה. בדברי ימינו יזכר ויפקד סידני הילמן כאיש רב-פעלים, ששקד על טובת הפועלים באמריקה ועל טובתה של ההסתדרות בישראל, שכל ימיו הצניע לכת עם אלהיו. יהי זכרו ברוך בפי עם ועדה.

"ש ל ח ל ח מ ך" ...

עברו ימים, חלפו שנים, ואני באמריקה אזרח ותושב. חנה ביום אחד נתכבדנו בהזמנה, רעייתי ואני, לנשף ספרותי-מחיקלי אצל חברה מועד "הדסה". עוד אנו יושבים ומחכים לפתיחת התכנית של הנשף חנה קצר חשמלי, החושך השתלט באולם. חשבנו שזהו מקרה שכיח בבתי ניר-יורק. לא ניהשתי שיד המארכת ויינשטיין

היתה בו, כי לאחר רגעים מספר בהידלק האור, הופתעתי לראות יושבת על ידי הרבנית כ"ץ מניר־זילאנד. הייתי משתאה לפגישה הנעימה.

בסיום הנשף נשארנו רעייתי, אני המארחת במחיצתה של הרבנית הנלבבת. על כוס תה ופרי מגדים סיפרה לנו האורחת החשובה על התלאות התאונות שמצאו אותה ואת משפחתה לאחר צאתי את אוקלאנד. אדיר חפצה היה ליתן לילדיה אפשרות להשלים חוק לימודיהם ושיוכלו להתיישב במדינת ישראל. מפני טעמים אלו נאלץ היה בעלה הרב ר' שלמה כ"ץ להתפטר מכסא הרבנות בניר־זילאנד המודחת ולצאת לאמריקה. בעלה לעת עתה מכהן כרב דמתא בעיר בירמינגהם במדינת אלאבמה היא עם ילדיה מתגוררת בניו־יורק. הרב אינו מוצא קורת רוח ברבנותו זו. אנשי הקהילה קשים התנאים גם הם אינם נוחים. הוא בודד במועדיו בעיר נידחת זו, ואין לו רע וחבר.

האזנתי לדברי ידידתנו הרבנית ואמרתי: עת לעשות ועת לשלם לאהובי ואיש חסדי, הרב ר' שלמה כ"ץ, טובה תחת טובה. עלי לבקש לו כסא רבנות בניו־יורק או בסביבתה. על־ידי כך תהא המשפחה כולה גרה בכפיפה אחת. יגעתי ומצאתי. שמעתי שכסא רבנות פנוי באחד מבתי־הכנסת אשר בניו־ראשל הסמוכה לניו־יורק. התקשרתי עם נשיא בית־הכנסת הנ"ל. ביקשתיו להציע את מועדותו של הרב כ"ץ ברבנות של בית־הכנסת. ר' שלמה נסע לניו־ראשל ונשא חן בעיני הנשיא והגבאים, ונתמנה כמנהיג רוחני של העדה.

עד כאן לא שפרה עליו נחלתו, כי הצלחת הרבנות באמריקה אחזה ותלויה ברבנית כשלהבת בגחלת. הרבנית כ"ץ לא חיבבה ביותר את מנת חלקה בין נשי בית־הכנסת. הדבק בינה ובין הנשים לא היה טוב. הסוף

היה שהרב ר' שלמה גאלץ להתפטר מכסא הרבנות
בנייראשיל.

הנה שיחקה לנו השעה; בנירזילאנד נתפנה כסא
הרבנות. ראשי הקהילה פנו אלי לברא בדברים עם
הרב כ"ץ לקבל עליו את המשרה הנ"ל. הוא הסכים וחזר
לשמש כרב הראשי של מדינת נירזילאנד. חבל על האי
גברא רבא ויקירא שלא האריך ימים. הוא נפטר אחרי
ששימש שנתיים ברבנות הראשית של נירזילאנד. גם
אשתו מתה זמן קצר אחרי פטירת בעלה.
הלכו לעולמן שתי נפשות אצילות-רוח, שנפשי היתה
קשורה בהן.

ידידים ורעים

ר' שמחה זאב זלצמן

בשנת 1930, בעונת הקיץ, נפגשתי לראשונה עם הצמד-חמד, ר' שמחה זאב זלצמן ורעייתו מלכה במלח המפואר "פייביון" השוכן לרגלי הצוק-ושינגטון, אשר במדינת ניר-המפסיר. מאז עד היום לא זזו ידינו מידם.

מצאתי בר' שמחה זאב זלצמן איש כלבבי. חבר וידיד נאמן שטוב ונעים במחיצתו, ושיחה עמו הוא תענוג. הכרתי בו אחד מבני אברהם אבינו: הוא חונן ונותן ביד נדיבה. מוכן ומזומן בכל עת לגמול טובה לנצרך. פייטן וקוק לעזרה, סופר המחפש אחיסמך להוצאת ספר, מצאו בו תומך וגואל.

סיירתי הרבה בעולם הגדול, נפגשתי עם אנשים אניני דעת ונדיבי לב, אך בכל זאת לא מצאתי אדם כמותו המוכן תמיד לגמול חסד ולקיים מה שנאמר: "וחי אחיך עמך". רעייתו מלכה, היא בת-לויה לבעלה בכל מעשיו הטובים, שרובם הם מתן בסתר.

הבה ואספר על מקרה אחד "טיפוסי" ממעשיהם הטובים של הזלצמנים. ימים רבים היה המשורר אהרון לוצקי, זכרונו לברכה, שרוי בדחקות. ספריו הבלתי מכודכים היו מתגלגלים במרתף ומונחים כאבן שאין לה הופכין, עד שבא זלצמן והוציאם מאפילת המרתף, להאיר בהם עיני הקורא.

מעשה שהיה כך היה:

ערב אחד יצאו הזלצמנים להסתכל להנאתם בסרט אידי. בזמן ההפסקה נפגש ר' שמחה זאב זלצמן באקראי במשורר, א. לוצקי. ר' שמחה זאב, שמשחר טל ילדותו חונן בזכרון בלתי-שכיה, ניגש אל המשורר ודיקלם לפניו

בעל-פה אחד משיריו בשלימותו. לוצקי עמד נפעם לשמע שירתו שנשתמרה בזכרונו של קורא מובהק. הקריין אף הוא נתמלא התפעלות ונתרגש כילד רך מן הפגישה הנעימה.

מערב נפלא הזה ואילך נעשו שניהם, הסוחר והמשורר, לידידים טובים. המשורר מצא בסוחר תומך וגואל ומבין לנפשו.

צודק היה "רב צעיר" באמרו:

"מעטים הם אנשים כולצמן ויקרי המציאות הם בער-למנר". ואמנם, אלה הם דברים שאין להם שיעור. צא ולמד, כמה הם העשירים בתבל היודעים נכונה כיצד לנהוג בחייהם ומה לעשות בהונם שבא לידם לא על-ידי פיקחותם ולא על-ידי מירצם. כספם יורד לטמיון. מבז-בזים הם אותו על דברי הבל ותענוגות-שוא. יש לאל ידם לעזור לזולת, אך נטולים הם כשרון ורצון...

בשמחה זאב זלצמן חברו יחד הסוחר המשכיל — יששכר חבולון גרים בכפיפה אחת. באי-ביתו הם אישים בני עליה ותלמידי חכמים, התופסים מקום נכבד בספרות ובתרבות העברית.

ר' חיים טשרנוביץ הידוע בשם רב צעיר, זכרונו לברכה, היה יוצא ונכנס בבית זלצמן. זלמן שניאור המשורר, מנחתו עזן, היה מסב תדיר אל שולחנם של מלכה ושמחה זאב זלצמן. עתים היה המשורר מבדח את המסובים בסיפוריו משמחי לב. ר' יעקב קלצקין, פאר ספרותנו, היה מבאי ביתם, ופרופ' מרדכי קאפלן המנהיג הידוע של תנועת ה"ריקונסטרוקשן", היה ידיד גאמן ונחשב כבן בית אצלם, ועוד.

עם קום מדינת ישראל, באה תקופת הצנע. תקופה סוערת וקודרת השתלטה על המדינה הצעירה, העתיקה. חבלי לידה וחבלי גאולה הביאו גם ימים קשים של

מחסור ועוני. קופתה של הממשלה היתה ריקה והכל-
 כלה הלאומית בכל רע, אך "לא אלמן ישראל" ! ידידה
 באמריקה ובשאר תפוצות הגלות עמדו לה בשעת דחקה.
 בין התורמים ביד רחבה באמריקה היה בית זלצמן.
 לא פעם נועדו במעונו משה שרת ז"ל עם מנהיגים
 שישבו על-המדוכה, כיצד להוציא את המולדת מן
 המיצר הכלכלי. גם להם היה ר' שמחה זאב ובני ביתו
 הרחח החיה.

בשנת 1959, היינו רעייתי ואני, עדי ראייה לחנוכה
 הבית לאקדמיה העברית בירושלים. באקדמיה הזאת
 מתכנסים חכמי הלשון וחוקריה. אכסניה זו של תורת
 "לשונר" נקראה על שמותיהם של שמחה זאב ומלכה
 זלצמן.

יעקב צוזמר רעי ומורי

זכיתי להכיר אדם ביקר זה באותה העיירה בית-לחם,
 אשר במדינת ג'דה-מסשיר המפוארה.
 זה רבות בשנים בכל עונת קיץ, אני נוסע לשם,
 על פי עצת הרוסא להחליף את האוויר של ניר-יורק
 החם והלח ולהימלט על נפשי מ"קדחת-השחת", אשר
 ממנה אני סובל כל הימים באמריקה.
 העיירה בית-לחם, בשל אקלימה הטוב, אחירה הצח
 והנעים, משמשת לי מקלט כמה חדשים בשנה. העונה
 מתחילה בחדש אוגוסט, ובשלהי דקייטא מתחסלת.
 בימי הקיץ המקום הומה ורועש מאחינו בני ישראל
 הבאים לשאוב מרפא והחלמה ממעייני עדניה.
 עם הופעתו של יעקב צוזמר, נעשתה העיירה למרכז
 עברי למסיבות עבריות. הכל מאורגן ומסודר בהשגחתו
 של עסקן עברי זה.

הציקתני התשוקה להיפגש עם איש יקר-נפש זה. בוקר אחד, טיילתי להנאתי במשעול צר המתפתל בבית-לחם של מדינת ניר-המפשייר. האוויר, הנושב מבין ניקרות-הצורים, צח ונעים, כולו רווי שירה. ציפצוף צפרים נשמע מבין העפאים. ההרים עומדים דום והיקום כולו עוטה חג וזהר. הלכתי לאיטי מסתכל בבריאה מתוך התפעלות. תהה על גפלאותיה וקסמיה. לא הרגשתי שעל האכסדרה מול מלון אחד עומד איש זקן עדין-נפש ופניו מפיקות חן יהודי. עוד אני בוחן בעיני את הקשיש, הופתעתי כשפנה אלי בשאלה: המדבר עברית, אדוני? כן, ענית, אני שומע עברית. הישיש ניגש אלי, תקע את ידו בלחיצת "שלום עליכם" חמה. זה היה ר' יעקב צומר.

מעניין לעניין נסבה שיחתנו על נושא קרוב ללב השנים — ספרות וסופרים עבריים. הוא סיפר לי שהוא אחד מחובבי שפת עבר ואחד מהצירים לקונגרס הציוני הראשון בבזל...

העברית החדשה רהוטה בסיו, שוטפת כנחל עדנים. ר' יעקב צומר הזמינני לעלות לחדר מלונו, הכניסני בסוד כתביו, שכונסו אחר כך בספרו: "בעקבי הדור". קראתי בעיון והתענגתי. אגב קריאה לא גרעתי עין ממארחי הנעלה. ראיתי לפני איש אנן הדעת ועדין הרגש, שהגיתו ישר, דבריו כנים ונאמנים ועל פניו נסוכים חיוך וחן של חמימות.

אמרתי בלבי: אין זאת, אלא שהגורל הפגישני עם איש זה, כדי שתינתן לי האפשרות לתהות על קנקנו ולהרחיב על ידו את ידיעותי בהספרות העברית, אשר עוד מילדותי חיבתיה הוקרתיה.

הכרתי בר' יעקב צומר איש כלבבי. במחיצתו הקי-שבתי לדברי חכמה וחדושי-לשון, שנתחדשו תמיד בבית

מדרשו. מצאתי בו איש נקי הדעת ובר-לבב, שאינו מפלה בין דל ושוע, קטן וגדול. כולם זכאים לפניו ומסביר פנים לכולם. בנשפים השונים שהזדמנתי עמו היה הישיש הצעיר שבחבורה. אהב לשעשע ולהשתעשע ולשמח אלהים ואנשים. היה שופע גיל על כל סביבתו כמעין המתגבר. הוא ידע שחבריו שמחו לקראתו, נתחממו ונתעלו בקרבתו.

צוומר לא רק חיבב סופרים והוקיר רבנו, אלא גם מוכן היה בכל עת להושיט יד עוזרת למחבר המבקש להוציא את ספרו לאור. יתר על כן, הוא גם היה שוקד על "תיקון הגוף" של הסופר. משפיע היה על מכריו האמידים לסייע למחבר ביד רחבה כפי הצורך. לא פעם ראיתיו יושב על "האבניים", כשהוא מחזק ידים רפות ומעחד נשברי-לב. הוא לא היה בודק בציציותיו של המתבר הנצרך. כל מי שמשך בעט סופר, מצא בו אחיעזר ואחיסמך.

זכורני בוקר אחד, שהבריאה כולה שפעה זיו ונהרה, הופיע צחמר במרפסת מלוני ופניו עצובות, שלא כדרכו וטבעו. שאלתי: "מה אתך, ידידי, מדוע ולמה פניך לא כתמול-שלוש?" פתח צחמר ואמר: "בשורה לא נעימה הגיעה לאזני הבוקר. אפרים דוידזן — סופר ישראלי שהוא נכד של רבי השו"ב בביסרביה, על ידיו יצקתי מים — נמצא עכשיו בני-יורק במצב חומרי רע. הוא בא לאמריקה להפיץ בה את ספרו: "שחוק-פינו". הספר מונח כאבן שאין לה הופכין ולמחבר בעיר זו הגדולה אין תומך ואין גואל... הבה נא, ידידי, היה נא לעזור למחבר בצר לו. תן לו אפשרות להפיץ את הספר, שהוא "אוצר להומור ולסאטירה בספרות העברית, מראי מקומות. הערות והארות והקדמה מאת המבקר דב סדן".

נענית לר' יעקב וכתתי את רגלי עמו על פתחי

ידידינו האמידים היושבים בבית-לחם, ניר-המפשיר. אותו יום שיגרנו לאפרים דוידזן המחאה על סך מסויים.

בסוף העונה של היי-פיבר, שבתי אני לניר-יורק ור' יעקב חזר לפילדלפיה. מאז לא הסרנו את חסותנו מעל בית אפרים דוידזן. מתוך שיתוף פעולה, ר' יעקב בסל-דלפיה ואני בניר-יורק, רכשנו את הסכום הדרוש והמחבר יצא את אמריקה בחזרה לישראל, נאזר אמונה וביטחון. יחסו של צומר לאפרים דוידזן היה דוגמה אחת מני רבות על נכונותו לעזור לאנשי הרוח בכל אתר ואתר.

אהבתו לספרות העברית לא ידעה גבול. ואמנם, צדק היה הסוטר דניאל פרסקי ז"ל, שהכתירהו בכתר: "עמוד הברזל של השפה העברית"!

כחיבתו לבריות כן היתה התלהבותו לטבע, הדומם והצומח גם יחד.

טיילנו והסתכלנו בנופים היפים של ניר-המפשיר. בהתפעלות-ילד הסתכל צומר ביקום הדרו.

"אשרינו וטוב חלקנו שזכינו להסתכל בעולמו היפה של הקדוש-ברוך-הוא, שנוצר לכבודו ולהנאתנו!"

"החינוך", אמר לי, ר' יעקב, הוא היסוד לקיומה ושיג-שוגה של מדינת ישראל. החינוך יישר את גבו של העם. עוד יהיה עמנו נר לגויים וילך מחיל אל חיל עד כי יגבר על כל אויביו.

מסתכל בהיר-עין היה הישיש הנחמד בתכונותיהם ובהליכותיהם של בני אדם חן אותם תמיד לכף זכות. על שכמותו מתאימים דברי יעקב פייכמן המשורר, ז"ל: "את כוחם של אלה אין מודדים. אותו אפשר רק לשער".

בית-לחם ניו-המפשייר

השם בית-לחם יקר לי מאוד. מימי ילדותי היה בנה הגדול נעים זמירות ישראל עמדה האש שלי. מעתהנו בדרך מלך ישראל. לכן כה כבשה את לבי עיירה בשם בית-לחם השוכנת לרגלי הצוקים הלבנים של מדינת ניר-המפשייר. סביבתה של בית-לחם פקחה את עיני להוד היקום הזדה, לפאר "הכרמל והלבנון". הייתי שיכור מהוד היערות והדממה הנואמת בחיק גבעותיה. בעיירה מפר ארת זו הפעימני רוח השיר ואמרתי אל לבי: הבה ואדבר גם אני שיר, את המית נפשי אשפוך בחרחים.

האוויר הצח נסך בי עדנים. בוקר בוקר היו עיני נשר אות אל רכסי ההרים, שהזדקרו עד לשחקים בזרועותיהם הפרשות כלפי מעלה.

בראשונה החילותי לדבר שיר ב"מאמע-לשון" ולאחר מכן עברתי לשפה העברית, אשר ממנה הייתי תלוש ארבעים שנה בערך. נסיוני הראשון היה לתרגם את השיר לקרילוב: "החרגול והגמלה" ושלחתיו לשלמה הלל'ס מיודעי בתל-אביב.

פגישתי עם שלמה הלל'ס לפני שובו לארץ-ישראל, נתקיימה בבית הספר הגבוה לבית המדרש למורים "הרצ-ליה" במאנהטן, על גדות ההדסן.

שיגרתו לו את שירי וביקשתי ממנו ליתן בהם עין מבקר. הנה הם אחדים ממכתביו מתל-אביב המשקפים את נפשו העדינה, את לבו הישר, ויחסו האדיב לידיד.

תל-אביב, כ"ד כסלו, ערב חנוכה, תשי"ב

ידיד יקר ומרומם מר שניאור זלמן אש.
בשלושה עשר לחדש שעבר, שלחתי לך מכתב בנוגע ל"חרגול והגמלה", שתרגמת בעקבות קרילוב ושירך המקורי

"מיאמי ביטש". הפעם אני עורך אליך שוב מכתב בגלל מקרה נעים שקרה בבית ביום החמשי שעבר בשעה 9 בערב, והו הדבר.

במדינתנו נפתחו, כמו שידוע לך בוודאי מהעיתונות, ארוכות השמים כמו בימי המבול; וזה כעשרה ימים, שהקב"ה משפיע עלינו רוב טובה שאין האדמה יכולה לקבלה, והיבשה לים נהפכה. צריפים, צריסונים ואהלים שבמעברות נשטפו ממקומם והם צפים על פני מי גאות כתבות נח יחד עם כל החפצים הדלים של אנשי "קברץ גליות" המסכנים. ושטפונות אלה מלווים בסערות סופה לקול תרועות רעמים ולהבות אש של ברקים וחזיזים. יושבים אנשים בבתים מחוסנים מקצף הטבע ואינם יודעים, אם מי מבול אלה ישטפו ויסחפו, הלילה, כל מה שזרעו ונטעו עובדי האדמה, או אלה יהיו גם גשמי ברכה ויביאו לנו בעתיד הקרוב יכול הרים ומישורים ומשמני הארץ. כל ה"פואזיה" הזאת אני רושם כהקדמה לעיקר הענין הבא הלאה. בערב וכשעה הנ"ל יושבים גם אני והגברת בחדר ורועדים. שומעים את קולות הטבע הזועף ורואים את דלישות החזיזים והברקים, החודרות גם דרך התריסים המוגפים, שאיש לא ירהיב לבוא אלינו בחשכה כזאת. הנה נפתחה הדלת והחדרה נכנסים שלשה גופים רועדים מקור, רטובים מהגשם ומרופשים ואחד מהם מחזיק בידו נר דולק. כעבור רגע הכרנו בהם את המשורר הפרופסור שמעון הלקין מהאוניברסיטה העברית, המשורר ראובן גרוסמאן ורעיתו. קריאות השתוממות התפרצו מפינו... מילא, לא אאריך בפרטי הבקור הפתאומי והמוזר בשעה כזו. הקיצור: האורחים הורידו את מעליהם ואת כובעיהם ה"מגושמים", ישבו ליד שולחננו. הגשתי לפניהם בקבוק קוניאק, שנמצא אז במקרה בביתי וכוסות כדי לחממם. הגברת נחפזה, ערכה את השולחן והוציאה מהגניזה שלה שיריים, שנשמרו אצלה עוד מכל טוב, שזיכה אותנו אותו הידיד הטוב והיקר ששמו סול אש שיחיה והכינה להם סרדינים, "לאטקס" וקפה רותח בחלב ועוד. והם שתו, אכלו והתחממו ורוחם שבה אליהם. בין השאר ספרתי להם שלולא העברי הטוב, ששמו סול אש, לא היה לנו במה לכבדם בזמן המצוקה והמשבר העוברים עלינו. מכיון שהזכרתי את השם אש, התעורר הלקין הצנוע והענו וסיפר על דבר חצי טונה ניר, שמר אש תרם לפי בקשתו אליו להוצאת כתבי המורה

אלטמאן צ"ה. ובכלל על נכונותו של מר אש לעזור לזקוק אפילו טרם שמבקשים ממנו. אז נסבה השיחה גם על הגיר, שקבלתי אני, תרומתם של הידידים מר זאלצמאן ומר אש, שבקרוב אנו אומרים להשתמש בו להדפסת כתבי-היד של הסופרים הביסרצבאים. מענין לענין נתגלגלה השיחה גם על המשורר אש. לא יכולתי עצור ברוחי והוצאתי משולחן הכתיבה את "החרגול והנמלה" ואת שיר התהלה למיאמי ביטש. קם הלקין על רגליו והתחיל קורא כמדקלם גם את המשל וגם את השיר בהברה ספרדית, בהטעמה ובנעימה. והמשורר גרוסמאן ורעיתו מקשיבים מתפלאים, שסוחר ידוע בנייריורק, המטופל ב"ה בעסקים מפנה את לבו גם לשירה עברית... עד כאן הרשיתי לי לכתוב לך. ואליך ?

זוכר אני מה שאומר בעל ה"ספרי" על התורה, "שאינ אומרין דברי שבח של אדם בפניו", משמע גם לא במכתב, שסונים אל אותו אדם, וע"כ אני מציג סוף פסוק.

אם לא קבלת עדיין את משלי קרילוב ששלחתי אליך על ידי מכיר שנסע לנייריורק באניה, בודאי תקבלנו עוד לפני שיגיע מכתבי זה אליך. לא חפצתי לשלחו בדואר, כי ידוע לי, שספרים הנשלחים ע"י הדואר מתקבלים כעבור חדשיים ויותר. ויש שהם אובדים בדרך.

מר הלקין אמר לי, שהוא גם כן מתכוון לכתוב אליך באיזה ענין. מסכן זה חלה לפני כחודש ונעשה לו נתוח. בעוד ימים אחדים הוא נכנס שוב לבית החולים בירושלים לשם נתוח שוב, נתוח קל. ישלח לו אלהים רפואה שלמה. הוא איש מצוין. חרץ מכשרונותיו הוא גם אדם יקר וחביב על כל מכיריו, ביחוד על הצעירים שומעי לקחו והם אהבים ומכבדים אותו. הגברת ביאליק בקרה אותנו בימים אלה ובקשה ממני לדרוש בשלומך הטוב, כשאכתוב אליך. מאליו מובן, שגם הגברת שלי ואני דורשים בשלומך ובשלום משפחתך ומאחלים לכם כל טוב.

בהוקרה רבה ובכבוד שלמה הלל'ס

היש לך עוד מן המקור והתרגום — שלח.
מה שלום ידידנו הטוב מר שמחה זאב זלצמן ?

תל-אביב, חמישי בטבת תשי"ב

ידידנו היקר והמכובד מר שניאור זלמן אש. נזמן האחרון הייתי ל"נודניק", המבלבל את ראשו של ידידנו הטוב, הוא מר אש. רק לפני כשנים עשר יום שלחתי לו מכתב ארוך, אולי יותר מדי, והגה יושב אני ועורך לו מכתב, שאולי לא ינעם לו ביותר. מה הביאני לידי כך? לבך הטוב וידך הפתוחה. לפני שלשה ימים קבלתי על ידי חברת... תעודות שי על סך 40 דולר בשם מר אש. אמנם, שי זה לא בא אלינו בפעם הראשונה, והמצרכים שקבלנו עמדו לנו תמיד בשעת דחוק. מהם נהנו גם עוד משפחות הזקוקות להם. והם הודו על ידי לשלחם. אך הפעם באו המצרכים בזמן קשה ביותר. הרי ידע לכם באמריקה על המשבר והמצוקה, העוברים על מדינתנו בגלל הבצורת של אשתקד המחסור במטבע קשה. נוסף לאלה גרמו גשמי זעף בזמן האחרון לקשיים. קראת אולי את סזמונו של ביאליק ע"ה ב"למנצח על המחולות" שפיוזם אל מללי וגללי. ואם לא קראת עדיין מובטחני שבקרוב תקראהו. הוא מתאונן:

לא בשר, לא דגה, לא חלה ולא לחם...

לא כתונת, לא נעל, לא בגד ומכסה וכו'...

אמנם בנוגע למצבנו יאמר, כי "מיטב השיר כוזבו". ביחוד גוזמא קתני בהתאוננו: לא אח ולא קרוב, "לא דוד ולא גואל"... האמת היא, כי האנשים לבושים ונעולים ואינם גועים, חלילה, ברעב. כי ישנם לשוב הרבה אחים וקרובים, דודים וגואלים וסתם יהודים באמריקה, השולחים הנה כל הזמן "סקריפטו לישראל" העולים השנה במחירים גבוהים ממש במחירי ה"שוק השחור" והם מקילים בהרבה את המשבר ואת המחסור. ואתה, ידידנו הטוב, הנך אחד מאלה האחים והקרובים. אתה ער ונענה עוד טרם שפונים אליך ואינך מחכה אפילו לתודה. כך הוא. אתה עושה, כפי שאומר לך לבך, ואנו עושים, מה ששורת הדין והנמוס אומרת לנו. אף על פי שאינך רוצה בזה: תודה רבה לך, ידידנו מר שניאור זלמן הטוב. ישלם לך אלוהים מאוצרו הטוב בעד מפעליך האנושיים... אנו מקוים שהשנה הבאה תיטיב בהרבה את המצב, והישוב יחלץ מהמצוקה. בהוקרה רבה ובכבוד ובדרישת שלום לך ולהגברת ולכל משפחתך בשם הגברת שלי ובשמי.

שלמה הלל'ס

תל־אביב, ט' סבת. תשי"א

לכבוד ידידי היקר והמכובד מר שניאור זלמן אש.

את מכתבך היקר והנעים קבלתי בזמנו. בלי שפת חנף אומר לך שסגנון מכתבך האחרון אלי הפליאני. יודע אני, כי עסוק אתה ומוטרד בעסקיך ואין שעתך פנויה לקריאה בספרים עבריים, המופיעים בזמננו. אך מחוכו ניכר, שגירסא דתקוּתא, שינקת בימי הילדות ובשנות הנעורים, גספגה לתוך גשמתך ומוחך, ובעת הצורך היא עולה לפניך, ואחה משתמש בשפתנו, אשר נכסף נכספת לה במכתביך. נעים היה לי גם כן לקרוא את חוות דעתך היפה על ידידנו היקר החשוב מר שמחה־זאב זלצמן, המתאימה לדעתי אני, כמו שעלה לי להכירו. והיה נועם אלוהינו עליך ועליו ועל כל העברים הטובים והמצוינים בכל מקום שהם נמצאים, אשר לבם חם וער ונשמתם עדינה.

המוכיר של הוועד להוצאת ספרי הודיעני, ששלח לך מכתב תודה וביקש ממני סליחה על אחור מכתבו אליך, שבא מחמת מחלתו בזמן האחרון. את שני ספרי הראשונים, שהופיעו בהוצאה החדשה קבלת כבר בלי ספק. שלחתי אותם באחריות עוד ביום 10/23. בעוד כשברעיים יצא הכרך השלישי: "ההכרמים" בהוצאה חדשה מתוקנת ואשלחוו מיד אליך ואחריי גם את שני הכרכים האחרונים שיופיעו בעוד חדשים מועטים. מסבת המלחמה הרעה בקוריאה נעכרה רוחו של הישוב שלנו. מצב החרום, שהכריז הנשיא טרומאן ברחבי אמריקה משפיע מאד על הלך הרוח של כל החוגים בישוב וכוכב שחור נתלה על שמינו. כלנו מתפללים, שאלוהים ישרה את השלום האמתי בעולם השליטים המלא תוך ומרמה. אז ישלוט השלום גם במדינת ישראל הצעירה ולכל העם היהודי עשיר הסבל והאסונות, כי אז נזכה לראות גם אותך בין הבאים לבקר את מדינתנו.

שלום רב לך ולמשפחתך ולכל הגלויים אליך

בתודה ובברכה

בידידות נאמנה שלמה הלל'ס

ט"ו סיון, תשי"א

לכבוד מר שניאור זלמן אש.

ידיד יקר ונדיב־לב!

מהשורות המעטות, שהוספתי למכתבה של הגברת ביאליק, ידוע לך כבר, שמכתבך מיום 5/31 בצרוף שני הפרקים מקרילוב ומביירון הגיעו לידי בזמנם. שני הפרקים הם בעיני כמעט יצירות מקוריות מפני, שאם התרגום איננו מלה במלה, כי אם "בעקבות", אז העבודה נותנת מקום למתרגם להוסיף וליצור גם מרוח דמיונו, לפי כשרונו הוא, מאז ש"העקבות" הם ברשותי עברתי עליהם כבר יותר מג' פעמים ונהגה מהם. עליך לדעת כי קרילוב והמשורר ביירון היו לי בשנות עלומי וגם עתה חביבים ויקרים, והרבה מיצירותיהם למדתי ושגנתי על פה. אך הפעם התענגתי לא רק על יצירותיהם של המשוררים הגאונים האלה לבדם, כי אם גם על עבודתך, שהיא מעשה אמן. כבר גליחי לפניך פעם את פליאתי ותמיהתי, שאתה מר אש היקר, שטרדות המסחר אוספות אותך, ודעתך על פי רוב אינה פנויה, אתה מוצא בכל זאת זמן לשבת על "האבנים" עם עט ביד ועוסק בדברי שיר ומליצה. איככה זה נשתמרה בך עשרות בשנים גירסא דינקותא חזיקה לדברי סיוט בעצם ימי סערת הזמן ותסבוכת המסחר, שהוא כלו פרוזה, שאינם זווג מן השמים, שאינם שרויים בצוותא חדא? ועוד: כיצד נחקקה בזכרוניך רוח השפה העברית הטהורה והנבונה, שמקורה המבורך הוא הוא התנ"כ שלנו והמשכה "אהבת ציון" ו"אשמת שומרון"? הלא אתה מודה, שהיית תלוש משפתנו הקדושה כמה וכמה עשרות שנים, ואף על פי כן לא פגו ריחה וטעמה הטוב גם ממכתביך, ולא עוד אלא נתעורר בך החשק להרחיב את ידיעורי ח"ך בה. זהו פרי החנוך העברי, שנתנו לנו הוריגו. עליו נאמר במשלי: "חנוך לנער על פי דרכו. גם כי יזקין, לא יסור ממנה". עם מכתבך ותרגומך אני נזכר לא פעם בהצעתך, שהצעת לי בניריורק להקדיש שעה או שעתיים בשבוע, להיות לך חבר בהשתלמות שפתנו העברית. לצערי הרב היה אז מצבי קשה. זמני היה מכור לסמינר "הרצליה" והישיבה דמלטברוש, ולא יכולתי להשתחרר מהם אף לשעה. ועל דא אני מצטער, אך מה תועלת בחרטה לאחר זמנה?

במכתבך אתה מבקש ממני לשפוט את עבודתך בימין צדק.

האמן לי, שגם שמאלי שוטטת אותך בצדק כמו ימיני — ואתה לך בכחך ובתשוקתך וקבע לך זמן לתורה ועשית חיל. ארשה לי להעיר לך כאן מספר הערות קלות. במשל "האלון והאגמון" אתה כותב: ואזרח נכבד לעבי היער. יותר נכון בעבי היער. צמרתו בשחקים — — — עד שחקים. במקום גדלן — גארם. עמוסה ענסי עלים — סבך עלים. למשעון ומשען. בשיר "שאל בגלבוץ": במקום תרפו — התמידו: אל תרפינה ידיכם — קדשו מלחמה וביד רמה וכר.

אגב, כאן יצאו אשתקד משלי קרילוב מתורגמים עברית ע"י סופר אחד מר רייכמאן, בהוצאה יסה. ואף על פי שמחירו גבוה, כמדומני שלש לירות, הוא נמכר כלו. עתה מכינים מהדורה חדשה. כשתצא מהדפוס אשלח לך אחד במתנה. זוכרני שלפני כמה עשרות שנים, הוציא אחד בשם זינגר את משלי קרילוב בעברית, אך תרגומו היה רע ולקוי בשגיאות רבות.

באחד ממכתבי בקשתי ממך להודיעני, מה שלום ידידנו היקר מר שמחה זאב זלצמן.

את הבול למשלוח הניר בשני אכס' קבלתי ואני מודה לך מאד, מאד בעד דאגתך וטרחתך. אני מקוה שבקרוב אקבלו. שלך בהוקרה רבה, בהערצה ובדרישת שלום מביתי לבייתך

שלמה הלליס

עוד על בית-לחם ניו-המפשייר

פרשת בית-לחם ראויה להיכתב. הישוב נוסד על-ידי כת הפוריטנים, שקראו אותו על שם בית-לחם אפרתה. הכת הפוריטנית שהיגרה מאנגליה, הפליגה בספינה "מייפל-אורי" ב-6 בספטמבר, שנת 1620, הגיעה ל"סלע-פלימות" מאסאצ'וסטס אותה שנה. היא ברוחה מפני מפני חמת

המציק — שתי הכנסיות של בריטניה — האנגליקנית והקתולית, שרדפו אותה, על שום שתבעה מהן יתר צניעות ופשטות במנהגי הדת ויחס מוסרי בין אדם לחברו. בבואה לאמריקה התיישבה בניר-אינגלנד והניחה את היסוד למדינות מיין, ניר-המפשיר, רוד-איילנד וקונטיקט.

הפוריטנים המכונים "מניחי היסוד" של המדינות הנ"ל מצאו במולדתם החדשה חופש הפולחן המצפון השקפן השקפן תיהם היו קרובות לאלו של היהדות. את המרשבות הכפרים, שנוסדו על ידיהם, קראו בשמות מן התנ"ך. אבות האומה הישראלית, שימשו להם משל דוגמה ביחסי-אנוש. המסורת העברית היתה נר לרגליהם, ונשיא האוניברסיטה "ייל", עזרא סטיילס, אף הגה את הרעיון לעשות את השפה העברית ללשון המדינה. הוא ביקש לכוון ישראל חדשה על אדמת אמריקה.

לא עברו ימים מרובים והאנטישמיות פשתה גם בקרב עדת הטהורים-הפוריטנים. הנרדפים נעשו לרודפי היהודים. הם שכחו לגמרי את מצבם המר באנגליה. בתיהם של הפוריטנים היו נעולים בפני היהודים.

העיירה בית-לחם במדינת ניר-המפשיר מוקפת יערות ותועפות צוקים, וטובלת בים של תכלת.

בבתי מלונותיה של העיירה לא ניתנה דריסת-רגל ליהודים. בשערי הכניסה לבית-לחם המושבות הסמוכות לה נתלו שלטים המכריזים: "השכונה שאתה עומד להיכנס בה, היא כולה נוצרית".

קרוב למלחמת העולם הראשונה ירד המצב הכלכלי של העדה הנוצרית בניר-המפשיר פלאים. נכדי הפוריטנים נחרשושו. כיוון שהיו מוכרחים למכור את מלוניהם, בתיהם וחוותיהם ושוב לא בדקו בציציותיהם של הקונים.

האמידים מבני ישראל החלו לקפוץ על ה"מציאות", שנודמנו להם בהיסח-הדעת, ומכיוון שנפתח להם פתח, דאגו לא רק לטובת עצמם, אלא גם פינו את הדרך לאחיהם העניים, הנגועים ב"קדחת-השחת".
הנוצרים לא יכלו להחזיק מעמד והתחילו לברוח בהמוניהם, עד שבית-לחם נתרסקה מהם בחדשי הקיץ.

**במחיצת
תלמידי חכמים
וסופרים**

פרופסור חיים טשרנוביץ

יום בהיר אחד בשנת 1923 נכנסתי למחלקת השפות השמיות של הספרייה העירונית בשדירה החמישית ורחוב מ"ב בניר-יורק, מצאתי את המפקח הד"ר יהושע בלוך, זכרונו לברכה, כשהוא שרוי במצב רוח מרומם. שאלתיה: "ר' יהושע, מה יום מיומיים; לשמחה מה זו עושה?" נענה לי במאור פנים ואמר: עונג מיוחד היה לי הבוקר. הרבאי סטיפן ווייז ופרופסור צבי (הארי) וולפסון כיב-דוני בהזמנה ללכת אתם יחד לקבל את פני החוקר הגדול ר' חיים טשרנוביץ. העומד להגיע היום לניר-יורק עם משפחתו. אושר גדול הוא לי להיות בן-לויה לשני אישים גדולים בקבלת פני אחד מגדולי דורנו ולומר לו "ברוך הבא"!

לאחר כמה ימים נתמזל מזלי ונקראתי לאסיפה שנת-קיימה בביתם של ר' שמחה זאב ומלכה זלצמן ורב צעיר היה גם כן בין הקרואים אליה.

המארחים נימנו בין חברי ועד הנאמנים של בית המדרש למורים "הרצליה", שבין תומכיו הייתי גם אני, עבדכם. המוסד הזה היה נתון אז במצוקה ומשפחת זלצמן קראה לאסיפה לטכס עצה כדי לחלצו מן המיצר. רב צעיר היה ראש המדברים באסיפה זו, ואלה היו דבריו בקירוב:

"חברים לדעה ולמעשה. ראיתי מעשה ונוכרתי בפיוט הידוע: "כל עיר ועיר על תילה בנויה ועיר אלוקים מושפלת עד שאול תחתיה".

הדברים הולמים גם את בית המדרש למורים "הרצליה" שלנו. הגג של הבניין תלוי כמעט על בלימה ואבן מקיר

תזעק לבדק הבית. המורים התלמידים יושבים בחדרים בלתי מוסקים, הרטיבות חודרת לעצמותיהם. ממש סכנה לבריאותם. יושבים הם במחלקותיהם עטופים מעילי-חורף. הכסף אזל ואין לאל ידו של הגזבר לסלק למורים את משכורתם. רבותי! בית-ספר זה היחיד במינו זקוק לעזרתכם, עזרה ביד רחבה ולב נדיב. מצוה גדולה לחלץ מוסד זה ממצוקתו הכספית, למצוא בשבילו בניין אחר מרווח ונוח, שתהא התורה נלמדת מתוך רחבות ולא חלילה מתוך דחוקות. מוטלת החובה על כולנו מהנשף הזה הלאה, להוציא את "הרצליה" מאפילה לאורה!

עצם הופעתו ניב שפתיו המלא חן של חכם זה עשו רושם רב על הנאספים. באותו מעמד נתארגן ועד של נדיבי-לב הממעטים בדיבור ומרבים במעש. לא עבר חודש מהועד הצליח לקנות בניין נאה על גדות נהר הדסוק שהוא כיום ביתו של בית-המדרש למורים "הרצליה".

מאז נעשיתי מקורבו של ד"ר חיים טשרנוביץ, המכונה רב צעיר. הוא היה מכבדני לפעמים בביקוריו אצלי, ואני הייתי מבאי ביתו.

לימים נתמנה רב צעיר פרופיסור לתלמוד והספרות הרבנית במכון לימודי היהדות שנוסד על ידי הד"ר סטיפן וייז, זכרוננו לברכה. ר' חיים טשרנוביץ הכניס במוסד הזה רוח חיים וממאורה של יהדות. הוא לא הסתפק בהוראה אלא היה שוקד על חיבוריו הגדולים, שיצאו לאחר מכן בספרים:

"תולדות ההלכה" ו"תולדות הפוסקים".

ר' חיים טשרנוביץ השתתף באופן פעיל בחיים הציבוריים והתרבותיים באמריקה. בסוף שנות השלושים הגשים רב צעיר את חלומו להקים את הירחוק "בצרוק" המוקדש לבעיות החיים, הספרות והמחקר העברי כדוגמת

"השלח" לסנים. הירחון הזה הופיע גם בשנים הנודעות למצוקה של מלחמת העולם השנייה.

לאחר בגידת יפאן שחיבלה בצי "ארצות-הברית" בפרל הארבור, נאלצה אמריקה להכריז מלחמה עליה.

המאמץ הזה דרש גיוס כוחותיהם של כל האזרחים באמריקה. הם נתבקשו, מטעם ממשלת ארצות-הברית לקום כאיש אחד לעזרת המאמץ המלחמתי הקשה.

עלי הוטל להיות פעיל בלקט הנייר הישן. ההתעסקות הזאת גזלה את כל הפנאי שלי וחיבתני להזניח עניינים רוחניים. כשנסתיימה המלחמה ויד אמריקה היתה על העליונה, זכרתי את חובתי לענייני תרבותנו.

כשעמד רב צעיר להוציא לאור את מחקריו החשובים בחקר המשפט העברי ונתארגן ועד לשם כך, נתתי את ידי למפעל חשוב זה. נבחרתי סגן נשיא הוועד להוצאת כל כתבי רב צעיר. והייתי מצוי במחיצתו של אדם דגול זה.

רב צעיר לא הניח ידו באותו זמן גם מן הירחון "בצרות", בו פירסם את מאמריו החריפים בשאלות הזמן ואת פרקי הזכרונות על תקופת אהדיסה וחכמיה שיצאו אחר כך לאור בספר "שערי ציון וחבלי גאולה". הוא ביטא במאמריו את רוח הציונות השלימה וגילה את מעשי הזדון והתעתועים של ממשלת המנדט בארץ-ישראל.

רב צעיר זכה לראות בחיים בהתגשמות משאת-נפשו — תקומתה של מדינת ישראל ואף הקדיש חוברת של "בצרות" לכבוד המאורע הגדול הזה בחיינו.

רעייתו של פרוס' טשרנוביץ הצטיינה אף היא בשכלה הטוב, בטוב טעמה ובהליכותיה הנעימות.

זכורני בוקר אביבי, כשישבנו רב צעיר ואני על ספסל המדרכה באטלאנטיק סיטי. שיחתנו נסבה על תולדותיו

של חכם זה. ביקשתיו לספר לי על המשרה הקשה שהטי-
לה עליו ממשלת הצאר — לבאר לתלמידיו סוגיות
התלמוד בשפה הרוסית.

"כן, כן, ידידי", נענה לי רב צעיר, "המשרה ששמו
על שכמי היתה באמת קשה ומסובכת, אך "דינא דמל-
כותא דינא" ואין מנוס מגזירת השלטון. מוטלת היתה עלי
החובה להוציא את גזירת מושל העיר אודיסה, טולמאט-
שוב, לפועל ממש: אחרת היו צפויים לי ולתלמידי כבלי
ברזל ועבודת סרך בסיביר!"

אגב אורחא, סיפרתי לרב צעיר, שבנדודי ביאסאן
נודמנתי עם טולמאטשוב הרשע. מצאתי עומד כעני בפתח
בתור שורות התמחוי, לקבל ספל מרק מידי יהודיה...
צורך היהודים הזה שנמלט על נפשו מהטרור הבולש-
ביסטי, היה עטוף סמרטוטים ומראהו היה רצוף ושובר.
הפליטים שגם הם ברחו על נפשם מהבולשביקים, הכי-
רוהו, ורצו לשסע את הרוצח לגזרים, אך השוטרים
היאסאניים הצילו אותו מידם.

כששמע רב צעיר את השם "טולמאטשוב" ומה שקרה
לו קרנו פניו ולחש: "כן יאבדו כל אויביך אלוקים".
ראיתי עצבות בעיניו, שאלתי: "רבי, רואה אני שזכר
הרשע הזה הסב לך עגמת נפש, אף גרם לך זעזוע,
מה טעמו של דבר"? השיב: "שם זה של הרשע שהציף
את חוצות אודיסה בדם אחינו בני ישראל, לא רק
העציבני, הוא הרגיזני עד היסוד. בזמן שהייתי הרב
דמתא וראש הישיבה באודיסה היה רשע זה שר העיר.
יהודי צעיר גלוח היה בעיניו כאחד מה"קראמאליה",
היינו, מהפסן, המורד במלכות הצאר. בימים ההם נתתי
ידי לראשי הקהל היהודי ונלחמתי להנהלת המשכילים,
כי ידעתי את כוונותיה של הממשלה הרשעה שצידדה
כביכול בהמונים הרחבים. פעם הבהילני הרשע טולמאט-

שוב לבוא אצלו והודיעני, כי צר המקום בעיר אודיסה לשנינו, היינו לו בתורת "גראדאנאטשלניק" (מושל העיר) ולי בתורת רב. לפיכך חייב אחד מאתנו לפנות את מקומו. היות ומקומו מבוסס יותר משלי, מחוייב אני לעזוב את אודיסה..."

היתה לי קורת-רוח מרובה מן הישיבה במחיצתו של רב צעיר האיש רם המעלה. רואה אני זאת לי זכות ואושר. התפעלתי מזקנותו הרעננה.

בבואו לביתנו, היה ר' חיים סוקד את ארון-ספרי. "בכל בית שספרים טובים מצויים בר" אמר רב צעיר, "שם אני מרגיש את עצמי כבן בית ממש". עתה טובבה שיחתנו על הספרות העברית החדשה והשינויים שחלו בה.

משתוקק הייתי לשמוע מרב צעיר חוות דעתו בפרשה זו. ר' חיים אמר: "חבל, ידידי, שספרותנו החדשה קיבלה את השפעתה מהספרות הרוסית והגרמנית, ולא מאנגליה ותרבותה. הספרות התרבות של רוסיה וגרמניה, יש בהן מן הרגשנות ועזוץ-הלב המרעישים יותר מדי. הנברוזה שולטת בהן בכל המובנים. לא כן הספרות של בריטניה, שיש בה הרבה מישוב הדעת, מהשכל הישר, מן המתינות ועל כולם תורת "הדיפלומטיה". אומתנו שהיתה עד הנה סזורה על שבעה ימים ולפני עינינו קמה לתחיה, זקוקה להשפעות תרבותה של אנגליה..."

בהזדמנות אחרת נחגלגל בינינו הדיבור על סמיכות הפרשיות בין השירה לנבואה. אמרתי לרב צעיר, שלפי דעתי יש משוררים גם בזמננו מבני העליה שחוננו ברוח חזון ונבואה, כגון לרמונטוב, פושקין, ביאליק ואחרון אחרון חביב עלי, יעקב כהן. הבאתי דוגמאות מהאריות בשדה השירה, אך רב צעיר חלק עלי ואמר: "חזון ונבואה הן דברים שבקדושה. רק חזוי מחזה עליהן היו נביאים

בחסד עליון". ורב צעיר הוסיף: "מיום שמתו חגי, זכריה ומלאכי, נסתלקה הנבואה, לא רק מישראל, אלא גם מאומות העולם. לכן כל הקורא את המשורר של זמננו, יהי הגדול שבמשוררים, בשם חזה או נביא, אינו אלא מזלזל ברוממותם של נביאי האמת!"

כשנודע לו שיליד העיר אמציסלב, פלך מההליב אני, אמר לי ר' חיים בחיך מאושר: "אם כן, ידידי, הרי מחותנים אנחנו. לא זה בלבד שבעיר זו יצקתי מים על ידי ר' הלל ומידיו קיבלתי סמיכה לרבנות, אלא גם כשהייתי כבר באודיסה שיחקה לי השעה להיפגש עם איש אחר מבני עירך — שמעון דובנוב, גדול ההיס-טוריונים שלנו!"

ורב צעיר הוסיף:

"כשנתמנתי לראש ישיבה באודיסה, דרשה הממשלה ממני תעודת בגרות של גימנסיה.

מכיון שבאודיסה שררה האנטישמיות בין הבוחרים הרוסים, לא היה קל ליהודי כמוני לעמוד בבחינות, יעץ לי ר' שמעון דובנוב ללכת לגימנסיה בעיר קטנה בפלך ביסרביה, שאחד ממוריה, סמיונוב שמו, היה לפנים תלמידו. ר' שמעון נתן לי מכתב המלצה אל סמיונוב וביקש ממנו להקל עלי את הבחינה. התפלאתי על היחס האדיב שהיה לי מצד מורה רוסי ששמו סמיונוב, שקרבני בשתי ידיים הוראה לי אותות חיבה מיוחדים.

בחזרתי לאודיסה גילה לי דובנוב מי הוא סמיונוב המורה. הוא היה לא אחר כי אם בנו של דודי ר' קלמן איזראליטן שהמיר את דתו והזניח את עמו."

"מסיפורי זה", אמר לי רב צעיר, "אתה רואה כבר עד כמה יקרה לי עיר מולדתך אמציסלב, שגידלה בנים מפורסמים, בני עליה כר' הלל, שהיה מפורסם כגדול בתורה וחשוב בעיני המלכות, כדובנוב, שהיה לא רק

חוקר היסטוריון, אלא גם בעל רגש ונפש פיוטית, שחי חיי עמו, חיי נדודים וגלות ומת עם עמו, מות קדושים!"

יום אחד נודע לי שהמלומד הגדול חולה. ביקרתי אצלו תכופות. את ביקורי האחרון לא אשכח. זה היה במוצאי שבת, שעות אחדות לפני מותו, עיניו היו עצומות, אבל רוחו היתה עוד ערה. הוא דיבר על מדינת ישראל ועל העתיד המזהיר הצפוי לה. "ארצנר", אמר, "תהא תלפיות לגוי כולר!"

"קנה לך חבר"

מאמר חז"ל זה אומר דרשני. לשון זו, "קנה לך חבר", מה משמעותו? האם חבר נקנה במחיר או בכסף? לא ולא, חבר הוא שאומר: "אני לרעי ורעי לי" ! לא תמצאהו בשווקים וברחובות. חבר עומד לתברו בשעת דחקו. ערכו לא יסולא בפז ומי ישוה לו? הוא איש כלבבך. אתו תוכל להמתיק סוד ולגלות לפניו צפונות לבך. והקשר בינך לבינו הוא קשר-של-קיימא, לא יינתק עולמית.

חבר כזה מצאתי בביתו של רב צעיר. לביתו של ר' חיים טשרנוביץ נהרו אישים שתפסו מקום של כבוד בהיכל התורה, החכמה והמדע. בין אלה הכרתי אדם אחד, יחיד ומיוחד, שעורר את תשומת-לבי ביותר, הוא הד"ר גרשון חורגין. נמשכתי אליו, כאילו הפרתיו משנים קדמוניות. התקשרתי אתו בקשרי ידידות נאמנה. עמדתו על סגולת רוחו וזן אישיותו. וכשהתקרבו נתגלה מורם מעם, זיוותו, צנוע וענוותן, שהמדרש והמעשה חברו בו יחד.

רב צעיר עמד אז להוציא חוברת מיוחדת של הירחון "בצרון" מוקדשת לחג העצמאות הראשון של מדינת ישראל. באותה מסיבה נתקיימה שיחת רעים. היתה שאלה:

"מה היא הסיסמה שצריכה להתנוסס על גבי חוברת ה"בצרון" העומדת לראות אור שתתאים לשגב החזיון שהתרחש לעינינו ובחינו?"

במסיבה נשמעו הצעות שונות, אך לא היתה אפילו אחת שהניחה את דעת העורך החשוב, רבנו ומורנו, ר' חיים טשרנוביץ ז"ל.

הד"ר גרשון חורגין ישב בקרן-זוהית ולא השתתף כמעט בדיונים.

רב צעיר השגיח בו והוא פנה אליו ואמר: "מבקש אני לשמוע מפיך את דעתך על הסיסמה המתאימה למאורע". נענה לו ד"ר גרשון חורגין ואמר: "דומה שהסיסמה הנאותה ביותר תהא זו: האגדה נעשתה למציאות".

האירו פני ר' חיים. הסיסמה מצאה חן גם בעיני כל הקוראים ונתקבלה מתוך מחיאות כפיים.

אמרתי בלבי: מי יתן ואכיר אדם חכם זה. לאחר המסיבה בקשתי מרב צעיר שיציגני לפניו.

מאז התחילה פרשת ידידותנו שהלכה ונתעצמה. בד"ר חורגין מצאתי את איש המופת, המורה להועיל והיועץ הטוב, טוב הלב ורחב-הדעה, כל דבר הקשה לי הנני מביא לפניו.

בימים והם השתמשתי בעיקר בעברית מקראית. בפגישותינו לאחר מכן פתח לפני גרשון חורגין את אוצרות הלשון העברית וספרותה. לא עבר זמן רב, ומכרי ומורי החדש נעשה לחבר כלבבי. גמרנו אומר להיפגש מדי שבוע בשבוע ולקבוע זמן לתורה, לעברית וספרותה.

ד"ר גרשון חורגין זכה לשני כתרים: לכתר תורה ולכתר חכמה. מנעוריו היה שוקד על אוצרות ספרותנו. בבית הרב ראובן יונה, מיצאי סהזסט אשר על יד פינסק ומתושבי ירושלים, שאב ידיעות עמוקות ורחבות בתורת היהדות. באותו זמן הירבה לקרוא בספרות העברית החדשה. כשרונותיו עמדו לו לרכוש גם השכלה כללית. את רובי תורותיו בגסית רכש בישיבת מאה שערים.

לאחר מכן החליט להרחיב את אסקי השתלמותו בהשכלה עברית וכללית. מוסד ההשכלה החשוב ביותר בימים ההם בירושלים היה בית-המדרש למורים, שהחוקר והעסקן מיקירי ירושלים, ר' דוד ילין, עמד בראשו. ד"ר חורגין נתקבל בו כתלמיד וסיימו בהצטיינות. כוח קליטתו היה רב וער היה גם לענייני החיים. העלם הצעיר השתתף בשנת תר"ף, כאשר פרצו פרעות בירושלים והערבים התקיפו את הישוב היהודי, באירגון ההגנה העברית בעיר הנצח השלום.

בשנת תרס"ג הגיע ד"ר חורגין הצעיר לחוסי אמריקה. כאן התמיד בלימודיו והתגדר בעיקר במקצוע הפילר-סופיה בבתי האולפנה העליונים של קולומביה וג'הן הופקינס בבולטימור. לאחר שרכש את הלשון האנגלית בבית-הספר של איראן, שם-דבר באיסט-סייד של הימים ההם. מטעם האוניברסיטה ג'הן הופקינס הוכתר בתואר ד"ר לפילוסופיה. אז התחילה גם עבודתו החינוכית הספרותית הפוריה והענפה. במאמריו, במסותיו ובמחבר-קריו שפירסם בכתבי עת רבים, בקבצים ובספרי יובל, קבע עתים לתורה ולשיחות בדברי חכמה וספרות.

כמורה מומחה ואומן פדגוג, הדריכני הד"ר חורגין בשבילי הלשון והספרות החדשה ברוב תבונה ודעת עד שעשאני בן בית בהיכלה של לשוננו וספרותנו. ואמנם

כך כתבתי לידידי המנוח, ר' יעקב צוזמר באחד ממכתבי הרבים ששיגרתי אליו: "ר' יעקב, אתה הכנסתני בפרווד-זורה של לשוננו החדישה וחברנו המשותף ד"ר גרשון חורגין הביאני בטרקלינה".

הנה עברו זה כמעט כעשרים שנה מאז פגישתנו הראשונה וידידותנו לא זו בלבד שלא נפגמה אף כחוט השערה, אלא, להיפך, היא הכתה שרשים עמוקים יותר בלבנו. כל המחיצות שבין מורה לתלמיד נפלו והרינו כתברים נאמנים שעניינים משותפים להם, ענייני רוח ותרבות המקרבים את לבותינו ויוצרים יחסי-גומלין של ידידות איתנה, שיש בה מסיפוק נפש ועונג רוחני על-אין הד"ר גרשון חורגין היה מקורב ביותר אל "רב צעיר". חיבתו של ר' חיים אליו היתה עמוקה. היו "חוברי-חבר" וחוננו בכשרון בלתי מצוי — הכשרת להבין איש ללב רעהו. רב צעיר הרגיש בידידות הזאת ההולכת ומתקשרת ביני לבין ד"ר גרשון חורגין. ערב אחד נתגלגלה השיחה ביני ובין ר' חיים על הידידות הזאת. בחיך קל על שפתיו אמר לי רב צעיר: "רואה אני, שמכל היוצאים ונכנסים בביתי הצלחת לבחור אחד ומיוחד. מובטחני שהזיווג יעלה יפה".

ספרו "זרמים בפילוסופיה החדשה" מעיד על סגולותיו המזהירות כהוגה דעות. אף הקורא שאינו מצוי ביותר אצל דברים שבהגות ישאב לרוויה ממעיין המתגבר. זכה העמיד תלמידים רבים המוקירים ומעריצים אותו. הרבה למדתי מתורתו שבעל-פה ותורתו שבכתב ואסיים ב"הנה כי כן יבורך גבר" — בחברים, מורים וידידים כר' גרשון חורגין, ירבו כמותו בישראל.

ה ש ו א ה

השואה ששטה באירוסה. זורעות אכזריות שלא היה להן תקדים בתולדות האנושות הביאו הכורת על אחינו בני ישראל דם עם עולם נשפך כמים.

יד הצורר היטלר, ימח שמו, היתה על העליונה. קולעים למטרה דברי משוררנו הדגול, ר' יעקב כהן זכרונו לברכה, שחזה מראש וניחש עתידות פליטת ישראל אשר במזרח אירוסה:

"כִּי הִסְכוּ הַשָּׁמַיִם עָלַי בְּרוֹז,־

אֲבֵנָה הָאֲדָמָה, הִיתָה פְּצוּרִים
וְכָל הַדְּרָכִים לְפָנַי נְדוּרִים
סִבְכִי תֵּיל דְּקִיר:
סְתוּם הָאֵרֶר!

לֹא לְנֶשֶׁם, לֹא לְפֶלֶט!"

לב העמים נהפך לאבן, לא חמלו על עמנו. היטלר פעל בריש גלי, קבל העולם כולו. וסטאלין הרשע והאכזר זמם בסתר. לא היו לישראל, מיום היותו לעם, שני אויבים בדם ונפש כאלה בתקופה אחת. אחי שאול-צדוק, שגר עם משפחתו במוסקבה, החליט לנסוע עם רעייתו בלומה ובתו היחידה מירה לקיסלו-בודסק. מטאטא השמד של היטלר הגיע גם לשערי קיסלובודסק העיר ושרפחה.

אחי שאול-צדוק הצליח להימלט עם משפחתו בחצי הלילה ומצא מחסה והצלה מידי הטמאים בסתר-יער.

שישה חודשים הסתתר שם עם רעייתו ובתו כשחייהם תלויים להם מנגד.

ניזונו מן העשב ופירות-בר המצויים ביערות קוקון. אחרי מפלתו של היטלר בערבות סטלינגרד, שב אחי עם משפחתו לקיסלובודסק.

זכורני, שבשובו העירה ערך אחי המנוח אלי מכתב ובו שפך לפני את צערו: "הנני אוד מוצל מאש הנמלט על נפשו, יוצא מהיער רצוף ושובור וכמעט שאני שואל את נפשי למות. הריני בא אליך, אחי, בלב מדוכא ומבקש ממך שלא תעזבונו בצר לנרי."

אחי היה זקוק לסמירטואה כפניצילין וכדומה. משלוח זה מאמריקה האריך את חייו והקל עליו במידת-מה את סבלו. כעבור כמה שנים נפטר שאול-צדוק אחי היקר. הלך לעולמו אחי אדם ביקר.

על ספסל הנאשמים ברציחת בחירי אומתנו יושבים עמים וארצות ובתוכם גם אמריקה הנשיא שלה רוח-בלט, אשר גם לבו היה לאבן. בזמן שהספינות של גולים יהודים נדדו במרחבי הימים, לא ריחם עליהם הליברל רחבלט. דברי ימי העולם יזכרו את חטאתו וידונו אותו לכף חובה. פרשה איומה זו לא תישכח מלב היהודים באשר הם שם.

בַּחֲבֵרֶת סוֹפְרֵי יִשְׂרָאֵל

פגישות עם המשורר יעקב כהן

בחיי כל אדם יש לצירופי-מקרים השפעה על הלך רוחו וכיוון מחשבתו.

כך קרה אתי כשנפגשתי עם המשורר העברי הדגול והנלבב, יעקב כהן זכרונו לברכה.

הכרתיו לראשונה פנים אל פנים כשבא לביקור לאמריקה בשנת 1949.

פגישה זאת נעשתה על-ידי ידידי היקר יצחק פינקל בנשף שנערך לכבוד המשורר.

על אף הגשם העז נהרו ל-ברוקלין ג'ואיש סנטר למעלה משש מאות איש.

בתום הנשף הציגני חברי יצחק פינקל לפני יעקב כהן. פניו של המשורר הפיקו חכמה ואצילות. הוא עשה עלי רושם בלי-מחזה.

ארבעים שנה תעיתי במדבר המסחר, אשר בו אין הקומץ משביע את האריי. תלוש הייתי כל אלה השנים מן השפה העברית, שאלהי יצאה נפשי ולבי בימי געורי ומכל לשון בחרתיה אף חמדתייה.

מזמן שהכרתי את יעקב כהן היתה עלי רוח אחרת והתחולל שינוי בחיי. חלשה הרדיפה אחרי "עגל הזהב". במקומה באה הנטיה לזכור נשכחות, לחדש עלומים ולאדם אלומים בגינת הביתן של החזון.

נכנסתי בשלום לפרדסי השירה של יעקב כהן. כל מה שהרביתי לשהות בהם הוספתי לקטף בשמים עם נרדים.

כשחזר המשורר לארץ ישראל, באנו בחליפת מכת-

בִּים וּמַעַת לַעַת גַּם כִּיבְדֵנִי מִכְרֵי הַחֹדֶשׁ בְּכַמָּה מִשׁוֹרֵר-
תִּדְמָאמְרֵי שְׁעֵדִין לֹא רָאוּ אוֹר.
יַעֲקֹב כֵּהֵן נִתְבָּרַךְ גַּם בְּכִשְׁרוֹן גְּדִיר — לַהֲיֹת יָדִיד
נֶאֱמַן. מִסְבְּעוֹ הָיָה אִישׁ אֲמוּנִים, בְּעַל דַּעַה רַחֲבָה
בַּהוּיּוֹת הָאָדָם וּבַהֲלִיכּוֹת עוֹלָם.
בְּמַכְתָּבֵי אֵלֵי הָיָה מְזוֹרְנֵי לְבָקֵר בָּאֶרֶץ. נַעֲנִיתִי לוֹ.
בְּאֵתִי בְּלוּיֹת רַעֲיִיתִי, לַחֲזוֹת בְּנוֹעַם הָאֶרֶץ וּלְבָקֵר
בְּהִיכַל שִׁירְתּוֹ שֶׁל "אַרְיָאֵל".

אֲגֵרוֹת יַעֲקֹב פֶּהֵן אֵלֵי

א

זְכוֹרֹן יַעֲקֹב, ט' אֱלוֹל תְּשִׁי"ג
20. 8. 53.

יְדִידֵי הַחֲבִיב הַרְשִׁיז,

אֵף הַשְּׁנָה אֲנִי שׁוֹלַח לְךָ בְּרַכְתִּי מִבֵּית הַסּוֹפְרִים אֲשֶׁר
בְּזְכוֹרֹן יַעֲקֹב, מִקּוֹם יִצְאָתִי עִם רַעֲיִיתִי לְנוֹשֵׁשׁ זִמְרָמָה. הַפַּעַם
הַחֲמִיר עֲלֵינוּ הַקִּיץ מֵאֵד, וְהַמְנוּחָה שְׁפָרָה אֲסוּא עֲלֵינוּ כְּפָלִים
פֹּה, בְּשֶׁקֶט הַנוֹף הַנְּחַמֵּד.

וַיֵּשׁ בִּידֵי לְבִשְׂרֶךָ: סִמּוֹךְ לִצְאָתִי לְכֹאֵן עֲשִׂיתִי חוּזָה —
בְּאֲמִצְעוֹת הַ"עוֹד" שֶׁלִּי — עִם "מִסְדָּה" בְּדַבָּר הַצֹּאֵת הַמְהַדוּרָה
הַשְּׁנִיָּה הַמּוֹרְחָבֶת שֶׁל כְּתָבִי, בַּת שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי הַכְּרִכִּים. הַנוֹסָפִים
הֵם, כְּפִי שֶׁכָּבַר כְּתָבְתִי לְךָ, אֶחָד שֶׁל שִׁירִים וְאֶחָד שֶׁל מַחֲזוֹת
חֲדָשִׁים. אַחֵר הַחֲגִים יוּחַל בְּעַבְדוּהָ וְהַכְּרִכִּים יִצְאוּ אֶחָד לַחֹדֶשׁ.
נִמְגַשְׁתִּי זֶה לֹא כִּבְר עִם פְּרוֹפ' פ. שְׁנִיאֹרְסוֹן, אֲשֶׁר שֶׁהָהָה
כִּמָּה חֲדָשִׁים בְּאֲמִרְיָקָה. פִּיּוּ מֵלֵא תֵּהֲלֶתְךָ. שְׁאַלְתִּיו עַל מִגְמַתְךָ
לְבוֹא וּלְרִאוֹת אֶת הָאֶרֶץ בְּקִרְוֹב, הוּא לֹא יָדַע מַעֲנָה. וְאַתָּה דַּע
לְךָ, יְדִידֵי הַיִּקָּר, כִּי הַפַּעַם לֹא אֲרַפֶּה מִמֶּךָ וְאַתָּה כֹּל כּוֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם אֲרַגִּיז עֲלֶיךָ וְהֵם לֹא יִתְּנוּ לְךָ מְנוּחָה וְבוֹא תְּבוֹא עִם
רַעֲיִתְךָ אֲלֵינוּ לְפָסַח הַבָּא וְרִאֵה תִּרְאוּ אֶת הָאֶרֶץ וְאַתָּה יְדִידֵיכֶם,
וְחֻזְקָה עַל אֲנָשִׁים סוֹבִירֵעִץ וְיִשְׂרֵי־לֵב כְּמוֹכֶם שֶׁלֹּא תִּתְחַרְטוּ.

וְתוֹרָה עַל הַגְּדוּלוֹת הַקְּטָנוֹת, וּמֵיטֵב כֹּל בְּרַכּוֹת לַשְּׁנָה הַחֲדָשָׁה
לְךָ וּלְרַעֲיִתְךָ וְלְכָל אֲשֶׁר אֵתְךָ, גַּם בְּשֵׁם רַעֲיִיתִי.

שְׁלַךְ בְּכָל לַב יַעֲקֹב כֵּהֵן

ב

תל־אביב, ד' טבת תשט"ו

29. 12. 54.

ידידי היקר הרש"ז,

את מכתבך הנחמד, הזרוע פרחי ידידות, קבלתי במועדו וכמו תמיד שובב את לבי העיף קצת. הנחתיו הצדה כדבר־חפץ בעל ערך מיוחד וחכיתי לידיעה מאת בת־גיסתי רות, שיצאה להלוות אל בעלה באמריקה ובפיה ברכה אליך ממני. באלה הימים חזרו השנים ושמחתי לשמוע מפיה טובות רבות עליך, אף־על־פי שהספיקה לראותך רק פעם אחת. איך תמה! אוסקר ויילד אומר: כדי לדעת טיבו וערכו של יין, איך לי צורך לשתות חבית שלמה — די לי בחצי כוסית.

ואני לא הספקתי למסור את ברכתיך לידידנו פרופס, שכן שב וסס לאמריקה, אמנם הפעם אך למספר שבועות וודאי כבר פקד אותך.

הימים אצלנו ימי גשמים עזים. סופות רעמים וברקים עם זרמי מים רבים הסורפים את האויר זה היום השלישי. קור וקדרות ושטפונות. יושב אני בבית עם הגזלח שלי, המכבידה על ראשי, והוגה בעגמה בגורלם של אדם ועולם, ובשעות כאלה מה טוב להעלות זכרו של ידיד נאמן ויקר־רוח כמוך. הגה כן תפשתי את עטי לערוך אליך את השורות האלה ולברך אותך על עצם היותך ועל כל החמודות והנעימות, אשר אתה מקריק עלי מרחוק. ולאות תודה אני מצרף לכאן אחד משירי האחרונים, בו אני מברך את העולם על אורו וצלו יחד. מקוה אני, כי תסכים עמי.

היה שלום, אתה ורעיתך העדינה, וברכה לשניכם גם מאת רעיתי החביבה,

שלך, בצפיה לבואכם יעקב כהן

תל־אביב, כ"ב שבט תשט"ו

15.2.55

ידידי הרש"ז החביב לי,

שמחתי לקבל ע"י ידידנו פרופס, שחזר בליל אמש, ברכת שלום ממך ויחד עם זה צערתני הידיעה בטויו, ששוב דחית את ביקורך בארצנו ואני כליכך צפיתי לך וקויתי, שיהיה לי העונג לראות אותך ואת רעיתך היקרה כאורחים לסדר של פסח אצלי.

טרופס מסר לי גם את סבת הדחיה והיא: החשש מפני האקלים החם פה, שאינו יפה, לדעת הרופא, לרעיתך אחרי ניתוח פלסטי שנעשה לה. אבל זהו חשש ריק! האקלים בימי האביב פה הוא נוח ונעים החום אינו רב כל עיקר. ולו לעצתי שמעת, הייתם מקדימים לבוא — ועוד השעות בידכם לעשות זאת — והייתם באים הנה בראשית מארס לחג ה"עדלידע", הוא חג הפורים הגדול, בחל-אביב ונשארים כאן עד לאחר חג העצמאות (ה' באייר — השנה: 27 באפריל) — שני מראות וחוויות כביריים, שרק כאן ובימים המסומנים למעלה אפשר לראותם ולחיותם ולקבל מהם הנאה, שיש בה יותר מאחד מששים שבנחמת ציון ובזיו הגאולה השלמה העתידה. עשה נא זאת, ידידי, ואל תוסף עוד להאריך נפשי. גם רעיתי עמי בצפיה זו. ושלום לכם משנינו

וברכת כל טוב

יעקב כהן

ג

חל-אביב, ה' דחווה"ס תשט"ו

12. 4. 55.

ידידי החביב הרש"ז,

מכתבינו האחרונים הצטלבו בדרך. אני כתבתי לך בערב פסח ושלשום קבלתי את מכתבך מן ה' 31 במארס. באותו מכתב הודעתך על נצחון אחד שלי והיום, בעודי נתון בהרגשת נצחון אחר, יש לי הצורך לחלק אתך, ידידי, ובלי דיחוי גם שמחה זו.

בקיצור: הבוקר, בעודי שוכב במטה, גמרתי מחזה חדש בשם "ושת"י", מחזה-שעשועים בשלוש מערכות, אף הוא בחרוזים — סוג חדש ביצירתי. היתה לי שמחת-יצירה מיוחדת בו, והיתה לי ההרגשה, כאילו אך תקעתי את המקדח בקרקע רוחי נגעתי בגיד מבורך ומעין חדש פרץ, מזהיר ומצלצל לעין השמש. ופלא: בעוד אשר רוב הדברים הגדולים שלי אני נושא בלבי ימים רבים עד שאני קרב אליהם, לא היתה כל הפסקה ושהיה בין נצנוץ רעיון הנושא ובין הגשמתו. בימי הפורים נולד בי וכעבור שבוע, אחרי כמה הכנות פנימיות וקביעת פרטים, נגשתי אל המלאכה הבוקר, ועדיין לא מלאו ארבעה שבועות, נשלמה.

זהו מחזה נורע לא מעט גם בצורתו וגם בתכנו ואיני יודע, איך יתקבל. כל דבר חדש ונורע דורש זמן לעיפולו. אבל אין אני דואג לכך. אף רגיל אני בזה. אין לי שום תיאוריות ואין אני בודק את עצמי לאור שום אסכולות. העיקר אצלי: היות נאמן לעצמי ולתת את עצמי במלוא יכולתי ובכל הצורות האופנים, שבת־שירי נתבעת להם מזמן לזמן וכובשת אותם בחשק רב ובשמחה. אף עתה היתה לי הנאה רבה ושמחה של נצחון חדש, עד שלעתים פרצתי בצחוק־גיל ורעייתי שאלה אותי: על מה אתה צוחק? את שמעוני וראי אראה בימים האלה ואמסור לו את ברכת השלום ממך. פִּיכֵמֶן יושב ברמת־גן ואני רואה אותו רק לעתים רחוקות...

שני המשוררים, שהיו קרובים לי ביותר, כבר אינם. לדאבוני הרב, בחיים. ושלום מבית לבית וברכת כל הצלחה.

שלך יעקב כהן

ד

תל־אביב, ד' ניסן תשס"ז

16. 3. 56.

ידידי הרש"ז החביב לי,

אין אני צריך לאמר לך, כמה אני מצטער, ששוב דחית את ביקורך בארצנו. אמנם כל מה שתאחר לבוא, תראה יותר, אבל מי יודע, מה ילד יום, וידידך אשר אהבת איננו מן הצעירים ביותר, כידוע לך, אף על פי שעוד, ברוך השם, השכינה נרחפת על ראשו ומרעיפה עליו זהרי חסדה. מה אומר לך, ידידי, אין אני חסר מכאובים ואסון אחד גדול הממני ודפאני עד עסר. אף על פי כן מברך אני כל רגע, שניתן לי לראות ולחוש את השמים הזופים ממעל לי ואת האדמה היקרה מתחת רגלי ואת כל הפלאים הגדולים הקטנים, מעשי אלהים ומעשי אדם, סביב לי, ועל הכל שאני בעצמי עוד יש בידי לתת מה לעולם, לרחוקים אולי יותר מאשר לקרובים לי בזמן, שרק מעט מאוד מהם רואים ושומעים אותי, ועוד פחות מהם תופסים ומבינים אותי. למדתי אפוא להעריך ולהוקיר את הידידות, ומאושר אני, שהקרה מזלי לפני אדם יקר־רוח כמוך, אשר אני מרגיש בו, כי לבו עם לבי והגות

רחמי הוּ נאמֵן לֵה בְּרַחוּ. הִיֵּה בְּרוּךְ אִסּוּא וּמְבוּרֵךְ, יְדִידֵי הַטּוֹב,
 וְלֶךְ הַצְּלַח בְּכָל דְּרִכֶּיךָ הַשְׁתַּדֵּל לְהַחִישׁ בְּרוּךְ אֵל הָאָרֶץ,
 אֲשֶׁר אַתָּה צִמָּא לְרֵאוֹתָהּ, וְאֵל יְדִידֶךָ, הַצִּמָּא לְרֵאוֹת אֹתָךְ.
 וּשְׁלוֹם שְׁלוֹם לֶךְ וּלְרַעִיתְךָ הָעֵדִינָה.

אִמֵּשׁ הָעֲלַתָּה כַּאֲן "הַבִּימָה" לְרֵאוֹנוּהָ אֵת "פְּאוּסֵט" לְגִטָּה
 בְּתַרְגוּמֵי. הִיתָה הַשְּׂרָאָה שֶׁל חַג וִירַת הַרוממות בְּקָהֶל.
 הַצְּלַחָה גְּדוּלָּה.

וּבְרַכְתָּ חַג שִׂמַח וְכָל טוֹב, גַּם מְרַעִיתִי

יַעֲקֹב כֹּהֵן

ה

תִּלְ-אֲבִיב, ד' סִינן חֲשֵׁט"ז

14. 5. 56.

יְדִידֵי הַרְשָׁז הַחֲבִיב לִי,

מַה שְׁלוֹמֶךָ וּשְׁלוֹם רַעִיתְךָ? זֶה כִּבְרָה שֶׁלֹּא קִבְּלָתִי מִסְפָּר
 שׁוֹרוֹת מִמֶּךָ. אִמְנֵם הִיתָה לִי מַעַק פְּרִיסַת־שְׁלוֹם מִכֶּם עָיִ
 מִר זִלְצִמֵן וְרַעִיתוֹ. הֵם בָּאוּ לְשִׁבּוּעִים וְנִשְׂאָרוּ שֶׁשֶׁה שְׁבוּעוֹת.
 חֶבֶל שֶׁלֹּא בָּאתֶם גַּם אִתְּם, וְעַד אִימָתִי תִדְחוּ אֵת בִּיקוּרְכֶם
 הַהֲשִׁנִּים עוֹבְרוֹת. וְכִשְׂאֲנִי נִזְכַּר, שֶׁבְּעוֹד שְׁבוּעוֹת אַחֲדִים
 תִּמְלַאנָה לִי עָה שְׁנִים, אֲנִי תִמְיָה עַל עֲצָמֵי וְקִשָּׁה לִי לְהֵאֱמִין
 בְּכֶךָ — הָאִין כַּאֲן טַעוֹת בַּחֲשִׁבוֹן?

וְדָאֵי כִּבְרָה וְגִיעַ לִידֶךָ הַכֶּרֶךְ הַיָּבֵב שֶׁל כְּתָבִי, כֶּרֶךְ הַשִּׁירִים
 הַחֲדָשִׁים, אִמְנֵם לֹא חֲדָשִׁים בְּשִׁבְלֶיךָ, שְׂרוּבֵם כִּבְרָה הִיוּ לְעִינֶיךָ,
 אִף עַל פִּי כֵן בְּסִידוּרֵם וּבְכִלְלוֹתֶם וְדָאֵי יַעֲרוּ שׁוֹב אֵת
 סְקֵרְנוֹתְךָ.

אִינִי זוֹכֵר, אִם כְּתָבִי לֶךְ, שֶׁבְּחוֹרְףֵךְ שֶׁעֲבַר חִיבְרָתִי מַחְזָה
 גְּדוּל בֵּן אַרְבַּע מַעֲרֻכוֹת בְּשֵׁם "מֵר זוֹטְרָא". אֲבָל זֶה וְדָאֵי
 יֵהִיֵּה חֲדָשׁ לֶךְ, שֶׁלִּפְנֵי יָמִים מִסְפָּר גַּמְרָתִי מַחְזָה לֹא-גְדוּל,
 בֵּן מַעֲרָכָה אַחַת, בְּשֵׁם "שִׁירַת הַפְּנֵרֶת" — שׁוֹב מַעֲשֵׂה גִעוּז,
 מִשְׁחָק פְּנַטְסֵטִי, עִם שִׁירִים וּמַחֲלוֹת. אֲבָל לִי הִיתָה הַפְּעֵם,
 בְּשַׁעַת כְּתִיבְתוֹ, הַנָּאָה יוֹצֵאת מִן הַרְגִיל. הִיתָה לִי כָל הַזְּמַן
 הַהַרְגֵּשָׁה, כִּאִילוֹ עוֹשֶׂה אֲנִי וּמַחְקִין עֲטָרָה שֶׁל זֶהָב מִשׁוֹבְצַת
 אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיוֹת. וְהָרִי זֶה דְּבַר שֶׁאִין מְגִלִים לְרַבִּים,
 אֲלֵא, אֲגַב שִׁיחָה, לִידִידֵי קְרוֹב לֵלֵב כְּמוֹךָ.

וּשְׁלוֹם לֶךְ וּבְרַכְתָּ כָּל טוֹב, לֶךְ וּלְרַעִיתְךָ הָעֵדִינָה, וּמְקוֹד
 נָא בְּדַבְרֶיךָ לְעַתִּים קְרוֹבוֹת יוֹתֵר אֵת הַנְּאֻמָּן לֶךְ תִּמִּיד
 יַעֲקֹב כֹּהֵן

ו

תל-אביב, ל' באב תשט"ז

7. 8. 56.

לידידי החביב הרש"ז שלום!

נעמו לי חרוזיך הלבביים ותודה רבה לך עליהם. הרחיק מעוף דמיוןך עד ליום א' תמוז תרמ"א ולהכרזה על יעודי — ונזכרתי מקרה בילדותי, שכמעט טבעתי באמבטיה, ולולא הרגיש אבי בכך מיד ומשני מן המים, מה היה סופו של היעוד?...

ואני — מה לי לעשות? גמרתי בינתיים עוד מחזה אחד בשלוש מערכות. יצר הדרמה תקף אותי בזמן האחרון והוא דחה כל פעולה אחרת, אפילו היא דחוקת, כמו כתיבת הזכרונות שלי והערות דיונים בעניני לשון, שהשעה דורשת אותם. אבל מקוה אני, שעד סוף השנה הבאה אשלים אי"ה את סדרת המחזות אשר בלבי ואתפנה לענינים אחרים. מה שנחוץ לכך הוא קודם כל חיים ובריאות.

בעוד מספר ימים אני יוצא עם רעיתי, כבשנים הקודמות, לשבועים של גושש לזכרון יעקב.

בברכת כל אושר לך ולרעיתך הכבודה

יעקב כהן

ז

תל-אביב, כ"א טבת תשי"ז

25. 12. 56.

ידידי הרש"ז היקר לי,

שוב עברו מכתבינו זה על פני זה בדרכם, וזהו סימן טוב, שכל אחד מאתנו כאלו הרגיש, שארכה ההפסקה רב מדי. ואני שמחתי לראות ממכתבך, כי רוחך הטובה מפעמת בך כמו תמיד ומעלה אתה זכרון ה"נס" שקרה לי במשות אותי אבי ז"ל מן האמבטיה — וכן מן השיר המצורף למכתב, כי הרהורי שחר פוקדים אותך בהרים ומעוררים להעלות צלילים אחדים.

ובין כך וכך ודאי קבלת גם את "שמים וארץ" שלי, שבא בשנתון "דבר". והוא מחזה לא-גדול, שכמדומה לי כבר כתבתי לך עליו בזמנו, אחד מארבעה פיוטים דרמטיים בני מערכה אחת, שאני כוללם בשם "בלב הקוסמוס". אלה יבואו בכרך י"ד

של כתבי. בשנה זו, מקוה אני, יצא כרך י"ג, אף הוא כולל כתבים דרמטיים חדשים...
מקוה אני, שהשלום והברכה אתך ועם ביתך, זו אשתך, ושעוד אזכה לראותכם פה באחד הימים.
שלך בכל לב יעקב כהן

ח

תל-אביב, כ"ה בכסלו תשי"ז
29. 11. 56.

לידידי הרש"ז היקר לי שלום!
זה זמן רב שלא שמעתי דבר ממך. ובימים האלה הודיעו בעתונים, שאבדו חבילות-דואר מאמריקה, וחושש אני, שהיה שם גם משהו מאתך ואני לא קבלתי.
איני זוכר, אם כתבתי לך, שבראשית שנה זו, בתשרי, כתבתי מחזה דמיוני במערכה אחת בשם "עם בני העלמות" וענינו: קבלת פנים שעורכים אחדים מבני האלמות, מן המפורסמים ביותר, לאיינשטיין בכראו לעולם האמת. עתה אני יכול להוסיף, שאתמול סיימתי מחזה גדול בחמש מערכות בשם "אוריאל דה קוססה". נראה לי, שעלה לא-רע כל עיקר. ועל כל הפעולה הגדולה של צה"ל שלנו ועל הנצחון הגדול שלו, וכן על הרשעים, המציקים לנו בעצרת אר"ם ומשתדלים לשים לאל את כל מאמצינו, אף מאיימים עלינו כל מיני איזמים, ודאי יודע אתה לא פחות ממנו. ושוב הגיעה שעת חידום לנו ואין יודע, מה ילד יום. אך ידינו נקיות ורצוננו דרוך. ובאומץ-רוח נקדם את פני הבאות.
ושלום וברכה רבה מבית לבית,
שלך באהבה יעקב כהן

ט

תל-אביב, כ"א אדר ב' תשי"ז
31.3.57

לידידי היקר הרש"ז שלום רב!
שמחתי על מכתבך הנוהר ידידות כמו תמיד, והצטערתי עם זה על שטרדות המסחר גחלות ממך בזמן האחרון, כדברך, הרבה מן הפנאי, שאתה זקוק לו וראוי לו.
אכן כל מקצוע והצרות המיוחדות לו, הגדולות והקטנות.

ומקצועו של הסופר ודאי שאינו יוצא מן הכלל. אבל יש עמו צרה אחת יחידה ומיוחדת במינה. שקשה לדעת, אם נמנית היא עם הקטנות או הגדולות, והיא צרת טעויות-הדפוס. שער בנפשך, שמוסיקאי, מלחין, שומע בשעת הקונצרט שלו, כיצד כליזמר פלוני מסלף צלילים שלו ודוקא במקום חשוב ביותר, או שצייר מרגיש פתאום, שבתמונה שלו, המר צבת בתערוכה, חלה יד זרה ושינתה קו זה או זה בה. כל זה אינו כלום כנגד טעויות-דפוס בספר, הנפוץ בטפסים רבים ומגיע לאלפי ידים במקומות רבים ושונים. גם למוסיקאי, גם לצייר ניתן לתקן את הדרוש תיקון על נקלה, לא כן המחבר, שהטעות קבועה ועומדת והתיקון משיג אותה בקושי ותכופות לא משיג אותה כלל.

אני אומר לך: יש וטעות-דפוס גורמת לי כאב-לב כזה, שימים איני יכול להבליג עליו. הגה אני פותח זה לא כבר כרך י"ב שלי ורואה בעמוד קמ"ח, שורה 3, במקום "ועיניך נבובות, ורואה הוא בן מדעס: "ועיניך נבוכות", כ' תחת ב', מה שהורס את כל השורה, כי מה רבות, שרואה הוא בן והתעממה למה? וכן מרגיש אני פתאום, בשעת קריאה לפני קהל, בעמ' קי"ב, שורה 7, שבמקום "החרות היא" מתלבט ביופיו "חוא", לא רק הוא אלא חוא, בח'. והלא אי-אפשר שלא אני ולא המגיה שבבית-הדפוס לא הרגשנו כשיבושים האלה. לא לחנם אומרים, שאיזה שד קטן או לץ מסתתר במכונת-הסידור, והוא עושה בלהטיו ומקלקל ואין תחבולה נגדו.

ועתה אבקשך, ידידי, תקן נא את השגיאות הנ"ל בטופס שבידך — יהי, לכל הפחות, הוא נקי מאלה.

דברך על המדיניות של ארצות הברית כלפי ישראל נכונים הם וגם תקותך, שנכדיהם של ושינגטון, דז'רסון ולינקולן לא ישסו מן האידיאלים של אבותיהם יש לה יסוד וכולנו שותפים לה. אבל זוהי רק תקווה, לא בטחון גמור. עדיין לא הגיעו העמים לאותה הרגשת היורש והצדק כלפי עמים אחרים אפילו במדה שזו ישנה בלב יחידים כלפי יחידים אחרים. ומי יודע, כמו שאות צריכות עוד לעבור עליהם, עד שיגיעו לכך. ושלום מבית לבית וברכת חג שמח,

שלך באהבה

יעקב כהן

י

תל-אביב, כ"ו סיון תשי"ז

25.6.57.

ידידי הרש"ז החביב,

זה הוא המכתב השלישי שאני כותב אליך, אחרי אשר על שנים מהם לא קבלתי תשובה. כבר התחלנו לדאוג לך, אני ורעייתי, לשלומך ולשלום הקרובים אליך. ובאמת, מה היא סיבת שתיקתך הממושכת?

אני שולח לך עם זה תדפיס של "שירת הכנרת", המחזה הדמיוני, עליך כתבתי לך לפני שנה. הוא בא ב"מאזנים" ואין אני בטוח, אם אתה רואה את הירחון הזה.

והימים חולפים והשנים חולפות, ואחד אחד הולכים הם, הקרובים ללב. זה לא כבר הלך דוד שמעוני, הנאמן ובר-הלבב, ולפני שברעות מספר — ש"א הורודצקי, הידיד מנוער, מימי ברן, האדם האציל ויפה-המדות, ואברהם אברונין, גדול המדקדקים העברים בזמננו, בקי בכל מקורות הספרות וכאורים ותומים בכל שאלה בלשון. אף הוא אדם יקר וחביב — כל אחד עולם שלם, היה ואיננו!

אך אין אני רוצה להשרות עליך תוגה. מה אומר לך, ידידי? כל מה שאני מוסיף ימים, כן מוסיפים ומתגברים רחמי על הבריות. כל איש ואסונו וצרותיו. ולמה גוסיף עוד להכביד זה על זה את החיים חנם?

היה שלום וברכה ואל נא תשהה יותר את תשובתך.

במיטב הברכות לך ולרעייתך גם מאת רעייתי,

שלך בכל לב יעקב כהן

יא

תל-אביב, ר"ח אב תשי"ז

29.7.57

ידידי יקירי הרש"ז,

הצטערתי מאד למקרא דבריך, שרעייתך העדינה אינה בקר-הבריאות השלם. החששות שלי ושל רעייתי התאמתו אפוא, ותקותנו עתה, כי לא יארך הזמן והיא תשוב לאיתנה.

ותודה רבה לך על "שיר הידידות", שפרסמת ב"בצרון". המלים מנצנצות, אך קורא אני בין השורות והוא רב מאשר בשורות עצמן.

ההרגשת בטעות־הדפוס המשונה אשר בשירי? "אדוני"
במקום "חזוני". ושאל אני: מה חשב המגיה כשקרא את
השורה, או לא חשב כלום?

ומה תאמר על המאמר של ש. ק. באותה חוברת? מתאמץ
הוא לדחקני לתוך קליפת אגוז, אותי ואת כל שירתי, וכשאינ
עולה בידו אלא להכניס במקצת את קצה זרת רגלי השמאלית,
הוא מבטל את כל השאר. רגע אחד רגזתי, אחרי כן חמלתי
עליו.

בינותים ודאי קבלת את חוברת "איתנים", בה השיבותי
על משאל אחד. מקוה אני, שהדברים יעניינו אותך. כן אני
שולח לך עם זה את "מנגינות עבריות" להיינה, שיצאו בתר־
גומי בהוצאת "דביר".

היה שלום והואילה נא למסור לרעיתך הכבודה את ברכר
תינו ואת איחולינו לה להחלמה מהירה ושלמה.

שלך באהבה

יעקב כהן

יב

תל־אביב, ב' אב תשי"ז

30. 7. 57.

ידידי יקירי,

אחרי שלחי את מכתבי אליך הגיעני מכתבך עם הבשורה
הטובה, שרעיתך, ברוך השם, בדרך להחלמה גמורה. אין
אני צריך לאמר, כמה שמחנו, אני ורעיתי, על הבשורה.
על אחת כמה וכמה נהנינו מדבריך, כמה שפר חלקך עם
האשה אשר הועיד לך מזלך, והרינו משיבים לך ברכה: כה
לאורך ימים באושר וגיל וחמדת חיים!

ועתה, בטוב לבי עלי מן הבשורה, הנני למסור לך על רגע
של קורת־רוח מיוחדת, שהיתה לי בהייתי מזמן עם רעיתי
לפני מספר שבועות לשולחן הגשיא שלנו. ודאי ידוע לך,
שהחרוז "בדם ואש יהודה נפלה ובדם ואש יהודה תקום"
התנוסס על דגל "השומר", שנוסד לפני חמשים שנה בארץ
והיה הגרעין הראשון־ראשון של מחשבת התגנה וההתקוממות
השחרור שלנו. והנה נודע לי עתה מפי הגשיא בך־צבי, שהוא
היה בין מיסדי "השומר" והוא הוא שהציע לקבוע אותה
אימרה כסיסמה על הדגל, בסיפוק־נפש ראיתי את הקו הנמשך

מִן הַרְגֵעַ הַזֶּה שֶׁל בְּחֵירַת הַסִּיסְמָה וְעַד פֶּסַח הַגִּשְׁיָא, וְהִיִּיתִי
מֵאוֹשֵׁר לְרֵאוֹת אֶת עֲצָמֵי בְּבִיחַ הַגִּשְׁיָא שֶׁלֵּנוּ אַחֲרֵי כָל הַגְּדוּלוֹת
וְהַנְּפִלְאוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ וּבָאוּ וְאִימְתוּ אֶת הַסִּיסְמָה הַזֶּה.

כָּל בְּרֻכּוֹת וְאִיחּוּלִים טוֹבִים לְךָ וְרַעֲיִתְךָ הָעֵדִינָה מֵאֵת
רַעֲיִתִּי וּמֵאֵת

יְדִידְךָ אֹהֲבְךָ יַעֲקֹב כֹּהֵן

יג

תְּלֵאֲבִיב, ג' כִּסְלוֹ תִשְׁי"ח

26. 11. 57.

יְדִידֵי יְקִירֵי הַרְש"ן.

מִמְסִיר אֶתְּךָ שְׂבָחִים עָלַי, עַד כִּי אֵין מַלִּים בְּפִי לְהוֹדוֹת
לְךָ עֲלֵיהֶם. שִׂמַּח אֲנִי עַל הַהֵד הַבָּא אֵלַי מִמְרַחֲקִים וּבִפְרָט
כִּשְׁהוּא בֹא מֵאֲדָם יְקַרְרוּחַ וְיִקְרִלֵב כְּמוֹךָ.

וְדָאֵי כִבְרַת מִסַּר יְדִידְנוּ מִרַ פְּרוּפֶס לְךָ וְלַרַעֲיִתְךָ אֶת בְּרֻכְתִּי
שְׁלוֹם וְאֵת מִשְׁאַלְתִּי, שֶׁתְּבוֹאוּ לִימֵי הָאֲבִיב הַבָּא, וְהַפַּעַם בְּלִי
תְּנָאֵי, לְרֵאוֹת אֶת הָאָרֶץ וְאֵת כָּל הַנַּעֲשֶׂה בָּהּ, כִּי עַד מִתִּי תִדְחוּ
מִכֶּם אֶת הַתַּעֲנוּג הַנְּפִלָא הַזֶּה, הַרִי עֵתָה הַזְּדַמְנוֹת מִיחֻדָּת
לְסַנִּיכֶם לְהַשְׁתַּתֵּף בְּחַג הָעֶשׂוֹר שֶׁל הַמְּדִינָה, אֲשֶׁר יִיעַרְךָ בְּכֹמָה
צוּרוֹת מְעַנִּינּוֹת מֵאֵד וְיִסְגִין אֶת שְׁפַעַת הַיִּשְׁגִּיָּה וְאוֹנָה וְיִכְלַחֲתָה
שֶׁל זֶה. תְּקוּתִי אִפְּוֹא חֻזְקָה עֵתָה, שֶׁהַפַּעַם תְּבוֹאוּ וְיִחַד נֹסֵב וְנִשְׁמַח
בְּסֹדֵר לַיִל הַפֶּסַח הַבָּא, אֲלִיוֹ אֲנִי וְרַעֲיִתִּי מְזַמְּיִנִים אֶתְּכֶם כִּבְרַת
עֲכָשׁוּ בְּכָל הַכְּבוֹד הָרְאוּי.

לֹא כִתְבַת לִי, אִם קִיבַלְתָּ אֶת תְּרַגּוּמִי לְ"מְנַגִּינוֹת עֲבָרִית"
שֶׁל הַיִּינָה וְאֵת מֵאֲמָרֵי "עַל לְשׁוֹן אַחֲרוֹן".

וְתוֹדָה עַל הַוִּיטְמִינִים (בְּהַלְצָה אֲנִי קוֹרָא לְאַלֶּה בְּעֲבָרִית
"מִינֵי חַיִּים") וּבְרֻכָּה רַבָּה לְךָ וְלַרַעֲיִתְךָ הָעֵדִינָה מֵאֵת שְׁנִינּוּ,
שֶׁלְךָ בְּאַהֲבָה יַעֲקֹב כֹּהֵן

יד

תְּלֵאֲבִיב, כ"ד חֶשׁוֹן תִּשְׁי"ט

7.11.58

יְדִידֵי יְקִירֵי הַרְש"ן.

אִם אֲנִי טוֹעֶה, כִּתְבַתִּי לְךָ בְּמִכְתָּבִי הָאַחֲרוֹן, שֶׁכִּנְרָאָה, גִּזְרָה
הִיא מִן הַשָּׁמַיִם, שֶׁלֹּא תְבוֹאוּ אֶרְצָה בְּמוֹעֵד שְׁקִינּוּ. עֵתָה אֲנִי
נוֹטֶה לְהֵאֱמִין, שֶׁאֲמַנֵּם יָד עֲלִיזוֹנָה הִיִּתָּה כֹּאֵן לְעַכְבֶּךָ אֶת בּוֹרְךָ.

כי איך הייתי יכול לקבל את פניכם ולהשתעשע בחברתכם ואני נסלתי למשכב ביום ב' של ראש השנה ואחר הוכרחתי להיכנס לבית-חולים לבדיקות, שם שכבתי שלושה שבועות, וכשובי הביתה, נוגעתי בנגע-צור קשה, שהחלישני ודיכאני עד נטילת כל שמחת-חיים ממני. עכשו, ברוך השם, נרפא הנגע ושב אני מעט מעט להיות כאחד האדם, אם גם עלי להקפיד מעתה על משטר מסוים.

בבית-החולים עברתי כמעט על כל התנ"ך, תרגמתי שיר לירי קטן צרפתי של ורלין, אף כתבתי כמה שורות תחת לחץ האוירה האופפת אותי. את השיר שלי נתתי אחר כך ל"הסופר הצעיר" הוא מצורף לכאן. מקוה אני, שידבר אל לבך.

תחת זה לא יכולתי לעשות כלום כשובי הביתה. כאילו הוצאתי כליל מן המסלול. עכשו אני הולך ומתאושש ושב ומתנער (מלשון "נעורים" כביכול) מיום ליום.

מי יתן ולא תדע מכאוב כל הימים, ידידי! לא טוב לחלות. שכבתי הפעם הראשונה בחיי בבית-חולים וראיתי מקרוב את הדוים ואת המדוים השונים. באמת, יש הרבה דברים בעולם, שהם מיותרים לגמרי.

היה שלום וברכה אתה וביתך, זו אשתך הכבודה, וכל אשר אתך.

ידידך אוהבך
יעקב כהן

טו

תל-אביב, י"ז תמוז תשי"ט

23.7.59

לידידי החביב הרש"ז ולרעיתו העדינה שלום!
מקוה אני, שדברי אלה כבר ימצאו אתכם בביתכם לאחר שנחתם מעמל הנסיעה ועיכלתם בשקט את שפע הרשמים הכבירים, אשר שטפוכם בארץ ובדרך אליה וממנה. אמנם לא הספקתם לראות הרבה בה, אך מה שקלטתי ודאי נשאר בלבכם כאוצר יקר, השמור בחיבה, ושב ומקרין אליכם מזיוו בכל שעת רצון. ותקותי חזקה, שקיים תקיימו חפצכם לשוב ולפקוד את הארץ ואת ידידיכם בה לעת האביב הבא.
אני — לא עלה בידי להיפטר ממה שרציתי. היה עלי קודם

כל לעבור שוב כל הבדיקות, ונכנסתי לאותו בית-חולים ששהיתי בו ראשונה, אך למחלקה אחרת, הנקראת "פנימיה". שכבתי בה שניס-עשר יום והרוסאים בדעה אחת: לא לעשות הניתוח. הם דיברו אלי ידידות ואמרו כך: ראה, מחלת הערמונית (הפרוסטטאה) היא בעצם מחלה קלה, אפשר להאריך בה ימים עד מאה שנים ומעלה. אלא מה? היא קשורה באי-נוחיות. כלום כדאי בגלל אי-נוחיות זו להעמיד את החיים בסכנה? אמנם לסי גילך השתמרת יפה למדי, אבל לכך אינו במלוא תקפו ועליך לנקוט יותר זהירות, יותר חסכון בכוחותיו ולא להביאו לידי נסיון.

בקיצור, נכנעתי. אין אני נוטה, כמובן, לסקן חיי ואפילו לקצה במידה יתרה את כושר פעולתי. עוד לא השלמתי מפעלי ועוד בלבי הרבה לעשות. ואני מיחל לחסדי שמים.

אבל השנה הזאת היתה שנה קשה לי. השכיבה בבית-החולים, הפגעים השונים והבטלה מאונס סגמו במרץ הרגיל שלי. עכשו בא הקיץ, המעיך עלי תמיד והפעם יותר מתמיד, ואני מתקשה לחזור לקצב המלא של עבודתי, וזה נוסף עלי עגמה, ועוכר רוחי. וזוכר אני בגעגועים את ידידי איש סודי אשר במר-
חקים — — —

גם רעיתי וכל בני המשפחה זוכרים בגעגועים את הימים היפים, אשר בילו בחברתכם והם מצרפים ברכתם אל ברכתי שלום לכם מקרב לב,

שלכם

יעקב כהן

ואני חברתי לכבודו:

שִׁיר יְדִידוֹת וְנֵעָם

לְסִיטָן אוֹהֵב-אוֹהֵב הָעָם!

בְּעִיר תֵּל-אָבִיב,
רַע נֶאֱמַן לִי - חֲבִיב,
נִסַּע נֶעֱמָן, מֶלֶךְ הַחֵן
רַבָּנִי, ר' יַעֲקֹב פֶּהֵן.
בְּגִיל הַשְּׂבָעִים וְחַמֵּשׁ,
עַט - שְׁלֵהֶבֶת אֵשׁ!
יְהִי רְצוֹן וְלֹא יִבָּשׁ,
עַד מֵאָה עֶשְׂרִים - שָׁשׁ!

בְּאֶלֶף תַּמַּח, תְּרַמ"א,
לִיל-חֹג שֵׁם בְּרָמָה!
בְּרוֹן יַחַד פּוֹכְבֵי אֵל,
זֶה אֵל זֶה יִמְלֵל:
"לְחַשׁ נֹעִים,

פְּלֵאֵי סְלָאִים;
רוֹחֵשׁ, לוֹחֵשׁ לִי, הַלִּיל!
מִתַּח-יָהּ, גְּדִירָה,
בְּרֻכָב שְׂטָאן הַבִּינָה
שְׁלַחַת לְמִקְדָּשׁ הַשְּׂרָה,
בְּלִיַּת זֵיז הַשְּׂכִינָה!"

חֵן בְּנֵעִים-שִׁיר,
הוֹסִיעַ, מַעַל, "הַצִּיר"!
בְּנֻבְכֵי נִשְׁמַחוּ הַצְּעִירָה,
פְּעֵמָה, עֲזָה פִּיִּם,
חֲמֻדָּה וְדוֹלָה לְעָם!

רְאוּהוּ, פֶּלֶא הַעֲלָם,
סָבַל אַחִיז בְּתֵלָם;
וַיְהִימָה פְּגוּר-פִּזוּ, הַפִּיטָן,
זְמֵר-עֲדָד, פִּנְחַל אֵיתָן!

תַּחַת דָּגַל - "אֵשׁ וְדָם".
הַחֲלֻקְטוּ הַמַּתְנַדְּכִים בְּעָם,
בְּלִהְבַת אֵשׁ הַנּוֹצָחוֹן,
בָּא הַדְּרוֹר לְהֵר-צִיּוֹן!
מִהַדְּהֵד שָׁם בְּהָרִים
קוֹל-בְּצַח "הַבְּרִיזִים",
הַשְּׂכוּרִים וְלֹא מִיָּן -
שָׂרִים נְבוֹאֹת עֲדָדִים!

חֹג, ר' יַעֲקֹב, הַצִּדִּיק,
עָלִי אֲדַמּוֹת, מוֹעֲדֵיךָ -
אַתָּה הַטַּח נְעוּרֵיךָ לְצִדִּיק!
זְמֵרַת חֲכַמְתְּךָ, הַעֲלִינָה,
עָלִי בְּמַתִּי הַתְּבַחָה, אוֹנָה
בְּנִתָּה בֵּיתָה, צְבִי-תַפְאֶרֶת
וְעַל רֵאשֵׁי יְדִידֵי, פֶּתֶר-עֲטָרָת!

טז

חל-אביב, מוצ"ש, אור לא' אלול תשי"ח

ידידי החביב,

מקוה אני, שלא בא כל שינוי בתכנית הנסיעה שלך. תיירים רבים, הרבה יותר מן הרגיל, באים ארצה בלי שום חשש. שקט גמור בארץ. השכנים הטובים שלנו תפוסים ושקועים במהומות הפנימיות שלהם ובסכסוכיהם בינם לבין עצמם. גם הצבאות הזרים, השוכנים עתה בתחומיהם, לא יתנום לעשות מעשי שטות. חגיגות שנת העשור שלנו עוברות כסדרן ומתוך רוממות רוח. חבל שלא היית נוכח בהן. אף לא בזמריה, הקרובה ללבך, והיא עלתה הפעם על הקודמות לה, ואף לא

בחידון התנ"כי, שודאי קראת עליו, הוא היה למאורע גדול לנו, שהעלה אדם צנוע ממספרים ועשהו ל"גבור היזם". בסוף שבוע זה אנו עוברים לדירה אחרת (רשום נא לך את הכתובת: רח' יעל 3, ואת הטלפון (הזמני): 20072), ובשבוע הבא אנו יוצאים, כרגיל, לנופש ב"בית דניאל" שבזכרון יעקב, אך הפעם רק לעשרה ימים ונשוב ב-7 בספטמבר, וב-9 בו מקוים אנו לקדם את סניך ואת פני רעיתך הכבודה בשעה מוצלחת, שבודאי תודיענו עליה. היו שניכם שלום וברכה מאת שנינו, המצפים לבואכם.

שלך באהבה יעקב כהן

י ע ק ב פ י כ מ ן

לאחר מלחמת העצמאות, גברה העליה לארץ. מכל הגלויות באו אחינו בני ישראל, מהם אודים מוצלים מאש מאירוסה המנואצת ומהם ממצור וממצוק, תנאי שיעבוד ושפלות שבארצות ערב. הם הגיעו דרך מחילות עפר, מחתרת ה"הגנה" ואניות ההעפלה עוד לפני יסוד מדינת ישראל, או על "כנפי נשרים" במטוסי "אל-על". במשך שנים אחדות גדלה האוכלוסיה במדינת ישראל במאות אלפים אזרחים מחוסרי-כל.

כל יהודי בארצות הברית, שלב נדיב היה לו וידו שתוחה, שלח חבילות לקרוביו בארץ, גם ללא שאלהו. ראיתי כבוד וחובה לעצמי לבוא לעזרת הסופרים בארץ ישראל. מעריך הייתי את הסופרים מעודי. לעולם לא אוכל לשלם את החוב שאני חייב ליוצרים העברים על כל הטוב שהעניקוני ואוצרות היופי שפתחו לפני.

שמחתי על כן כשניתנה לי בימי ה"צנע" ההזדמנות לשלם להם מעט מן המעט על כל הטוב שגמלוני. ראיתי זכות גדולה לעצמי לבוא בכתב עם סופרים הוגי דעות

כיעקב כהן, שלמה הלליס, דוד שמעוני, יעקב פּיכמן
 ואחרון אחרון חביב לר' אליעזר שטיינמן יבדל לחיים.
 יעקב פּיכמן לקח את לבי בשירתו הנעימה ובפרוזה
 שלו גם יחד. מה אהבתי לטייל בפרדסיו ולקטוף מפרי
 מגדיו. שיריו הענוגים זרועי שמש ושקויי טל המשובבים
 את הנפש לקחוני שבי. נהניתי גם ממסותיו הספרותיות
 על ריקמת עולמם של היוצרים. שמרתי על מכתביו של
 המשורר המבקר ואני מפרסמם כאן, כי הם מגלים כמה
 קורים באישיותו.

למר אש היקר!

קבלתי שוב את מתנת המזון, שהועלת לשלוח לי כמה
 פעמים. במחלתי יש בזה מן ההצלה ממש. ביחוד — משום
 שאפשר לי לבחור את המתאים לדיאטה שלי.
 עצם הדבר, שזכרת אותנו, סופרי ישראל, שאין להם פשוט
 אפשרות לספל בעסקי מזונות, יש בו כדי לרומם את הרוח.
 וברוך תהיה!

שלך בד"ש
 יעקב פּיכמן 7.9.51.

כתבתי עתה:

יעקב פּיכמן
 רמת-גן, רח' הארז

מר אש היקר!

אני מאשר בתודה מקרב לב את קבלת החבילות מלפניי הג
 הפסח ומא' באייר. היטבת עמי ביחוד במשלוח התפוחים,
 שהוא מצרך יקר-המציאות אצלנו, ושאני זקוק לו ביותר,
 במצב בריאותי.

יודע אני שאינך מצפה לדברי הודיה, אבל לבי רוחש לך
 כל טוב. היה לי ברוך, יקירי!

שלך בכל לב
 יעקב פּיכמן

נא לרשום לסניך את כתבתי החדשה:

יעקב פּיכמן
 רמת גן, תל-בנימין, רח' הארז 5.5.52.

מ ר אָש היקר,

מן הדברים שקבלתי ממך בימים האחרונים נתרשמתי מאד מן הבלדה על שאיל המלך, שעברתי עליו בקולמוס ביום שנתקבל. גם השיר "צורים לבנים", נוף נפלא, הקרוב ללבי ביותר, עשה עלי רושם מצוין. חבל, שלא תמיד אתה שומר על ההגברה החדשה, שהרי נתחנכת על ביאליק, שם הוא לא הסתגל לה, אעפ"י שהיה מעריך אותה כל כך. זאת היא הסבה, שאני מתקשה כ"כ בהגהת השירים שקיבלתי ממך. בכל זאת אני מקוה, שאביא את התיקונים לידי כך, שיתגלה בהם כל הטוב והנעלה שהשקצת בהם, כאדם מוכשר מלידה לשירה, שהאלהים התעוהו לארץ אחרת וגם שם עשה ועושה שליחות גדולה לספרותנו ולשירתנו.

עונג גדול אתה גורם לי במכתביך, השקויים אהבה וקרבת נפש. בימים האלה הוטב מצב בריאותי, — כמו תמיד בבוא הסתו הארצישראלי — ואני שמח לשלוח לך ולרעייתך היקרה את ברכתי הנאמנה.

שלך באהבה
יעקב פייכמן

י"ט כסלו תשס"ו

מ ר אָש היקר!

— בטרם אסנה לפרטים, בחרתי לי שעה טובה לקרא את שדיך קריאה תמה, כדי לתהות על קנקנך. זקוקים אנו לרוח הקודש לא רק כדי לשיר, כי אם גם כדי להקפיד לשיר מכוחה.

הנה שמח אני לכתוב לך, כי גם מתוך באורים המעטים עלה באזני קול דממה. ביחוד התרשמתי משיר "בגלברע" ומ"שירת רגלים" שריקן ורגש צמודים בהם יחד. גם תרגומיך ממשלי קרילוב הצליחו וגם בהם הרעיון לא פגע במובן הלידי, ורק במקומות בודדים אנסה להשלים ולשכלל את החרוזים שאינם עוד לסי רוח זמננו.

אני מקוה, כי אמצא לי שעה שרוחי צלולה ומיטיבה לתבחין, ואחזיר לך את השירים מתוקנים כפי שיעלה בידי. אעשה זאת בשמחה רבה.

הגנני בידידות

שלך
יעקב פייכמן

ד"ש לבבית לרעייתך החביבה.

כ' טבת תשס"ו

למר אש היקר !

ספני מצב בריאותי שהורע בחדשים האחרונים לא החזרתי לך, לצעורי, את כה"י ששלחת לי. חזרתי וקראתי את השירים ומצאתי בהם יותר משמצאתי עם קריאה ראשונה. אבל חספתי להחזירם לך מוגהים כהלכה, וע"כ עכבתים עוד זמן-מה. בינתיים הגיע תג האביב ואני שמח לברך אותך ואת רעיתך החביבה בברכת התג.

שלך בכל לב

יעקב פייכמן

ערב פסח תשט"ז

אני מאשר בתודה את קבלת 2 החבילות והשיק ע"ס 30 דולרים, שנתקבלו בימים האחרונים.

למר אש היקר !

שבתי מבית המרגוע של אגודת הסופרים בזכרון יעקב ושמחתי על מכתביך היקרים. הקיץ היה קשה לי. ואולם באויר הים וההירים של זכרון התאוששתי, ואני חוזר עתה לעבודתי, שנפסקה מתגרת החום והרבוני הקיץ. ימי הסתו תמיד לי ימי תחיה והתחדשות. ביחוד לאחר קיץ, שפגע בי קשה כ"כ. אכתוב לך על הכל בפרוטרוט, ולפי שעה קבל נא גם אתה, גם רעינך היקרה את ברכתי הלבבית לשנה החדשה הבע"ל. היו בריאים ומאושרים !

אהבך

יעקב פייכמן

ערב ר"ה תשט"ז

למר אש היקר !

קבלתי בערב פסח את מתנתך החביבה ואני מביע לך בזה את תודתי והנאמנות. אנו מתכוונים עתה לחג העצמאות מתוך תקווה ואמונה, כי נתגבר על כל הקשיים, וישראל תשכון לבטח לעומת השנה שעברה, יש שינוי ניכר במצב בריאותי, והה עתה גמרתי מבוא מקיף לאגרות ליידי גורדון, העומדות לצאת בקרוב ע"י הסוכנות היהודית. לכשיצא הספר, אשלחהו לך. התנו בדידות

שלך

יעקב פייכמן

18.4.53

ד' בתמוז תשי"ג

למר אש היקר!

השבוע יצאתי מבית החולים ואף שאין בריאותי עוד כתיקונה, אני מרגיש שהיא הולכת וטובה. עכ"פ אני יכול לכתוב לך שורות מעטות ותדע כי לא שכחתיך.

גרמה לי נחת רוח החלטת העירייה של רמת-גן להעניק לי השנה את הפרס לספרות, ואני מתפלל לאלהים שיתן לי נח ובריאות לעבודה ושאהיה ראוי לכבוד שחולקים לי בשנים האחרונות.

נא למסור את ברכתך לרעייתך היקרה.

שלך בידידות

יעקב סיכמן

למר אש היקר,

בתודה רבה אני מאשר את קבלת החבילות ששלחת לי בחדשים האחרונים. מאד הייתי מאושר לשלוח לך סו"ס את השירים המתוקנים, אבל קרה משחז לא נעים מאד. בשהתי בבית הבראה "סדרו" לי בבית את המכתבים וכה"י וגרמו לבלבולת כזו שעד עתה כל כמה שעמלתי, לא יכלתי למצוא את השירים. אתה יכול לשער, כמה עגמת-נפש גרם לי הדבר. פשוט התבישתי לכתוב לך על כך, אבל כיון שהימים ארכו והייתי עלול להיות כמשתמט מן ההבטחה שהבטחתי לך, ראיתי צורך להודיעך על המקרה הבלתי נעים ולבקשך שתשלח לי קופייה מן השירים, כדי לגמור את אשר החיליתי.

בימים האלה יצא ספרי החדש "ערוגות" ואיני זוכר אם שלחתיו לך. בכתבך אלי, נא להודיעני, כי הספרים שאני מוציא צריכים להמצא אצלך ואם אפשר — גם להקרא על ידך. והנני שלך בכל לב

יעקב סיכמן

15.6.55

רמת-גן, 24.4.57

מר אש היקר וגברת!

כבר מזמן חשבתי לכתוב לכם, אבל היתה לי התקפה של סכרת קשה מאד ואני מוכרח לכתוב בעזרת אחרים. קבלתי את החבילות האחרונות בערב פסח, שלוש בזו אחר זו ואני מודה לכם מקרב לב על נדיבותכם. כבר מזמן יודע אני, שיש לי בכם ידידים נאמנים ולולא מחלתי הייתי כותב לכם לעתים

קרובות כי מעטים זאנשים שהם יקרים לי כמוכם. עכשיו קצת הוטב לי ואני מזמן לזמן כותב ומפרסם את דברי. אקה שהאביב יביא לי תוספת הקלה ואוכל לגמור את סידור הספרים החדשים שאני עומד להוציאם. על כל פנים נעים לי לכתוב לכם עד כמה קרובים אתם לליבי.

ידידכם אוהבכם בכל לב
יעקב פיכמן

ליל סופה וסערה

ההאָנָה, בן־אָדָם,
לְרַעְמִים וּלְבָרָקִים
גְּלִיל סוּסָה וּסְעָרָה?
זֶה קוֹלוֹ שֶׁל "בְּכִכּוֹל",
שׁוֹדֵק "הַבְּרָה"
וּמְלֹאכִים יְחַפְזִין
הַרְעֵדוּ הַשָּׁחֵקִים...
הַגְּדוּל בַּשָּׁמַיִם
זֶם פְּלֹאוֹת תְּנַיִם,
אֵת בְּכִלֵי הַגְּלוּת
נַפֵּץ הַיְהוּדִי לְרִסְיִסִים!

פְּמִלְיָה שֶׁל מַעֲלָה
הַתְּשׁוּטָה מַנְיָה,
בָּרָק הַתְּבָרָק -
אֵשׁ מְלִבְיָה!
רַעַם מְתוֹלָל -
בַּת־קוֹלָה שֶׁל שְׂכִינָה!

קוֹל רָם וְאֵדִיר
 לְשִׁמְעַת הַבּוֹרָא;
 לְעוֹלָם וּמְלֹאוֹ
 הוּא מְכַרֵּחַ וְקוֹרָא:

"אֵת בְּנֵי מַעֲלוֹת
 בְּנִסִּים שֶׁחָרַרְתִּי,
 כַּבְּלִיהֶם בְּרוֹזַל
 מִחֲדָשׁ שְׁבַרְתִּי".

הַעֲנִיִּים יַחֲלֹפוּ,
 נְעֻלְמִים, נִסְתָּרִים;
 יוֹם חֲדָשׁ מִצִּיץ
 מִרְאֵשֵׁי הַהָרִים.

הַגְּבֻעוֹת אוֹ תִלְוָה
 וְצָבָא מְרוֹם;
 וְרֵבָה הַשְּׂמֵחָה,
 יֵשַׁע וְסֻדִּיִּים!
 שְׁמֵשׁ זֵיז עוֹלָה
 מוֹסִיעָה בְּרוֹם!
 כְּצֹחַת בְּגֻבְעוֹן
 יִהְיֶה בֵּן נָק!

תרגום מאידית
 חיים לייף.

עלינו ארצה

ב ש נ ת 1959

סוף-סוף יכולתי להיענות ליעקב כהן ובאתי עם רעייתי לארץ.

ב-7 במאי, 1959 בבוקר הפלגנו באניה "אינדיפנדנס" לאיטליה. הנסיעה על הים האטלנטי היתה תענוג. התא שלנו היה מרוהט ומרווח, אשנביו צופים לסיפון הטייל. על הסיפון עמדו חברות הנוסעים, רובם מאחינו בני ישראל שנסעו לישראל לראות במו עיניהם את הנס הגדול.

עליתי על הסיפון לראות את הספינה בהפליגה מן החוף. לא הרחק מן החוף נתגלתה לפני אנדרטת-החרות של ארצות-הברית, לפיד התמיד המכריז :

פֶּלַעַן דָּל יָבֹא לְחִסּוֹת תַּחַת דְּגְלִי
וְיַחַדְשׁ עִזּוֹ וְגִבּוֹרָה, וְיַחַלִּיף לַחַ"י!

כשהגענו לנאפולי אשר באיטליה עלינו על האניה "הרצל" שעגנה בנמל זה.

כשדרכה רגלי על סיפון האניה "הרצל" נחה עלי רוח אחרת. אמרתי לנפשי: "במה זכיתי? איזו זכות עמדה לי לראות בעיני אניה עברית, להאזין לעברית הרהוטה בפהים של רב החובל וספניו.

בהירהורים אלה השתעשעתי עד שהגענו לנמל חיפה. היה זה עם עלות השחר. צהלו לקראתנו שמי ארץ-ישראל בהמון כוכביהם שברכוננו לשלום.

ירדנו מהאניה והלב המה בבחינת: "יחדיו נמתיק סוד, בבית אלהים נהלך ברגש"!

נערה יעלת חן קידמה את פנינו. לבושה בגדי-שרד

של צה"ל ובידה זר ורדים. הנערה הגישה את הפרחים לרעייתי ואמרה בחיך: "פרחים אלה נשלחו לכם על ידי מר אהרן פרופס ורעייתו. הם ביקשוני לפגוש אתכם ולומר לכם: 'שלום בואכם אורחים יקרים. מהבוקר הזה הנכם אורחים נכבדים של ממשלת ישראל'. נעים לי ללוות אתכם ולעמך לשרותכם כל הימים שתבלו בארץ בנעימים".

לעינינו השתרעה עיר-חוף יהודית הבנויה לתלפיות על-ידי חלוצי ישראל. עיני ראו מראות הפלא. בתים וארמונות מתנוססים לתפארה, נופים מקסימים. אכן, עמנו בונה ארץ חדשה-עתיקה לדורות הבאים ולנצח נצחים.

בהתפתחותה של מדינת ישראל ושיגשוגה תפסו ביחוד מקום כבוד יהודי אפריקה הדרומית. שנים היו היהודים האלה מחזרים על הכפרים הערים במרכלתם ובכל מיני סידקיות. חסכו פרוטה לפרוטה עד שהגיעו לחנות מכולת לחנות בגדים וכר וכר.

לאט לאט נשתפר מצבם הכלכלי ורבים נתעשרו. נוסדו קהילות חדשות ואמידות מאוד. התנועה הציונית מצאה מסילה בלבבם והם תרמו ביד נדיבה לארץ-ישראל. בין גדולי הנדבנים לבניין המולדת היה מר לוריה. משפחת לוריה היתה מיודדת אתנו בני-יורק. מר לוריה עם הגברת לוריה ביקרו תכופות באמריקה. מר לוריה היה תלמיד חכם מבני העליה, הספרות העברית ותרבותה היו קרובות ללבו. צמד-חמד זה היו אורחים שכיחים בבית רב צעיר ומבקרים תדירים בבית ר' שמחה זאב ומלכה ולצמן ידידינו המשותפים.

בניהם נורמן וארתור עלו ארצה עם הקמת המדינה. האחד הקים את המלך "דולסקי" השני נתמנה על ידי דוד בן-גוריון לציר בושינגטון.

בשנת 1959 היו מעטים המלונות במדינת ישראל. להשיג חדר היה קשה כקריעת ים-סוף, במיוחד מאחר שאז נתקיימה בישראל ועדה צולמית של "בני-ברית".

באין ברירה שמנו מבטחנו בנורמן לוריה בעל הבית של המלון המפואר "דולפיין", השוכן על שפת ים התיכון במרחק עשרים קילומטר מחיפה. הוטענו לפני נורמן לוריה ואמרנו לו שאנו ידידים של הוריה, שמח להציג לנו חדר מרהט בהדר.

למחרת השכמנו עם קריאת השכר, סעדנו את לבנו ותסענו לסייר בגליל העליון. נורמן השיג נהג מומחה שהיה לנו גם למורה-דרך. היה זה ביום שישי בבוקר. הודכים היו מלאות בחורי צה"ל, שקיבלו חופשה מן הצבא לבלות את השבת במחיצתם של הוריהם.

מה נהדר היה המראה. צבע כפתוריהם של הצברים מצה"ל התמוזג עם צבע הארגמן של אור השמש בשמי המולדת. שניים מהחיילים עשו "טרמפ" במכוניתנו בכיוון לקיבוץ "אילת השחר" המתנוסס על דרך המלך לגליל העליון. הגענו לצפת אחרי הצהריים. שהינו בעיר המקובלים שעתיים בערך. ממרחקים קסם לנו הגליל התחתון, אבל יעצו לנו לא לנסוע לשם מפני השרב הגדול.

מפני השבת הממשמשת ובאה והשרב הגדול, שבנו אל מלוננו בעוד מועד. במלון "דולפיין" שהינו שבע. התקשרתי על-ידי הטלפון עם יעקב כהן ידד נפשי, ואמרתי לו שנכספה וגם כלתה נפשי להתראות אתו, אך מפני חוסר-מקום בבתי מלון שבת-אביב, נאלצים אנו לעת עתה להישאר בחיפה.

בבואנו לתל-אביב הזמיננו מארחינו להילוח אליהם לנסיעה לירושלים להשתתף בחנוכת הבית של האקדמיה

העברית שנקרא עליו שם ר' שמחה זאב זלצמן ורעיתו. הם תרמו סכום הגון להקמת היכל מפואר זה.

הוד קדומים אסף אותי, דימיתי כאילו קולות נסתרים פרצו מפסגות הרים אלה, בוקעים ומנסרים באוויר ואומרים לנו: "שלום בואכם, נכדינו היקרים, לנחלת אבות-אבותיכם".

בירושלים נעצרה המכונית ליד הבניין המפואר, שבו נתקיימה החגיגה. היה זה ב"ט באייר תשי"ט. יושב ראש החגיגה היה פרופ' נ. ה. טור-סיני וראש המדברים י. ד. ברקוביץ ז"ל, שהעלה דברים לזכרתו של המשורר הגדול זלמן שניאור. ברקוביץ, רע וחבר מנוער של המנוח, תיאר לפני הקרואים את כשרונותיו המזהירים של ידידו המשורר, השפעתו על הספרות העברית החדשה ויצירתו הכבירה. ברקוביץ דיבר בהתרגשות ובנעימה של בדידות ויתמות בבחינת קינתו של דוד על מותו של יהונתן ושאל: "הנאהבים הנעימים אשר בחיהם ובמותם לא נפרדו".

הוא הזכיר את דברי ח. נ. ביאליק על שניאור: "גור זינק מסבכי היער של הספרות ועתיד להיות לכפיר אריות".

בין הקרואים ראיתי את ידידי שמעון הלקין. מסובים אל השולחן היו ר' נחום סלושץ ז"ל, ר' יעקב כהן מארחנו היקר ויהודה בורלא, ואחרון אחרון חביב, רעי וחברי היקר, ר' שמחה זאב זלצמן, חתן היוכל.

בשובנו מהחגיגה מירושלים לתל-אביב, הזמינתנו משפחת כהן לביתם לארוחת ערב. אחרי הסעודה הלכנו לראות בהצגת "הבימה": "העצים מתים זקופים", בהשתתפותה של חנה רובינה. בשעת ההפסקה הציג אותנו ר' יעקב כהן לפני מניה ביאליק, שאתה התכתבתי במשך

שנות הצנע, ששלחה לנו מספרי הוצאת "דביר", אשר העשיר את הספריה שלנו.

עם סיום ההצגה "העצים מתים זקופים" ולאחר שירד המסך, ביקשתי מר' יעקב כהן להציגני לפני השחקנית המפורסמת. סיפרתי לר' יעקב שבגדודי במזרח הרחוק פגשתי במרת רובינה שנמלטה יחד עם שאר חבריה של "הבימה" מחמת המציקים הבולשביקים. לאחר ששהתה "הבימה" כמה שבועות בחארבין וזוקהמה, הפליגו שח-קניה יחד עם חנה רובינה על האניה לאמריקה.

אם לא יטעני זכרוני נפגשתי עם חנה רובינה בחארבין. לאחר שעשינו עשרה ימים במלך "רמת אביב", שכרנו מונית ונסענו לירושלים, שם חיכו לנו ידידים נאמנים שמען הלקין ורעייתו ומשפחת הרופא ד"ר וייל.

לא נח ולא שקט הד"ר וייל עד שהשיג בשבילנו חדר מפואר ומרהט במלך "מלך דוד" במרכז העיר. נכספנו כל חיינו לחזות בזיה של עיר דוד, חנה היא מתנוססת לעינינו בנופיה מרהיבי העין ושמיה הכחולים. אנו שותים אורחה הצח לרוויה.

במעונו של הנשיא בן-צבי

למחרת צלצל אלינו הד"ר וייל, שעלה בידו לסדר לנו פגישה עם נשיא מדינת ישראל בן-צבי. הד"ר וייל הציגנו לפניו. הוא קיבל אותנו באדיבות ובפשטות חמימה. הפגישה היתה לחווייה לא נשכחת במיוחד לי, כי אם לא יטעני זכרוני היינו שנינו שותפים להגנה היהודית כנגד הפראים השחורים, בזמן הפרעות ביקטרינוסלב. הוא בא מעירו עם חברות סטודנטים יהודים להגן על אחיהם מפני המרצחים.

ברגשי כבוד נכנסנו אל מעונו של הנשיא וברגשי כבוד בילינו שעות נעימות של קורת רוח ושיחת חולין, שהיו בה דברי תורה וענייני חכמה.

בן-צבי ביקש אותנו להילוות אליו לסיור היכלו. נימוסיו הליכותיו עשו רושם רב עלינו בבחינת מלך ביפיו תחזינה עינינו!

בצאתנו מאת פני הנשיא הרהרתי בלבי: אשריהם ישראל שנשיאיהם הם בני תורה ותרבות. נשיאים כאלה אינם חזון נפרץ בעמים.

למחרת הודיע לנו ר' סנחס וייל שהוא ורעייתו סידרו נשף לכבודנו.

לנשף זה באו רבים מבני הישוב. בין המסובים היו: העורך-דין אגרנט, היושב על מדין כשופט עליון במדינה, הד"ר רחמילביץ', המומחה במחלת הלב, ואישים נכבדים אחרים. בנשף זה התנהלה השיחה בשלוש השפות: יידיש, עברית ורוסית. מן היידיש של הד"ר רחמילביץ' הרגשתי שמץ מהמבטא שבעיר-מכורתי אמציסלב. שאלתי את הרופא המפורסם, אם הוא במקרה אינו בן עירי.

"כן כן, יידיש", היתה תשובתו. "בן עירך אנוכי ונכד הריני לר' נחמן יצחק ז"ק, שבודאי הכרת אותו". התרגשתי לשמע דברי הד"ר רחמילביץ'. הרי סבא שלו היה שכננו וידידה הנאמן של בני משפחתנו. מה נאמנה מימרת חז"ל: "אנוש באנוש פגע, הר בהר לא פגע". הנה שנינו הד"ר רחמילביץ' ילידי עיר אחת אנחנו והגורל זימן לנו את הפגישה בירושלים עיר הקודש. לא במהרה ישכח מלבי נשף זה.

ה ד ר פ נ ח ס ו י י ל

אדם יקר זה, שכל זמן שהותנו בירושלים היה לנו לעינים, הנעים לנו את שבתנו שם. פנחס וייל הוא נצר ממשפחת רבנים ולמדנים.

הוא היה הרופא היחיד בעיר העתיקה בצפת בימי מלחמת השיחרור. עשה לילות כימים בהושטת עזרה רפואית לכל שרידי הישוב היהודי, שנשארו בחיים מעט מהרבה.

לא יאמן כי יסופר, הנס בו ניצלה צפת מידי הערבים הפורעים. מעשה שהיה כך היה: שמועה פשטה בין הערבים, שבשעה מסוימת באותו היום ירעישו יהודי צפת את העיר בפצצות נוראות שלא היו כמותה. אימה גדולה נסלה על הערבים ולא קמה בהם רוח. אלפים ברחו על נפשם והשאירו את בתיהם וחנויותיהם. ככה עמדו רוח והצלה לשבעים הנפשות היהודיות שנשארו בצפת.

כשטיילנו בחצות ירושלים החדשה העתיקה, הסתכלנו בסני הנוער היהודי. ראינו בהן עתיד עמנו המזהיר. ביטחה ועוז, יופי ונועם, חברו בנוער הזה יחד. אמרתי לבת לוית החן שלי: "כלום יש נחת רוח יותר גדולה מזו שאנו מרגישים היום, להיות בגוף ורוח בעיר שדוד חנה ושר נעים 'צקן לחשר שלו ושל עמו ישראל, וגדולי נביאינו נשקו בכפות רגליהם שולי יריעת עפרה של ציון אמנו, חזו חזון-עידוד לישראל ויהודה בצר להם".

מה נאמנים דברי המשורר שמעוני: "אני מאמין בניצחון הטוב והצדק של עמנו על אדמת אבותיו. בלבי אין כל ספק... שכוח החיים הגדול הטבוע בעמנו ידחפהו סוף סוף לאותה הנקודה שבה צפונה האפשרות היותר גדולה לצמיחתה ולפריחתה של אומתנו... הרבה תעיתי

במרתבי תבל, עד אשר גרסני זרם החיים לארצי... שבה מתגלים לסני האפקים הרחבים ביותר, כל ציץ, כל פרת, כל הר ועמק, כל סלע ודרדר, כל מעין ונחל אשר בה מאשר ומאמת לי בכל יום ולילה את אמונת לבבי את ביטחון נפשי".

הרגשה כזו גרסה גם אותנו במשך ישיבתנו בארץ־ישראל.

אשרינו וטוב חלקנו שזכינו לחוות בנועם הארץ.

בית ספר גאולים ג' בירושלים

בתקופת הצנע היה המצב הכלכלי בארץ בכל רע. במיוחד פגע המשבר במעפילים שהגיעו מאסיה, אפריקה ושאר קצות תבל, מחוסרי־כל. קיבוץ גלילות היה קשה כקריעת ים־סוף. שר־החינוך נאלץ היה לבטל ארוחה של צהריים חמה לתלמידי בתי־הספר בישראל.

בית־הספר גאולים ג' נתן היה להשגחתה של מיני הלקין, אשת המשורר שמעון הלקין. החליטה אשת החיל הנ"ל לפנות אלינו, בבקשה לתמוך בבית־הספר שלה בסכום חודש כדי לספק ארוחת צהריים חמה לשלוש מאות ועשרים ילדים שהיא ממש הצילתם מרעב. קיבלתי חובה נעימה זו על עצמי. מנהלת בית־הספר היתה הגברת מיכל ירון. מכתביה אותם הריצה אלינו העידו על מרצה וטוב־לבה.

המנהלת מיכל ירון תרמה את משכורתה לקופת־עזרה. כשנודע לגברת הלקין ולמנהלת מיכל ירון שאנו שהים במלח "המלך דוד" בירושלים, הזמינו אותנו לבקר את בית־הספר גאולים ג' ולראות בעינינו את פרי תרומתנו.

הלכנו לבקר בבית-הספר הזה. מה טוב ומה נעים היה לנו הביקור הבלתי נשכח. החלטנו להוסיף ולכלכל בתרומותינו את המוסד החשוב.

למרבֵּה הפליאה נוכחתי לדעת שהמנהלת מיכל ירון היא אחותו של יחיאל טיבר, שביקר אצלי בנייר-יוק ב-1951 בזמן שאמריקה היתה עסוקה במלחמת קוריאה. יחיאל טיבר הוא בעל בית-חרושת לתעשיית קרטון לקופסאות. בשל מחסור הנייר הישן החדש במדינת ישראל הוא בא לאמריקה, סר אל משרדי עם מכתב המלצה בידו מיצואן אחד המלצתי עליו בפני ידי שלי, מומחה בשדה היצוא של נייר ישן. הוא ידע כיצד לעזור לו וכיצד להשיג טונות רבות במחיר זול יוצא מן הכלל. ואם לא יטעני זכרוני עלה יפה המשא-ומחן בין שניהם.

במשך הזמן נפסקו הקשרים ביני ובין מר יחיאל טיבר. כששמעתי מפי האחות שהיא ממשפחת טיבר, סיפרתי לה על הפגישה ביני ובין אחיה בלשכתי בנייר-יוק. המנהלת התרגשה לשמע דברי ואמרה: "אתך הסליחה ומחר יהיה האות". למחרת בבוקר צלצל הטלפון וקול נעים מבשר שהוא יחיאל טיבר "כפוי הטובה" בלשונו שלו. הוא וחיים אחיו הגדול מחכים לנו למטה באולם-ההמתנה של המלון. ירדתי לאולם ומצאתי את שני האחים גבוהים וחסונים כשני ארזי הלבנון. אמרו האחים: "ר' שניאור זלמן אש, מהיחם הזה והלאה, אתה ורעייתך תהיו נתונים בשבי אצלנו, כאורחים חשובים כל ימי שבתכם במדינתנו. באשר נלך תלכו אתם. נקה שתרזו נחת".

בשובנו מירושלים לתל-אביב, הלכנו לבקר אצל מר יחיאל טיבר ורעייתו פייגה הכבדה. בלינו את ימי שבתנו אתם בנעימים.

אליעזר שטיינמן

באהלה של תורה וחכמה
 נה ועד של אני דעת
 יקרי לב, הוא ביתו של
 אליעזר שטיינמן

כשהנני משתעשע בזכרונותי אני שמח על הזכות הגדולה שנתגלגלה לי להכיר את אליעזר שטיינמן פנים אל פנים בזמן ביקורנו הראשון בארץ. כל המרבה להיפגש אתו ירבה לחבבו ויתאוהו להסתופף במחיצתו.

נדענו לראשונה איש לרעהו "על-פי הרוח". ידידותנו צמחה על-ידי חילוף המכתבים שגרמו לי הרבה נחת. ספריו השרו עלי תמיד מצב-רוח מרומם. הספריה שלי נתעשרה בנכסים לא יסולאו בפז. את הספרים שלו הכנסתי לתוך הספרים שלי והרגשתי כבוד, כאילו כל יתר הספרים בארוני צהלו לקראתם ואמרו: "פנו דרך, סולו דרך לאורחים רמי המעלה שבאו לגור בשכנותנו!" ר' אליעזר שטיינמן ידע טיבה של שיחה נאה. ידע הוא להקשיב ועושה את אזנו כאפרכסת לכל הגה היוצא מפי איש-שיחו. תהא שיחתך כנהר שאינו פוסק. ר' אליעזר מאזין ברוח נדיבה. אין לך קורת-רוח גדולה מזו שבהסתופפות במחיצתו.

במחיצתו לא "יחסר המזג". שופע חיים הוא ר' אליעזר ונוטע אמונה בלב כל שומעיו. שיחתו היא אוצר של שירה ותבונה כאחת.

"הזמן סוס ואני רוכבר", אומר ר' אליעזר שטיינמן, "לרצוני הנני מחזיר את גלגל הזמן אחורנית. שוטף

ודחה לכל נקודה שהיא בקדומים. רצוני הנני עוגן בתמול, רצוני בשלשום, אח אני לחתי המעגל וחבר למתושלח וכשיעלה הרצון לפני, עם אדם וחה הנני הולך לרוח היום בגן עדן... עם נח אעשה תיבת עצי גופר... ועם אברהם אשמע קול האל לאמר: "לך לך"...

בספריו הוא מטייל בין הדורות עם הקורא ומהנה אותו בזיו ההיסטוריה של עמנו. אין לשטיינמן "קצר המצע". ביום היוולדו לקחה נשמתו עליה את עול הנצח. אין ביכלתם של שני המלאכים בין זה שמימינו ובין זה שמשמאלו לעצרו במרוצתו, עד שירד לעמק הבכא, הוא משוחח אתם בלשון זו: "בשמחה יצאתי ובשלום הובלתי מתוך אוצר הנשמות... ויהי בטרם רצתי אל האדמה הזאת ויוסף המלאך המלווני מימיני לשאלני: "הבאמנה כלה תחרצה מעמך להיולד על אף אשר דרך החיים שלך תהיה סוגה בקוצים ובדרדרים" ? ואען ואומר: "לו קוצים יבואו בבשרי ורוחי תזרע קוצים, חפצי בחיים..." ויוסף המלאך המלווני משמאלי לדבר אלי ויאמר: "המעט אשר תלאות נכונו לך בכל עת ותלאות רעים יפקדוך כל ימי חיך ומכוס היגונים תשתה לרוויה מנעורך ועד שיבתך, ישקך אחיך בני אדם מפעם לפעם גם מכוס השנאה השר צפת עד אשר יהמריחמרו בני מעיך מחמלתך על נפשך", ואען ואומר:

"אף על פי כן הנני מוכן ומזומן ללבוש צלם אדם". הנה כי כן, לא הורדתי ממרומים על אפי ועל חמתי, מראש ומקדם אמרתי לחיים: "חפצי בכם", את מנת גורלי בחרתי ברצוני הטוב. אכן, נוצרתי, אך גם אני יצרתי את נפשי, סברתי וקיבלתי את כל הרעות אשר תבואנה עלי. אך קראוני ואמרתי הנני, לא כדור משחק ביד גורל זר הייתי בהיולדי, לכן כאשר היושב בשמים ישחק, ככה יהיו לי גם כל מוצאותי בחיי למשחק.

עד שלא נוצרתי בחרתי בחיים ואף אחרי שנוצרתי
אומר כי מעוך אלהים הוא העולם הזה.

ומה ענו ואמרו המלאכים לר' אליעזר שטיינמן? הם
אמרו: "סיתתנו וניפת"!

מלויים הם עלי אדמות שני המלאכים האלה את ר'
אליעזר, כה לחי! בשמחה הם מסתופסים במחיצתו,
נהנים מזיו חכמתו. הוא נוטע שפע חיים, נוטע בתוכנו
רצון לחיות. שותים אנו ממעייניו המתגברים ומבארותיו
הצלולות לרוחה.

סיפורי-פנינו שהוא חצב ממכמני האומה משמחים
לב. יצירותיו הן כטל בוקר על נשמותינו וככוכבי שמים
המזהירים-מאירים את חיינו. תוכן רצוף שירה ופרוזה
וטועמיהן בחיים זכו.

"שמים עוטי ענני-קדרות מלמעלה, למטה שלוליות מים
ובוך". אולם באהל היצירה של ר' אליעזר, גדול סופרנו,
אור זרוע תמיד כביום בהיר בשחקים!

יעמדו על הברכה המלאכים שבכנפי זהרם נשאהו
לעולם הזה.

סופרים מקרוב

שמעון הלקין

שמעון הלקין המשורר, בן-פלך הוא לי. אולם לא הכרתיו פנים אל פנים עד שנפגשתי אתו בבית רב צעיר בנייר-יורק. לא עברו ימים רבים ושמעון הלקין נעשה יוצא ונכנס בביתי.

פעם אחת סח לי המשורר בחיך קל על שפתיו שהוא סיפר לאמו על פגישתו עם בן-פלך, שטוב לו בחברתו. "דע לך, בני, שכל יהודי אשר מפלך מהילוב מוצאו, נחשב אצלי כאח" ענתה אמו. ואמנם, לאחים היינו. שמעון הלקין ואני.

פלך מהילוב על גדות הדניפר, היה מולדתם של רבים מגדולי ספרותנו ביניהם פרץ סמולנסקי, מחבר "התועה בדרכי החיים", "קבורת חמור" ועוד; זלמן שניאור, פישל שניאורסון, נכד האדמו"ר מליאדי שגר בשכנות עם סבי; שמעון דובנוב ועוד.

שירתו של הלקין דיברה מאד אל לבי. מצאתי בה בינה רחבה בחוויות בנפש האדם. תיאוריו על גוי העולם וזרם החיים צודדו את לבי:

"הדר ימים, שיר תכלת חֶהֱב
 פּוֹרַח סְבִיבוֹתַי
 הוּ, סִעֲרַת רִנָּה!
 הוּ, אֵשׁ יוֹקֵדֶת גּוֹעֵשֶׁת
 מִמְּרַחֵב הַתְּכַלֵּת... תְּבִיאֲנִי
 פְתָמָר מִתְעַלֵּף
 אִמַּת רַק בְּךָ, בְּךָ,
 אֶרֶץ שְׂפוּרָה מְשֻׁבֶּרֶת
 אֵל דְּרֵשׁ עוֹד לְחַקְרוּ!"

עונג חושני הרגיש המשורר בזיו העולם בשבתו על חוף
 "סנטה ברברה". לפתע הוא יורד "מאיגרא רמא" של
 יפי הבריאה "לבירא עמיקתא" של נפש האדם האפלה:

"רבות ישנן שִׁוֹת תועות,

אמא, אם אין להנה.

ירד הלילה - תאלמנה,

קולן גם לא תתנה.

שִׁיה לְבָנָה עִם הַגֶּדֶר,

שְׁכָבִי נְאֻמָּה.

רבות ישנן שִׁוֹת אוֹבְדוֹת

על פְּנֵי הָאָדָמָה.

ומי הן השיות התועות, האובדות על פני האדמה, אם
 לא המשוררים בעצמם ובכבודם?

שמעון הלקין נולד בדובסקי, סלך מהילוב, רוסיה
 הלבנה. היגר לארצות-הברית ערב מלחמת העולם הרא-
 שונה. הוא בא הנה ותורתו והשכלתו העברית בתוך מעיו.
 כאן המשיך בלימודיו וביקר במכללה העירונית. אותו
 זמן צמחו גם כנפיי-שירתו. את שיריו הראשונים פירסם
 בשבועון ה"אומה" שהופיע כאן בשנת 1915 בעריכתו
 של אהרן פרנקל.

היה הצעיר שבחבורה בין חבריו המשוררים בימים
 ההם, אך מיד ניכר מקומו כאחד המקוריים ביותר, המע-
 מיקים הגיח והגות. הוא ספג את המעולה הנשגב שבתר-
 בות אמריקה ומיזגם עם רכושו העברי העשיר ועל-ידי
 כך תרם הרבה לספרותנו. על אף גטייתו לעצבות,
 התגבר על כל הקשיים. עסק בהוראה והעמיד תלמידים
 מוכשרים "בהרצליה" ועוד. גם כתב מאמרים רבים על
 סופרים וספרים ותירגם ממיטב הספרות האנגלית והאמ-

ריקנית ("הסוחר מוניציה" לשקספיר, "קול מיער" לג'ק לתדון, "עלי עשב" לוולט וויטמן ועוד). הלקין היה לשם-דבר במחנה העברי באמריקה. הוא הופיע בהרצאות בכמה אסיפות ומסיבות ולקח לב השומעים בהגותו העמוקה, ברוחב דעתו הביטוי שלו.

בספריו "יחיאל ההגרי" ו"עד משבר" הראה יכולתו לצלול לנבכי נפש האדם.

הלקין ישב בארץ בשנות העשרים והשלושים. כשנת-פנתה הקתדרה לספרות עברית באוניברסיטה בירושלים, הוזמן לשמש בה פרופיסור. לפני כן הרצה על הספרות העברית ב"מכון היהודי לדת" מיסודו של ד"ר סטיפן ויין בניר-יורק משנת 1943—1949. הוא בא להשתקע בארץ בשנת 1949.

לפני שעלה לארץ, זיכני במיצחה לטובת תרבותנו. הוא בא וסיפר לי שמצויה למכירה ספריה של חמשת אלפים ספרים, הנחוצים מאד לאוניברסיטה העברית, מכיוון שנותקה מספרייתה הגדולה על הרהצופים. הבינותי שצורך חיוני הוא זה. שמחתי לתרום את תרומתי לרכישת הספריה וכן גם לסלק דמי המשלוח למדינת ישראל. נתגלגלה זכות על ידי, ששמעון הלקין עלה לארץ בלוויית חמשת אלפים ספרים...

במעונה של מניה ביאליק, בתל-אביב

הסופר מר אונגרפלד הזמיננו מטעם הגברת ביאליק לכוס תה, בביתה.

בכניסתנו לבית ביאליק מצאנו אותו מלא נשים מפה אל פה. הגברת ביאליק הזמינה אותנו לאסיפה לטכס

עצה לתיקון מצבם של הילדים המפגרים במדינה. בין הנאספות היו הגברת ורה וייצמן ורחל ינאית בן-צבי. המארחת מניה ביאליק ישבה בראש. הסתכלתי בדמותה של אשת החיל וראיתי בה משהו יקר ונדיר השופע חן ואצילות של בת ישראל.

בשעה זו שעת הכושר של הישיבה שנחקיימה בביתה, נדמה היה לי שנשמתו של המשורר חיים נחמן ביאליק זכרונו לברכה מרחפת בחלל האולם, ומקשיבה לדברי אשת החיל שלו, ואומרת:

"אחיותי בנות ישראל, אשריכן וטוב חלקכן שזכיתן לדרוך כף רגליכן על אדמת הקודש. לא כזרות עליתן, אך כצאצאי האבות האמהות זכיתן לשוב לגבולכן ולארץ מחצבתכן".

נזכרתי בדברי השיר המתאימים לאסיפה זו:

"חדרי קטן ודל, בלי מכלולים ופאר,
אך הוא גם מלא אור וסתוח לגור,
על האח בער אש, על השלחן הגור
אצלי שב ותתחמם, אח אבד..."

ואמנם, במחיצתה של המארחת מניה ביאליק ימצא הגר קודת-רוח.

דוד שמעוני — החלוץ והמשורר

דוד שמעוני המשורר הגדול הכניס נושאים חדשים לספרות העברית. הוא שר על החלוצים, על רוממות נפשם ועל חוסן רצונם להקים מחדש את "סוכת דוד הנוסלת".

הוא לא שר על המולדת מתוך אספקלריה של העבר

בלבד, נושא שירתו היה חזון העתיד. הוא היה משורר הקימוס והבנין.

כביכורה בסרם קיץ היה הנער הרגיש בולע כל ספר שהגיע אליו מידי "משה'נקה מוכר הספרים".

במיוחד עשו רושם גדול על הפיטן הצעיר הסיפורים על ירכתי-צפון. תגליותיו של אותו איש מופלא — "אקסל פיורדסון", שבמסעותיו הגיע לים "הקרוב", הלהיבו את רוח הנער. פתחו לפניו שמים חדשים, שעוררו בו תשוקה לתור את העולם הגדול.

אך החיים בנכר, ב"ארץ נוד", לא יכלו להרגיע את רוחו הסוערת. יצא וראה בעני-עמו, סרעות שניתכו במבול הדמים מידי רשעי-אדם וטמאי-לב. ראה מסביב את נחשולי השנאה העומדים להטביע את אחיו בגולה. ככל שהרבה לנוד בין הגויים, כן גברו געגועיו לארץ-ישראל.

בשנת 1909 עלה שמעוני לארץ.

בבואו למולדת, ראה את מסירות נפשם של החלוצים, נלווה אליהם והיה כאחד מהם. במעלליהם מצא שמעוני מרגוע לנפשו ותיקון לנשמתו. עם שחר קם :

"תִּשָּׂא תִּטֵּעַ צְבִיבָה אֵילָנָה

לְהוֹרִישׁ מִמֶּנָּה הַמּוֹת

וּלְתַתָּה מוֹרְשָׁה לְחַיִּים!"

בלשון עתירת צבעים פורט דוד שמעוני על מיתרי שירתו זמירות ותהילות לחבריו החלוצים. צר את צורותיהם, איש כתכונתו :

ר' פנחס הישיש :

ארץ תימן לידתו. זימנהו הגורל למולדת, להיות בין העולים הראשונים. זיו פניו כפני חתן צעיר שרק עתה נכנס לחופה וקדושין. עושה את מלאכתו בהתלהבות-ילד

ושר בשעת עבודתו, כי עבודתו היא לו מזמור שיר.
הדוני:

מגדות נהר-דן הגיע. בחור חסן כארז, נמנה לפני
ב"לוחמים". ברצונו להביא הגאולה לעם הקוֹחִים המשע-
בד. "נהפך לבכו פתאום ועלה לארץ-ישראל", להיות בין
הבנים בוני מולדתם העתיקה.

כתריאל:

בחור רחב הכתפיים, ממעט בדיבור ומרבה מעשה.
הולגה לירכתי ה"טונדרות" של סיביר. הצליח לברוח
משם לסין ועל פי גס הגיע לנקודה, שלה התגעגע משחר-
ילדותו.

בחוט המשולש הנ"ל, רואה שמעוני את הדור הצועד
בראש, להיות ראשון לכיבוש ולהעפלה. זאת התורה
שקיבלו עליהם — פנחס הישיש, דון הבחור כארז
וכתריאל רחב הכתפיים:

הַתְּאַחֲזוּת, הַסְּתַפְּקוֹת בְּמַעַט

וּבְחֻקָּהּ —

שְׂמִימִים יָבֹאוּ בָּם יָרֵעַשׁ יַם הַשְּׁבָלִים הָעֶבְרִי

בְּמֵלֵא רַחֵב הָאָרֶץ!

מי מנה את נחלי הזיעה שניגרו ממצחיהם של החלוצים,
בוני המולדת?

מעינות חוסן וגבורה מצא שמעוני בחבריו החלוצים.
החוסן והגבורה המפכים בנשמותיהם יפרו ויחיו את
השפלה ואת השרתן. שיבלי דרור ירימו ראש ושירי-חופש
ישמיעו:

"צָבָא עֶבְרִי אֲמִיץ, צָבָא שְׁלוּמִים וְדָרוֹר —

סָמְלוּ מִן דָּוִד, דָּגַל תְּכַלֵּת צָחוֹר!"

כיהודה הלוי מתנה שמעוני את ענות עמו. כחווה הוא
 חש את עלות שחרה של הגאולה. חייו האישיים עלו בד
 בלב עם ההוריה הלאומית ותקומת המדינה.
 לא לחנם עיטר המשורר את עצמו בעטרה כה עדינה —
 "בן-ארצי"!

"כן", "בן ארצי" שמי! מכריז שמעוני קבל עם ועדה.
 "יש לי ארץ, יש לי מולדת. כל ימי חסר לי חוש
 המולדת ופה מצאתיו: בארצי, ארץ-ישראל. עתה לא
 יקחהו ממני כל מלכי מזרח ומערב..."!
 ככלה הנוסכת קסמיה על חתנה... כן שפכה המולדת
 קסמיה על הנער המשורר. כוח הדמיון של שמעוני
 משוטט לארכה ולרחבה של הארץ. ככל שהרבה לעבוד
 אתם יחד, כן גברה אהבתו לחבריו החלוצים.

"בלום יש בעולם עוד גי'
 בניו ישתגעו לפתאום, יששו את נגם
 וילכו לנע על סלעים שוממים
 אף גם בועת אפים לפורר הולשים הכבדים
 אף גם לשיר בשעת מעשה...
 וצדק לזמברוז — כי שוען וטאן
 בכסיפה אחת ידורו!"

ואיפה מצויים — ה"שגעות" וה"גאות", אם לא בכסיפתו
 של המשורר-עצמו?

הבן המסונק מבוברויסק נוטש את בית אביו, הולך
 "לנוע על סלעים שוממים", יושב בפתח חצרה של
 אכסניה עלובה בתל-אביב, סועד את לבו בלחם יבש
 ובמלפפונים טריים, אוכל לתאבון ובשלזות-נפש מרובה,
 מפני שהלחם והמלפפונים מתוצרת הארץ הם. הארץ
 היקרה לו מכל יקר.

כדבורה חרוצה המרפרפת מפרח אל סרח ואוספת את

הדבש, כן בת שירתו של שמעוני ממריאה במעגלי-חן ומציפה אודה על כל הר וגבע במולדת. צלילי הקסם של כנורו, מהדהדים בהרי יהודה כקול אשדות-מים חיים, המבשרים תקה וגאולה.

כוחות טמירים פורצים מכל העברים. לוחשים באזני המשורר מנגינות מיני קדם. ישראל סבא ממתיק עמו סוד. מבין נקרות הצורים המקיפים את "מודיעין" שומע הוא נצורות. אוננו מקשיבה לקול ענות נצחון של המכבים.

תיאור טיסה דמיונית אל העבר, מארע הזהב של בני מתתיהו לפתע שתאום מופיע לפניו. בחזונו מקשיב הוא לקול האחים הקטנים, ששיחקו בין הסלעים האלה במשחק-המחבואים. הוא רואה את יונתן, שמעון, יוחנן ואליעזר, מדלגים כצבאים מסלע אל סלע ומחפשים את יהודה אחיהם הגיבור: "יהודה, יהודה, איכה?"

רגשי ילדות, קריאות התפעלות פורצים מפי המשורר החחה. הוא מדמה את עצמו כאילו הוא משתתף עם האחים הגיבורים במשחק ה"מחבואים". מדלג אתם יחד מצור אל צור. מדלג כשובב מגבע לעומק ומחפש את יהודה...

בפתח האהל עומדת האם... היא כבר זקנה, אך לאט לאט מתנערת לקראת בניה נדחיה. שולחת מבטה לארץ הגדולה אשר מעבר להרים... אשר שם הדביר השומם ומשם גם אורב האויב, המנאץ את ישראל ואלהים חיים... שתאום מקיץ המשורר משכרון דמיונו ואומר:

"רבונו של עולם!

עד מתי לא אדע לשים

מעצור לדמיוני?"

רוח השירה של דוד שמעוני משוטטת בדרום וסובבת אל צפון. האהבה לארץ-ישראל עוברת גדות לבו:

”זו האהבה – הרי היא ארשת אלמת, עמקה וקדושה
 לשפעת ועצמים עצומים, שחוקו זה תקופות רזבלים,
 ועצמים ועלמים ועדים לשבע ממנו רחקנו...”

לא מנוסיהאלפים בהדרם התפעלה נפש המשורר, כי
 אם מנוסי המולדת, העתיקה החדשה. לא בכדי עמד נדהם
 בפני המראות מרהיבי העין ומשובבי הנפש. הוא ראה
 בהם, בעצי האקליפטוס הגבהים, את בבואותיהם של
 אחיו החלוצים. כאלתי ארץ ישראל חסונים החלוצים.
 אף לרגע לא הסיח דעתו מלומר: מה יפה הארץ, מה
 נאוו נוסיה ובחוריה. נפשו ידעה מאד, כי, השכחה היא
 בגידה וסלף.

פישל שניאורסון

ר' יהושע פישל שניאורסון היה נין ונכד לבעל התניא,
 להאדמרר שניאור זלמן מליאדי, עיירה שהיתה עריסתה
 של חביד ובה נולד אבא שלי ז"ל.

בר' יהושע פישל מצאתי רע וחבר כלבכי. במחיצתו
 הרגשתי קרבה יתירה מפני שאבי-אביו דר בשכנות עם
 אבי זקני בליאדי – זכות שלא כל אדם זוכה לה ומפני
 החסידות שממקורה ינקנו שנינו, נתקשרנו בעבותות
 אהבה ודידות.

כאשר יהושע פישל הוסיע בני-יורק, הרגשתי כאילו
 מחדש אני את ימי ילדותי כקדם.

ר' פישל היה יקר רוח ומעורב עם הבריות. היה יוצא
 ונכנס בביתנו, ומשעשע אותנו בסיפורים מחייהם של
 החסידים המתנגדים.

בביקורנו הראשון בארץ כבר לא היה רעי וחברי
 בחיים, ועל כך דוה לבי מאד.

בספרו למופת: "חיים גראביצר", מעלה יהושע פישל שניאורסון מתהום הנשייה את וולח'ין.

ולח'ין, אומר המחבר: עיירה, שוכנת על דרך המלך מינסק-וילנא. די ל"חכימא ברמיוזא", שממינסק באו בחורי הישיבה השייכים לתנועת חב"ד ואלה שבאו מחילנא היו בחורים מתנגדים. תועפות הרים סביב העיירה וולוז'ין. זהרים אשר שחו עליה מסביב כאילו באו לציין את העיירה מתחילת בריאתה, להיות מחסה ומגן לה, שאף-על-פי שאינם גבוהים ביותר, אך מכל מקום גבוהים יותר מן האדמה, מעוררים את רוח האדם ומעלים אותו לעולמות עליונים.

נפלא הוא המראה הפנימי של העיירה, אשר כמעט מחציתה שוכנת במרומי הר — דרי מעלה — ובמחציתה השניה דרים בה "דרי מטה". מחציתה הראשונה של העיירה קראו (ביידיש) ארוסצו השניה — ארוסצו והיו ליצני ליטא אומרים: "כי וולח'ין שתי פנים לה, וולח'ין של מעלה וולוז'ין של מטה". למדנים בני הישיבה — דרי מעלה ובעלי הבתים דרי מטה.

רבים מבעלי הבתים משכו מחייתם מהישיבה על ידי שהיו משכירים מקום לינה לבחורי הישיבה.

ר' הירש ליב הריש-מתיבתא וגם הרם דמתא התייחס אל בעלי הבתים בחיבה ומתוך כך היה מקשר מבסנים את הישיבה עם העיירה, ובאהבתו לאור תורתו התחממו שניהם ה"מעלה" וה"מטה".

ר' חיים מוולח'ין זכרונו לברכה, ראש הישיבה הראשון, זקנו של ר' הירש ליב ראש הישיבה, היה אומר: "אלמלא בעלי הבתים משכירין לבחורי הישיבה ואילמלא הם שמכינים את מזונותיהם לבחורים, ואילמלא העיירה כולה, שמקיפה את הישיבה ביראת הכבוד ובדרך ארץ, כי עתה אנה יסנו ואנה יבואו בחורי הישיבה, התורה

מה תהא עליה? "הסטאפאק-ההדיוט אשר בגבו השתחח מרוב עמל ויגיעה הוא תומך את הבנין הגדול של התורה" אמר יענקל הסנדקי.

התלהבותו הרבה והדבקות המיוחדת של ר' פישל שניאורסון ז"ל משקפות שני עולמות ובתוך תוכו של הנין והנכד של האדמורי, שני אישים היו דרים בכפיפה אחת. האחד החסיד הוותיק "חיים גראביצר", שכולו שטוף דבקות, שרוי בכל לבו ונפשו באחירה של התלהבות חסידית. השני, המתנגד, שספג מתורתה של ישיבת וולחין ומההשכלה של אירופה.

בעבודתו המדעית היה בעל שכל חד הבוחן ובודק כל דבר לאור המציאות וההגיון שאין לפניו אלא הש-איפה אל האמת. כחסיד ותיק נמשך אחרי הרבי, כאיש המדע הלך אחרי ההגיון.

עולם החסידות התמזג בו עם עולם המדע. הגיבור הראשי שבספרו "חיים גראביצר" אינו אלא ר' יהושע פישל בעצמו. החסיד הפרופיסור כתאומים היו מתרר צצים בקרבו. שניהם אחחים זה בזה, ומתאחדים לחטיבה אחת.

שניאורסון היה מחוקרי הנפש הגדולים בדורנו. הוא חשף את מסתריה ורזיה של נפש הילד הנער. ספריו מגדירים ומבהירים את הסכנות המוקשים הצפויים לגופו ורוחו של הנער בזמן גידולו.

מי יודע אם יקום לנו בקרוב אדם כליל המעלות כשניאורסון. הוא גדל מרסיסי הטל של היהדות. חסיד חב"די היה כל ימיו. אף-על-פי שהתרחק מסביבתו הראשונה, את תורת חב"ד ואת רוחה שמר בקרבו ודרשן כמין חומר למעשי יצירה חדשים. הוא היה בן-בית בעולמו של ישראל, עולם התוויה, ובעולם המדע, גם יחד. יש מקום להניח שבנשמתו של ר' פישל שניאורסון

היה ניצוץ מנשמתו הגדולה של ר' חיים מוולוז'ין. פעם סיפר לי מעשה "דין תורה בשמים".

כשנפטר ר' חיים מוולוז'ין, קם רעש גדול במרום. לכאורה כבר ראו שם במרומים הרבה נשמות גדולות שעשו נפלאות עלי אדמות וחזרות מטהרות ומזוככות השמימה; אך גדול עד אין שיעור היה הרעש, כשבא ר' חיים מוולוז'ין. מטהר ומזוכך חזר ר' חיים לעליונים. הגדולה מהמידות שלו היתה אהבת הבריות, שהוכיח ר' חיים כל ימיו, היותו מוכן ומזומן בכל עת תמיד למסור את נפשו על הקטן בלומדים. בליל חורף, בהתחולל סופת שלג בעיר, היה ר' חיים קם לפני עלות השחר ומטאטא את הרחובות המכוסים שלג בשביל הבחורים ההולכים לפנות בוקר אל הישיבה. כל ימיו היה ר' חיים בורח מן הכבוד וגם עכשיו בבואו השמימה עמד נדהם ונכלם... כשיצא פסק הדין להוליכו לגן-עדן לאלתר הרגישו המלאכים כי ר' חיים אין דעתו נוחה ואינו זו ממקומו... אינו נרתע לאחוריו אפילו מפני גזר דינה של פמליא של מעלה... אין לבו לגן עדן. הוא מבקש שגם בחורי הישיבה וכל אלה שסייעו לקיום הישיבה, יהנו גם כן מזיוו של העולם העליון. נענתה הפמליא של מעלה ועשתה את רצונו.

ביחד עם ר' חיים ממתין גם ר' פישל לכל באי עולם שיגאלו מן החטא ויזכו ליהנות מזיו השכינה.

ביקור שני

ביקור שני במדינת ישראל

זכות גדולה בנעימים נסלה לנו לראות בעינינו שנית את המולדת בבניינה, בקימומה ושיגשוגה, כה לחי! בדרך לרומא, עברנו בטיסה מעל לאלפים, אלה הגבוהים והנישאים שהפליא לשיר עליהם בקולמוסו הברוך, יעקב כהן. נעים זמירות ישראל, זכרוננו לברכה. התאכסנו במלך "שרוך", על גדות ים התיכון בהרצליה. כעבור יומיים באו לבקר אותנו ר' יעקב כהן ודעייתו מירה. אמרתי לו: "ר' יעקב חביבי, תשורה מאד צנועה הבאתי לך הפעם והיא פריסת שלום לך מידיך משכבר הימים". חייך המשורר ובתמיהה על פניו המאירות שאלני: "ומי הוא זה ואיזה הוא ידידי 'משכבר הימים'?" עניתי לו: הוא לא אחר כי אם השר "אלפיאל", אשר עליו הפלאת לשיר. ומעשה שהיה כך היה: "כשטסנו מעל לגבהי 'הלווציה' שלך, שמעתי כאילו השר 'אלפיאל' קרא אלי ואמר: 'שמע נא, שניאור זלמן מאמצ'יסלב, הויה כשתבוא אל המנוחה והנוחלה בארץ, נא לשאת ברכתי שלום ממני ומתחום ממשלתי, לבני אהובי, ר' יעקב כהן'". שמח, המשורר על התשורה הצנועה כמוצא שלל רב.

כמו בשנת 1959 כן גם ב-1960 היה ידידנו ר' יעקב כהן בראש מארחינו. מה טוב ומה נעים היה לטייל אתו יחדיו בחוצות תל-אביב וירושלים! במחיצתו של איש אציל הרוח זה, הרגשתי שנמצאתי במצב נפש של אדם חוגג חג יובל גדול שכולו אומר: אשריך, שחיית והגעת לכך.

מר אהרון פרוסס, ידידנו הנלבב, המציא בשבילנו

כרטיסים להשתתף ביום העצמאות של מדינת ישראל בחיפה היפה בערים. נסענו לשם באוטובוס. יום זה נחרת על לוח לבנו כיום שכולו חוד הדר. מה נאו על גדוּת ים התיכון מצעדי צה"ל. רבבות של המתנדבים בעם, בחורים ובחורות צועדים לקצב המנגינה וכל צעד ושעל מעורר בכ בטחון של נצחון. מי שלא ראה תהלוכה זו, יש לרחם עליו. הצנחנים נראו באוויר מכסים עין העיר ולב כל בן ישראל גאות לבש. נזכרתי שוב בשירתו של יעקב כזן, דברים מתאימים לחג זה של גאון ותפארת:

"מי הם שם מפליאי-המחול בתעופה זו ובשחן?

העלו מקברם גבורי יהודה מימים קדמונים?

או אמנם דור חדש הוא, גאה ועז, דור אדונים

דור יקוד ותשוקה, דור קנא ועקם, דור דרור ותצחון?"

מה נאמנים דברי-חזון אלה שנכתבו לפני חמישים שנה כשהמשורר עדיין היה רך בשנים. אלו דברים שיש בהם מרוח נביאי ישראל.

ציון היתה למרכז חייו של המשורר. משאות לבו רק בה נתקיימו. הלוציה היתה רק למקלט לו בנעוריו וציון הקדושה היתה למכון חייו ומשכן גשמתו. טרם חזרנו הביתה, טסנו להלוציה שלך, ר' יעקב. בשהותנו שם סיפרו לנו אחינו בני ישראל על השיפלות של אנשי "הלוציה" כלפי פליטי-חרב מבני עמנו. כאנשי סדום בימי אברהם אבינו. יושבת היא הלוציה שלך על ספסל הנאשמים שלא באה לעזרת פליטים נודדים.

מ ש פ ח ת ט י ב ר

משפחה זו ראויה לפרשה מיוחדת. יקר-לב ואצילי-רוח, שגודלו על ברכי אשה משכילה, שנתאלמנה בדמי ימיה ולאחר מות בעלה, עקרה מגולת רוסיה ובימי העליה השניה עלתה לארץ-ישראל עם עשרת ילדיה. האם, בניה ובנותיה קיבלו עליהם עול החלוציות.

בימי מלחמת העולם הראשונה התגייסו האחים טיבר לגדוד העברי של זאב ז'בוטינסקי והאחיות הצטרפו להגנה.

ישראל טיבר, בנה הבכור של המשפחה, הצטיין בסיקחותו ומרצו. למד במהרה את דרכי המסחר הבין-לאומי וכל הכרוך בו.

מפעל זיקוק הנפט בחיפה היה אז בידי הערבים, כדי להעמידו לרשות היישוב נדרש סכום כסף הגון והקופסה של הקרן הקיימת בישראל כמעט ריקה. ישראל טיבר פנה בעניין זה ללורד רוטשילד בבריטניה וביקש ממנו עזרה.

הוא נקרא על ידי הלורד ללונדון להסביר ולהרצות לפניו על העניין. הסוחר מישראל שב מביקורו באנגליה מצויד בסכום לירות אנגליות שהספיק לקנות את בתי הזיקוק מן הערבים.

העסק הביא פרי הילולים וברכה לעולים ולחושבים אז בארץ.

לאחר שחוף אילת שוחרר על ידי "מבצע סיני", עשתה מדינת ישראל חוזה עם השאח מאיראן לספק נפט באניות סוחר לצינורות באילת. משם התחיל הנפט לזרום לחיפה. יחיאל טיבר, הצעיר שבארבעת האחים הצטיין אף

הוא בסיקחות ומרץ. היה מסקד בהגנה. כל פעולותיו הטובות הן לברכה למולדת. חיים טיבר, אחיו הגדול ממנו, אירגן עם הקמת המדינה תברה לביטוח לאומי וכן גם הקים בשותפות עם אחיו יחיאל בת-חרושת של אריגה, ריקמה ומכשירי פלדה. לאחר מלחמת השיחרור היו רבים משדות מדינת ישראל מכוסים טונות של תייל-דוקרני, שהיו מפגע לחקלאות.

יחיאל טיבר החליט לנסוע לגרמניה, להתמחות בת-עשיית הפלדה. כשחזר לישראל פתח בית-חרושת לייצור מסמרים ומכשירי-פלדה אחרים. להם זקוקה המדינה הצעירה. התייל הובא על עגלות-משא לבית-החרושת של האחים יחיאל וחיים טיבר. השדות והכרמים נתרוקנו מהתייל, ממנו מייצרים מכשירי פלדה חיוניים שהמדינה צריכה להם.

עונג רב גרמו לנו הנסיעה במכוניתו של ר' יחיאל עם משפחתו היקרה לגן שמואל ביום חג הביכורים. בחגיגה זו השתתפו כחמש מאות מהנער ב ישראל. בחורים ובחורות לבושים מדי-חג יצאו במחולות מחניים לקצב התוף כבימי שלמה המלך.

מסה

אפרים א. ליסיצקי

הערכה

יש במשורר גדול משהו מתכנות החוזה. בכמה מסגרות
לותיו מבצבץ ההמשך למורשת הנשגבה של נביאי-
ישראל.

המשורר מסוגל לרקום בעטרת גוזנים את גורל העתיד
ולשזור בתוסי-קסמים את העבר שנעשה לאגודה.

סגולה נפשית זו מתגלית בספר "אנשי-מידות" לאפרים
א. ליסיצקי. בקולמוסו המופלא נעשה העבר לסיפור
אגדי.

תיאוריו צודים לב ומרחיבים את הדעת. אמנם, שקעה
שמשו של העבר, אך אורו ככוכב מזהיר יהל על דפי
ספרו של ליסיצקי, המעלה מתהום הנשיה דמויות נלב-
בות, יוצאי העיירות הקטנות ברוסיה. זוכרים אנו אותם,
יקרי-לב, שהצטיינו במידותיהם ובמעשיהם הטובים.

ביפעת-חן, בסיגנון מעולה, מתאר הוא את גיבוריו
בפשטות נהודרת. אנו מרגישים, שהפייטן מתרפק על
"אנשי מידות" שלו, אנשים רחמימים וענווי-לב, שעלה
עליהם הכורת.

בטביעת עין של אמן מטוה המשורר על גלילת "שש
ומשי", אישים שינקו ממקור "לבת האש", היו טובים
ומיטיבים ויכו את הרבים. אישים שיקרתם היא
פשוטתם.

נפשותיו של אפרים ליסיצקי הם אנשי "עמד". לכאורה,
קטני-ארץ, אך משכמם ומעלה גבוהים הם מרבים.

בעלי-מלאכה הם, עלובי-עולם, בנפשם יביאו לחמם.
 שמחים הם בחלקם. ידם מושטה תמיד לעזור לזולתם.
 לשונו של המחבר עולה לשיא השלמות, במשקל,
 בקצב ובחן.

צחה ושקופה, כעין הברזלח לטחור, שפתו פודצת
 בעוז חורמת כנחל איתן. לא ייעף ולא ייגע הקורא,
 דיבק בספר ולא יפרוש ממנו.

כבוד ויקר לליבה הנפת, אשר נודע בשערים צדקתו
 וחוסן אמתתו: ש"נצח ישראל לא ישקר!
 עם פטירתו של ר' ליבה הצדיק, ירד המסך על חיי
 תום וענוות צדק.

הועם זיחה של מסורת, נעלמו אנשי המידות הטובות
 ונאלמו.

בפואימה הראשונה שבספר יש דמיון גדול בין פרשת
 חייו של רב רפאל יוסיל לאגדת חייו של רבי עקיבא
 בן-יוסף.

במקצועים הם רק-שוניים. אחד חייט והשני רועה צאן
 היה.

דמיון זה אנו רואים, גם בפרשות חיהין של גשותיהם.
 המתבונן בתוכן הפואימה יבחין, שכרבי עקיבא בשעתו,
 כן גם רב רפאל יוסיל גמר אומר:

"יִסְרָשׁ מֵעֲבוּדָה

לְתוֹרָה... לְתַלְמוּדָה

יְתַמְכֵּר בְּכָל נֶפֶשׁ מְלֵא מֵאָדָה!"

אשתו הטובה, הצדקנית, כרחל רעייתו של רבי עקבא,
 "נאותה לר', וקיבלה על עצמה למשוך בעול הפרנסה כדי
 לשחרר את בעלה ממנו, שיוכל להתמכר לתורה ולתעודה.
 בבית-הכנסת קבע יוסיל אח שבתו, שם שקד על התורה
 ועשה בה פרי הלולים:

”קָשָׁה לוֹ תִלְמִדּוֹ
אֶךְ בְּרֹזֶל חֶסֶדוֹ,
יִסְלַח צוֹר חֲלִמִישׁ!”

לאחר מספר שנים, היה רב רפאל יוסיל גדול בתורה. הזוכר ברבנות, אך ר' יוסיל לא בחר בכתר הרבנות. הציקותו תשוקתו ללמד את פשוטי אחיו תורה. להמתיק את מרירות חייהם.

”בְּדַבַּר אֵל יִשְׁמַע אֲתֶם, יַעֲזִיק בְּרַכָּה
לְמוֹ קָשָׁה יוֹם, לְלִבְבֵךְ נֹאֵשׁ תִּקְרָה,
תַּחֵם – לְמוֹ נֶפֶשׁ סַנְעָה”

לא רבים יוצאי תחום המושב ברוסיה, הנפעמים כמזהו רגשות אתנה ורחמים לאחיהם. ר' יוסיל, ראה משימה לעצמו לעודד את אחיו ולרענן נפש קרובה או רחוקה "בצוק העתיק".

יקר וחביב לנו ר' יוסיל רב הפעלים כשם שחביבים ויקרים קטני-אדם אלה לו.

ביום שישי בין הערביים, עת יהודי העיריה הולכים לבית המרחץ לכבוד שבת מלכתא, מתלווה אליהם הנער א. א. ליסיצקי, בלחית סבו.

סבא מעלהו לאצטבא העליונה, אשר שם גדול החום עדי מחנק. קפדן הוא הסבא, נוהג עם נכדו הרך, מנהג הגעלת-כלים לפני הפסח. לשוא מתחנן הנער אל סבו וחמס יזעק, אך קולו הצרוד לא ישמע. חנה, עינו הנדיבה של ר' יוסיל חשה ביסורי הנער המפציר בסבא:

”אֵי רַחֲמִים תַּעֲזֹרֶר עַל נִכְדֶיךָ
וּבְצֹנִיִּים לוֹ עָרַב
אֵת רוֹחֵי דְלִיקָה – וּם אֵל יִתְבַּרֵךְ
לְמִידַת דִּין אֵת רַחֲמִים מְצַרֵף!”

וסבא אומר :

"אין מסרבים לרב רפאל יוסיל הצנוע" !

הפסיר רותחיו הסבא ובאופן זה הציל ר' רפאל יוסיל את המשורר מן הרוחחים, וזן אותו בפורשין.

בראש התהלוכה של "אנשי-מידות", מופיעים שלושי-זרע, רב רפאל יוסיל, אייזיל הכליזמר, אחריהם פשוטי "עמך", ישרים ותמימים, כשכבא הנסר, שמשון גורף הארזכות, דוד ליב שר הרובע ור' נחמיה ראש הישיבה, כולם הוד דורות חוסף עליהם.

דליקה כי פרצה בעיירה אינם שהים אלה האישים אף רגע, מיד רצים הם למקום הסכנה, משליכים את נפשם מנגד בכדי לקיים מצוות: "כל המקיים נפש אחת מישראל..."

גולת הכותרת של הספר: "אנשי-מידות" היא דמותו הנכבדה של "ליבע מרק". כינוי שם זה היה לנפח העיירה, אשר בה נולד המשורר:

"לא די לו ליהודי זה בשמו ובשם משפחתו

כי קראו גם שם שלישי, שם לְאִי לו"

כיוון שהנפח היה להוט אחרי מרק-קרוסניק בלעז, "כשיכוד אחרי יין", לפיכך שם לחאי זה היה מלוחה אותו כל ימי חייו.

אך לא למרק בלבד היה להוט ליבה הנפח. בנבכי נשמתו יקדה האהבה לעמו, לאהבת השם ועמו הנבחר היה ר' ליבה מסור בכל נפשו ובכל מאוהו.

בימי ליבה הנפח התחילו עמודי המסורת להתמוטט. הופיעו גיסות ה"בתד", נביאי השקר, לפתות את בני הישיבה לנטוש את התורה.

הבתודיסטים וציידים בדומה להם פרשו רשת, שבה

נלכדו אלפי צעירים מאחינו בני ישראל ובתוכם בנו
היחיד של ליבה, שנותר לו משלושת בניו:

”בַּעֲצָם בֵּיתוֹ נִרְאָה הַנֶּעֱוֶה:
מֵאַרְחוֹת אֱלֹהִים צִעִיר בְּנֵי הַתְּעָה
לֹא צִיצִית וְלֹא תַפְלִין וְלֹא תַסְלָה
כַּנְגַד אֲדוֹן עוֹלָם עָרֵף שְׂבִיתָה”!

כאיוב בשעתו, ליבה הנסח עודנו מחזיק בתומתו,
נאזר גבורה ואדוק במורשת אבות. מוכן ומזומן הוא
הנסח שלנו לעמוד במערכה עד טיפת דמו האחרונה.

שירים

נצחון ששת הימים

ליסעת קרן צביה,
משוכן מעונה וערצת;
ארבה פצת הלע
חיה רעה מסלצת.

עם דבי ערב, אויביריה
זממה החיה, לשמף פעלה
פאר תגריאה לבלע,
להשמיד עם עולם
לאבד מארץ החיים, גי סגלה!

רמו קרניה בצה"ל
ובזער אזור און מעל;
נגחה הצביון מכה מוחצת
על ראש החיה המסלצת.

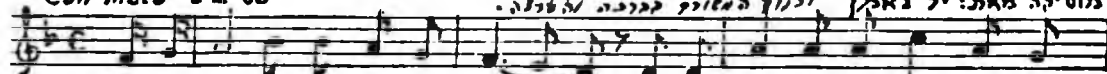
הוי, אלופי ישראל
בצעדכם בראש צבאיכם,
דור לדור יביע מסעליכם;
על ראשיכם העטרה,
מר הוצחון לתסארה!

נצחון ששת הימים

מלים מאת: שניאור זלמן אש

Con moto ♩ = 88

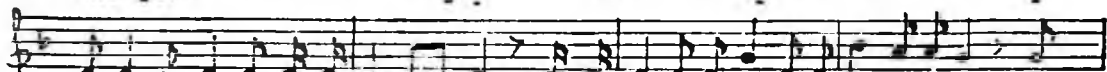
מוסיקה מאת: יל גאבין אינוך המזכיר קבריה לאברהם.

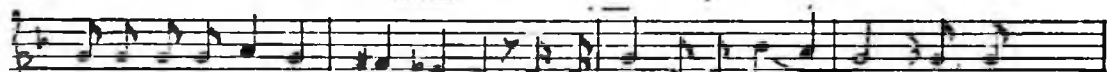
לֵעֵינַי נִהְיֶה עֵוֹלָם בְּנֵי שׁוֹמְרֵי הַיָּם יִבְרָךְ אֱתֵיכֶם יְיָ
LE'YIF'AT QE'REN ZF'VI' YA MI'SHO'KHEN ME'O' NA HE'E'

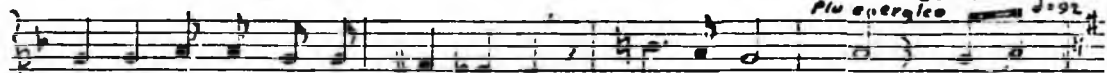
צֵת לִמְפֹעֵה רַיָּה חַ עֵלֶּה צֵה פִּי בְּהֵינָא צֵתִי
HE-ZET A-RE'VA PE-ZAH NA'LO' A HAY-YA RA'A' HIF'LE-ZET

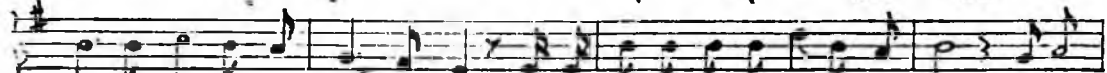
פִּי לְהַעֲרִים תְּרַשֵּׁל יְהִיחֵה נֵה מִיָּד יֵה בִי יְיָ אֱוֹרְבֵי גִי' עֵם
PI DUB'BE E'REV O'YE'VE YAM ZA ME'HA HA'HAY-YA LE'SHATYEF PE'ULLA PE'

אֵל לֵאמֹר לָמַעַן עִם מִידֵה שֶׁל עֵלֶּה לֵב אֶהְיֶה בְּיָדְךָ
ER NA-BE'RI' A LIV'LO' A LE'HASH'MID AN O' LAM LE'AB'

רַיָּה לֵה גֵם גִּוִּי יִים הֵי רַעֲאֵי מִי בֵּד
BED ME'E' REZ HA'HA' YIM GOI SE'GUL' LA RA'

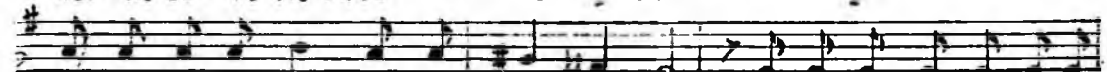
גִּי' עַל־מִן אִין זֹרֵא עֵרֵב־יֵה הַל צֵב־הֵי נִי־קֶר מֵי
MI QAR'NE'HA BE'ZA HAL U-VAN'HO'AR E'ZOR ON ME'AL NA'GE'

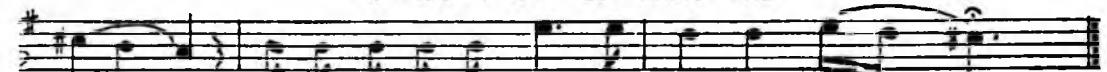
צֵת לִמְפֹעֵה יְהִיחֵה רֹאשׁ עַל צֵת חֵמוֹ כֵּה מִיָּה בִּצֵה הֵה
HA HA'ZE'VI' YA HAR-KA MO'HE ZET AL ROSH NA'HAYYA NA'HH'LE' ZET

כֵּם אֵי־בִי צֵב לֹאשֵׁב כֵּם עֵד־צֵב אֵל־רֵי יִשְׂרָאֵל הֵוִי
HOI AL'LU' FE YIS'RA'EL BE'ZA'AD'KHEM BE'ROSH ZE'VA' E'KHEM

טֵי־עֵה כֵּם שִׁירָא עַל כֵּם לֵי־עֵתֵפֵי גִי' דֹרֵל דֹר
DOR LE'DOR YAB'BI' A HIF' A' LE'KHEM AL RA'SHE'KHEM HA'A'TA'

רַיָּה אֵתֵפֵל חוֹן צֵב־הֵי דֵרֵי־רַיָּה

השיר מוגש לספרא רבא
הד"ר גרשון חורגין
בידידות והוקרה
מאת שניאור זלמן אש.

ע ל ח ע י ן

משירי שליח דקיטא
גנבהי ניד-המפסיד.

נסוד צבע אדם עו
עוטה היקום פתם-פזו.

ביקוד נהר די-נור
טובלים ארן ואשוח;
מתרעד אט היער,
נע למשב רוח.

ליל פלולות ברקיע:

במסלולו זחר צמוני
יקרין רפציע;
מלוח שאשבידים - פוכבי-רן -
בין מפלשי ערסלי-צהר
לבחירת לבו - אילת-השחר -
אהבת עולם יביע.

חלסה שנת,

עברה שנת,

שוב אני נצב על העין.
צופה באספקלריה מאירת-חלד,
משתאה על היש הנברא מאן
בהתפעלות ילד.

ממעצות איתני ההר
אשאב סם-חיים לרננה;
אספנו איר-חלב עדנים
מחמדת צוקים לבנים.

גבעות עולם, שאי תוד,
עטורים עני כבוד -
צוד צדתי בין הערבים
באור שבעתים.